

Türkiye'deki Namus Cinayetlerinin Dinamikleri

EYLEM PROGRAMI İÇİN ÖNERİLER
SONUÇ RAPORU

Hazırlayan
Filiz Kardam

Katkıda bulunanlar
Zeynep Alpar
Ilknur Yüksel
Ergül Ergün

Nüfus Bilim Derneği
www.nd.org.tr
nd-w@nd.org.tr

Birleşmiş Milletler
Kalkınma Programı

Birleşmiş Milletler
Nüfus Fonu

Birlik Mahallesi 2. Cadde No:11 Çankaya 06610 Ankara Türkiye
TeL: +90 312 496 14 79 - 496 14 81 Fax: +90 312 496 14 85
www.un.org.tr

Araştırma Ekibi

Filiz Kardam	Koordinatör
İlknur Yüksel	Koordinatör Asistanı
Mesut Deren	Alan Koordinatörü
Zeynep Alpar	Alan Araştırması ve Veri Analizi
Ergül Ergün	Alan Araştırması ve Veri Analizi
Altan Sungur	Alan Araştırması ve Veri Analizi
Ebru Hanbay	Alan Araştırması ve Çözümleme
Tülay Ağca	Alan Araştırması ve Çözümleme
İpek Oskay	Alan Araştırması ve Çözümleme
Hatice Karakaş	Alan Araştırması ve Çözümleme
Birce Albayrak	Atölye Çalışması Organizasyonu

Teşekkür

Bu araştırma, alan çalışması sırasında adlarını burada sıralayamayacağımız kadar çok sayıda kişinin farklı konulardaki katkıları ve özellikle de görüştüğümüz kişilerin büyük bir güven ve açıklık içinde öykülerini, tanıklıklarını ve görüşlerini bizimle paylaşımları olmadan gerçekleştirilemezdi. Onlara ve ayrıca, araştırma süresinde desteklerini bizden esirgemeyen Alanur Çavlin Bozbeyoğlu, Pelin Çağatay, Senem Er, Ayşe Nevin Yıldız, Ebru Şener ve Hanife Aliefendioğlu'na da teşekkürü borç biliriz.

Bu rapor İngilizce olarak yazılmış ve çevrilmiş metin üzerindeki düzeltmeler Filiz Kardam ve İlknur Yüksel tarafından yapılmıştır.

İçindekiler

Önsöz	6
Giriş	10
Veri Toplama Yöntemi	12
Kapsam ve Hedef Gruplar	12
Verinin Toplanması, Çözümlemesi ve Değerlendirmesi	13
Namusun Algılanış Biçimleri	16
Kadın ve Kadın Cinselliği Odaklı Namus	16
Namuslu Erkek ve Kadın Nasıl Davranmalı?	19
Farklı Namus Algılamaları	21
Kadın ve Kadın Cinselliği Üzerine Kurulu Namustan, Namus Cinayetlerine	24
'Namusa Aykırı Davranış' Olayları: Nedenler ve Sonuçlar	28
Evli Bir Kadının Evlilik Dışı İlişkisi	29
Evli Bir Kadının Bir Erkekle Kaçması	31
Evli Bir Kadının Boşanması veya Kocasını Terk Etmesi	32
Boşanmış Bir Kadının Bir Erkekle İlişkisi	33
Bekar Bir Kızın Bir Erkekle İlişkisi	33
Bekar Bir Kızın Bir Erkekle Kaçması	35
Evli veya Bekar Bir Kadının Kaçırılması/Tecavüze Uğraması	38

“Namusa Aykırı Davranış” ve Namus Cinayetleri:	
Nedenler, Tepkiler ve Değerlendirmeler	42
Namus Cinayetlerine Karşı Ne Yapılabilir	50
Önerilere Genel Bir Bakış	50
Öneriler	51
Kişilerin Önerileri	51
Meslek Sahipleri ve STK'ların Önerileri	52
Bir Eylem Programı Üzerine Düşünceler:	
Olanaklar ve Sınırlılıklar	54
Göz Önünde Bulundurulması Gereken Noktalar	54
Eylem Önerileri	55
Özet ve Değerlendirme	62
Ekler:	
Ek I: Kentlere Göre Görüşme Sayıları	70
Ek II: Görüşmelerin Yapıldığı Mahalleler Hakkında Bilgi	78
Ek III: Görüşülen Meslek Sahipleri Sayısı	80
Ek IV: Görüşülen Sivil Toplum Kuruluşları Hakkında Bilgi	82
Bibliyografi	86

Önsöz

191 Ülkenin liderleri, yeni binyılın başında, 2000 yılında Eylül ayında, Birleşmiş Milletler'e ve bu örgütün temel değer ve ilkelerine olan bağlılıklarını yinelemek için New York'taki Birleşmiş Milletler merkezinde bir araya geldi. Liderler, yayımladıkları Binyıl Bildirgesi'nde, insan onuru, eşitlik ve özgürlük gibi evrensel değerleri ayakta tutmak konusunda ortak sorumluluk taşıdıklarını kabul ettiler. Dünya liderleri, "özgürlüğü", kadın ve erkeklerin kendi hayatlarını yaşama, çocuklarını onur bir şekilde; açlık, şiddet, baskı ve adaletsizlik konusunda uzak biçimde yetiştirme hakkına sahip olabilmemesine duyulan inanç olarak tanımladılar. "Eşitlik" de, kadın ve erkekler için eşit haklar ve fırsatların sağlanması gerektiğinin kabul edilmesi olarak tanımlandı.

Aynı ilkeler, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin yanı sıra, temel haklara saygı gösterilmesi ve bunların korunmasını öngören Avrupa Birliği siyasi kriterleriyle de aynı paralelde olan, Türkiye'nin kararlı reform ve kalkınma programının da temelini oluşturuyor. Bu alanda önemli ilerlemelere rağmen Türkiye, kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi yaşam katılımlarıyla ilgili olarak toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hala ciddi sorunlarla karşılaşıyor...

2005 Toplumsal Cinsiyet Güçlendirme Ölçümü'ne göre Türkiye, cinsiyet eşitliği ve katılımı konusunda 80 ülke içinde 76'ncı sırada yer alıyor. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Türki-

ye'de kadınların siyasi yaşama katılımını arttırmak, sosyal/ekonomik alanlarda fırsat ve seçeneklerini çoğaltmak amacıyla hükümet, sivil toplum ve BM ailesiyle birlikte çalışıyor.

Bununla beraber, Türkiye'de kadınların eşitliği ve özgürlüğüne hiçe saymaya devam eden en dikkat çekici sorunlardan biri, süregelen namus cinayetleri... "Türkiye'de Namus Cinayetlerinin Dinamikleri: Eylem Planı için öneriler" raporu ile UNDP ve UNFPA; farklı yaşta, eğitim düzeyinde ve sosyal yapıda kadın ve erkekler, kamu personeli, dini liderler, Sivil Toplum Kuruluşları ve medya gibi toplumun çeşitli kesimlerinin bakış açısını ortaya koyarak, Türkiye'de namus cinayetleri konusundaki tartışmalara katkıda bulunmayı amaçlıyor. En önemlisi, rapor, kamu personelinin aktif olarak vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini sağlama ve demokratik bir toplumda namus kavramına dayanan cinayetlerin kabul edilebilir olduğu düşüncesini ortadan kaldırma görevini üstlendiğini gösteren örnekler veriyor. Bununla beraber rapor, kamu personelinin namus cinayeti düşüncesine destek verdiği, namus cinayetlerinin ve böylece kadın haklarının aşırı derecede ihlal edilmesinin kabul edilebilir olduğu bir ortam yaratılmasına katkı sağladığı örneklerin de altını çiziyor.

Bu örnekler, Türkiye'de demokratik kurumların, hukukun üstünlüğü, özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerleri ayakta tutma yoluyla, kadın haklarının korunması konusunda üstlenebileceği ve

üstlenmesi gereken hayati rolü gösteriyor. Ayrıca hiç kuşkusuz, namus cinayetlerini kabul edilebilir gören zihniyetin ortadan kaldırılması; kamu görevlileri, öğretmenler, polisler, avukatlar, hakimler, yasa koruyucuları, medya, dini liderler, gençlik örgütleri, topluluklar ve ailelerin kendileri de dahil olmak üzere Türk toplumunun bütün kesimlerinin ortak sorumluluğu ... Bu nedenle rapor, devlet çalışmalarının, sivil toplum örgütlerinin, topluluk liderlerinin ve gençlerin, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitilmesi ve “namus” meselelerinin şiddet yerine tartışmalar ve arabuluculuk yoluyla çözülmesini sağlayacak mekanizmaların yaratılması için spesifik öneriler getiriyor.

Türkiye, namus cinayetlerini konusunu kabullenmez ve bu konuyu ele almazsa, kendi kararlı reform ve gelişme programını uygulama konusunda zorluklarla karşılaşmaya devam edecektir. UNDP ve UNFPA, bu raporun bulgu ve dinamikleriyle, raporun sonundaki tavsiyelerin ciddiyetle ele alınması konusunda ısrarlı ve bu tavsiyelerin, namus cinayetlerinin kabul edilmesi ve işlenmesini önleyerek, Türkiye'nin reform programına çok büyük katkı sağlayacağı kanısında.

Joseb Simonsen
Birleşmiş Milletler
Kalkınma Programı Daimi Temsilcisi

Önsöz

Türkiye'de Namus Cinayetlerinin Dinamikleri: Eylem Programı için Öneriler raporunu sunmaktan büyük onur duyuyorum.

BM sisteminin bir parçası olarak, UNFPA, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, çalışmalarını kadınlar ve kız çocukları dahil olmak üzere herkes için insan haklarının korunması ve geliştirilmesine adanmıştır. Kadınların halen namus adına öldürülmesinin Türkiye'deki en utanç verici insan hakları ihlali olduğuna inanıyoruz. Ailenin ve özellikle erkeklerin namusunun kadınların kontrolü aracılığıyla tanımlanması düşüncesi, kadınların kamusal alandan dışlanmasına neden olmaktadır. Raporda da belgelenmiş olduğu gibi en çarpıcı nokta namus sisteminin/algılanmasının sonucu olarak kadın ve kız çocuklarının ülkenin her yerinde öldürülmesine yol açmaktadır. Çalışmaya katılan kişilerin çoğunun namus cinayetlerini kendi kontrollerinin dışında gelişen ve kendilerinden uzak bir durum olarak değerlendirmiş olmalarına karşın, UNFPA, namus adına işlenen cinayetlerle aktif bir şekilde savaşmanın, en üst düzeyde bulunanlar da dahil olmak üzere, tüm devlet yetkililerinin yanı sıra, her vatandaşın sorumluluğu olduğuna inanmaktadır.

Namus adına işlenen cinayetlerin kökünün kazınması için atılması gereken ilk ve en önemli adım, bu durumun değiştirilebileceği ümidinin aşılmasıdır. Bu raporda da belgelenmiş olduğu gibi, namus cinayetlerine karşı harekete geçmeye karar veren tek bir kişi bile bu sorunun çözümü konusunda son derece önemli bir etki yaratabilir. Bunun yanı sıra, kurumlarca desteklenen kişilerin harekete geçmeye karar vermeleri halinde ise, bu etki çarpıcı bir şekilde artacaktır.

Bu rapor, Türkiye'deki namus cinayetlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik kritik önem taşıyan bir ilk adım niteliğindedir. Bugüne kadar namus cinayetleri konusunda çok az sayıda niteliksel araştırma gerçekleştirilmiş ve sadece bir niceliksel çalışma yayınlanmıştır. Bu nedenle, bu çalışma, Türkiye'deki namus cinayetleri deneyimi ve dinamikleri ile bu cinayetleri haklı gösteren ve aslında bu suçları gerekçelendiren, daha geniş anlamıyla namus sistemini anlamamız açısından son derece önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu rapor doğru bir zamanda yayınlanmıştır; yeni ceza yasasının kabul edilmesi, namus cinayetlerine uygulanan cezaları arttırmıştır. Ayrıca bu cinayetlerin ortadan kaldırılması konusunda gösterilen kararlılık ile bu çalışmanın sonuçları, TBMM'nin Töre ve Namus Cinayetleri Kadın ve Çocuklara Yönelik Şiddeti Araştırma Komisyonunun çalışmalarına doğrudan katkı sağlayabilir. Mevzuatın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi, ancak bu raporda sunulan namus cinayetlerini destekleyen karmaşık dinamiklerin anlaşılması ile mümkün olabilir.

Devlet yetkilileri yanı sıra, her Türk vatandaşı, tüm insanların yaşamlarının korunması için sorumluluk alana dek, toplu bireysel anlamda, kadınların ve kız çocuklarının namus adına işlenen korkunç cinayetlerden korunmasındaki başarısızlık, ülkenin en büyük "utançı" olmaya devam edecektir.

Anne-Birgitte Albrechtsen
UNFPA Temsilcisi

Önsöz

Namus Cinayetleri Projesi, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) desteğiyle Nüfusbilim Derneği tarafından yürütülmüş bir çalışmadır.

Nüfusbilim Derneği, 2004 yılında nüfusbilim alanında çalışmalar yapmak, nüfusbilim alanında farklı disiplinler tarafından yapılan çalışmaların içinde yer almak ve çalışanları desteklemek, nüfusbilim çalışmalarında üretilen bilgilerin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak, nüfusbilim ve nüfusa ilişkin konularda çalışanlar arasında mesleki dayanışma, iletişim, işbirliği ve etkileşimi sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Nüfusbilim Derneği bu projenin yürütülmesi için dernek üyeleri arasından "Namus Cinayetleri Çalışma Grubu" olarak adlandırılan bir çekirdek ekip oluşturmuş ve grup çalışmaları Doç.Dr. Filiz Kardam başkanlığında yürütülmüştür.

Projenin hedefi, namus cinayetleri konusunu toplumumuzdaki namus anlayışı ve bu konudaki değerler çerçevesinde daha geniş bir çerçeveye oturtabilmek ve ileriye yönelik eylem planlarında temel oluşturabilecek bilgileri derleyip, bunları ilgili kuruluşlarla paylaşmak olarak belirlenmiştir.

Projede namus ve namus cinayetleri konusundaki bilgilerin değerlendirilmesinin yanı sıra konu ile ilgili çalışanların görüşleri alınmış ve İstanbul, Adana, Şanlıurfa ve Batman'da hem sivil toplum kuruluşları ile hem de sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle dört kentin farklı mahallelerinde konuy-

la ilgili meslek sahipleri ve mahalle sakini kadın ve erkeklerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Türkiye açısından oldukça büyük bir öneme sahip böyle bir projede birlikte çalışmak üzere Nüfusbilim Derneğini seçen Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'na ve projenin değişik aşamalarında bize her türlü yardımı gösteren Sayın Meltem Ağduk'a teşekkür ederiz.

Bu çalışmada çok büyük emeği geçen proje koordinatörü Sayın Doç. Dr. Filiz Kardam'a, kendisine projenin her aşamasında yardımcı olan Sayın İlnur Yüksel'e, projenin alan sorumluluğunu üstlenen Sayın Mesut Deren'e ve alan çalışmasında görev alan tüm görüşmecilere Nüfusbilim Derneği adına teşekkür ederim.

Projenin alan çalışması sırasında bize destek veren sivil toplum kuruluşlarına ve özellikle de 11 Aralık 2004 tarihinde Ankara'da düzenlenen atölye çalışmasına katılan tüm STK temsilcilerine katkıları için teşekkür ederiz.

Belki de en büyük teşekkürü hak eden proje sırasında tanık oldukları ve yaşadıkları deneyimleri bizlerle paylaşan kişiler olmuştur. Bu raporun ortaya çıkartılmasında en büyük pay onlardan dinlediğimiz hikayeler olmuştur. Diliyoruz ki bu hikayelerden çıkartılacak dersler benzeri olayların tekrar yaşanmamasına katkıda bulunur.

Doç. Dr. Turgay Ünalın
Nüfusbilim Derneği Başkanı

Giriş

Bu projenin genel amacı, toplumumuzdaki namus anlayışını ve namus cinayetlerinin dinamiklerini anlamak ve bu konudaki kapsamlı bir eylem programı için ipuçları elde etmektir. Proje teklifinde de belirtildiği gibi, bu amaca, alan araştırmasına zemin hazırlayan bir atölye çalışması ve dört kentten niteliksel araştırma teknikleri kullanılarak bilgi toplanması yoluyla ulaşılmıştır.

Proje süresi içinde, Ankara'da 11 Aralık 2004 tarihinde 32 katılımcı ile yürütülen atölye çalışması ve 6-30 Ocak 2005 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan verilerle ilgili raporlar sunulmuş bulunmaktadır. Atölye çalışmasına akademisyenler ile namus cinayetlerinin nispeten daha fazla olduğu illerden ve farklı çalışma alanlarından gelen aktivistler katılmış; böylece atölye çalışması namus ve namus cinayetleri konusundaki bilgilerimizi tazeleme ve yeniden biçimlendirme olanağı yaratmıştır. Katılımcıların verdikleri bilgiler ve yaptıkları yorumlar özellikle alan çalışması sırasında bilgiye ve görüşülecek kişilere ulaşmada yol gösterici olmuştur.

Araştırma projesinin İstanbul'daki ilk aşaması, bu konuda araştırma yapmanın, özellikle namus cinayeti mağdurlarına ve yakınlarına ulaşmanın zorluklarını anlamamızı ve ayrıca, namusun farklı kişilerce nasıl ve neden değişik biçimlerde algı-

landığını kavramamızı sağladı. İstanbul çalışması, namusun algılanışı ve namus cinayetleri konusunda bilgi sağlamanın yanı sıra, bazı hedef gruplara ulaşmaktaki güçlü ve zayıf yanlarımızı gösterdi. Görüşme yönergelerimizi bir kez daha ve farklı niteliklere sahip daha geniş bir grupla denemesini de elde ettik. Ayrıca, görüşme yönergemizde yer alan konular üzerinde küçük gruplar (örneğin sivil toplum kuruluşlarından kadınlar ve genç üniversite öğrencileri gibi) ile grup görüşmeleri yapma ve kahvehanelere girip orada bulduğumuz kişilerle doğal bir sohbet ortamında benzer konuları gündeme getirip bilgiye ulaşma fırsatı bulduk.

İstanbul'daki deneyimler çerçevesinde, Adana'da 17 Şubat-5 Mart, Şanlıurfa'da 20 Mart-10 Nisan, Batman'da 10 Nisan-25 Nisan tarihleri arasında alan araştırması gerçekleştirildi.

Bu raporda, dört kentte yürütülen niteliksel araştırmadan elde edilen, namus cinayetlerini ve "namusa aykırı olduğu düşünülen davranışların" cezalandırılmasını meşrulaştıran namus anlayışlarıyla ilgili bilgiler bir araya getirilecektir. Araştırma ekibinin her kentteki deneyimleri ve farklı kentlerdeki bulguların bir ön değerlendirmesi sonucunda, kentlerin sosyo-ekonomik yapılarındaki farklılıkların "namusa aykırı davranışların" niteliği ve sonuçları-

nı belli ölçülerde etkilediğini gözlemledik. Ancak, değerlendirmemizi, benzerlikleri ön plana çıkarır biçimde dört kenti birlikte ele alarak yapmayı, gerektiğinde ve mümkün olduğunda ise farklı kentlerdeki eğilimleri de belirtmeyi tercih ettik.

Ayrıca, görüşmelerden ve kişilerin anlattığı öykülerden derlenen farklı “namusa aykırı davranış” olayları, her bir durumda cezalandırış biçimlerini etkileyen faktörleri ortaya çıkarmak amacıyla analiz edilmiştir. Bu bilgiler ile kişiler ve STK'lardan gelen namus cinayetlerine karşı yapılabileceklerle ilgili öneriler, ileriye yönelik olarak geliştirilecek bir eylem programının çerçevesini çizmek ve tartışmaya açmak için kullanılmıştır.

Bir noktanın altını çizmek istiyoruz. Dört kentte yapılan kayda değer gözlemlere ve toplanan verinin zenginliğine karşın, bu çalışmanın **niteliksel bir araştırma** olduğu unutulmamalıdır. Çalışmada, istatistiksel analiz yapmaya ve genellemeye uygun veri elde edebileceğimiz, sistematik olarak seçilmiş rastlantısal bir örneklem ve yapılandırılmış bir soru kağıdı kullanmadık. Dolayısıyla, elde ettiğimiz sonuçların temsil etme niteliği yoktur ve genellenemez. Sonuçlar, görüşme yaptığımız kişiler ve gruplarla ilgili farklı eğilimler ve edinilen izlenimler olarak ifade edilmelidir. Bırakın Türkiye'

yi, bu dört kent halkı içerisinde bile söz konusu eğilimlerin yaygınlığı ve istatistiksel ağırlığı konusunda hiçbir şey söyleyemeyiz. Ancak, kullandığımız niteliksel araştırma tekniklerinin güçlü yanı, kişilerden doğal ortamlarında, esnek ve karşılıklı etkileşime açık bir biçimde derinlemesine bilgi edinilmesidir. Bu çalışmada da algılamaya ve yaklaşımlarla ilgili elde ettiğimiz sonuçlar, bu eğilimlerin toplumda (bazen çok güçlü biçimde) var olduğunu ve varoluş biçimlerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Veri Toplama Yöntemi

Kapsam ve Hedef Gruplar

Araştırma kapsamında dört kentte 195 görüşme gerçekleştirildi (Ek I). Bu sonuç, proje önerisinde belirtilenin **iki katından fazladır**. Bu görüşmelerden 38'si STK çalışanları, 71'i seçilmiş mesleklerden kişiler ve 86'sı dört kentten farklı mahallelerinde yaşayan kişiler ile yapıldı. Araştırmanın yürütüldüğü mahalleler Ek II'de belirtilmiştir; Ek III araştırma yapılan kentlerde görüşülen meslek sahiplerini göstermektedir; Ek IV'de ise araştırma kapsamındaki STK'lar hakkında bilgi verilmiştir.

Bireysel görüşmeler, o kente Türkiye'nin farklı bölgelerinden göç etmiş değişik yaşlardaki kadın ve erkekler ile gerçekleştirilmiştir. Her kentte, görüşme yaptığımız mahallelerin sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili genel bilgiler, çeşitli kaynaklardan (önceki araştırmalar, yerel yöneticiler ve yerel profesyoneller) toplanmaya çalışılarak, birbirinden mümkün olduğunca farklı etnik ve dini kimliklere sahip kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin 18 tanesi, 2-8 ve bazı durumlarda daha fazla kişilik grup görüşmeleri olarak gerçekleştirilmiştir (Ek I).

Grup görüşmelerinin bazıları STK'lardan kişilerle ya da üniversite öğrencisi genç erkek ve kadınlarla yapılmıştır. Ancak, bazen bir kahvehanedeki soh-

bette veya bir evde yapılan görüşme sırasında da kendiliğinden bir grup oluşmuştur. Bu görüşmeler planlanmış bir "odak grup" olarak adlandırılmaz, yine de yaratılan doğal etkileşim ortamı çoğu durumda kişileri hassas konuları daha açık tartışmak açısından cesaretlendirici olmuştur.

Bu araştırmanın hedef grupları, **söz konusu kentte yaşayan kişiler** (diğer bölgelerden **göç etmiş** veya "**doğma büyüme**" o kentli), yaptıkları iş gereği konuya yakın duran meslek sahipleri ve özellikle kadın sorunları ve insan hakları konularında çalışan STK'ları kapsamaktadır¹. Son hedef grubumuz, **namus cinayetlerinin potansiyel mağdurları ve mağdurların akrabaları ve yakınları** idi. İstanbul'da, bu gruba ulaşmak sorunlu ve riskli oldu. Bu tür kişilere yalnızca STK ve bazı meslek sahipleri aracılığıyla ulaşılabildik, ancak çoğu zaman onlar da hâlâ tehdit altında olan mağdurların güvenliğini tehlikeye sokmak istemediler. Bu nedenle, kişisel ilişkilerimizi değerlendirerek, bir mağdura ve başka bir mağdura destek vermiş olan bir imama ulaşılabildik.

Namus ile ilgili olaylara ulaşma konusunda İstanbul'da edinilen deneyimler çerçevesinde, Adana'da bu tür vakalar ile ilgilenen avukatlar ve benzer olay-

¹ Görüşme yapılan kişilerden alıntılar yapıldığında, görüşmenin yapıldığı kent ve görüşülen kişinin o kentin yerlisi ya da kente nereden göç etmiş olduğu bilgisi; yaş, cinsiyet ve gerekli durumlarda belirtilen eğitim bilgisinin yanı sıra verilmiştir. Meslek sahipleri, STK çalışanları ve mağdurlardan yapılan alıntılarda ise kişinin kimliğinin anonim kalması için bu bilgilerin bir kısmı belirtilmemiştir.

lara doğrudan müdahale etmiş yerel yöneticiler ile temas kurduk. Ancak, onlardan da edinebildiğimiz, vakalar ile ilgili doğrudan bazı bilgiler ve bazı vakaların mahkeme dosyaları oldu. Bu kişiler, mağdurlar ve yakınları ile doğrudan temas kurmamızı sağlama konusunda çaba göstermelerine rağmen, bunu gerçekleştirmek mümkün olmadı.

Dolayısıyla, araştırmacılarımız, namusla ilgili vakaların yaşandığı söylenen bazı mahallelerde “yarı dedektif” gibi çalışarak mahallede yaşayanlardan olaylar konusunda bilgi almaya çalıştılar ve bir biçimde mağdurların yakınlarına ulaşmayı ümit ettiler.

İstanbul ve Adana’daki deneyimlerimiz, mağdurlar ve yakınlarına ulaşmanın hemen hemen imkansız olduğunu, bunun ancak mağdurlara yakın olan ve bize de güvenen kişilerle kurulan bağlantılarla sağlanabileceğini gösterdi. Şanlıurfa’da ise bağlantı kurduğumuz kişilerden birçok kez, namus cinayeti işlenmiş ailelerin, bırakın yabancıları, kendi aralarında bile bu konuda konuşmadıklarını duyduk. Sonuçta, kendi bağlantılarımız aracılığıyla veya mahallelerde yapılan görüşmeler sırasında rastlantı sonucu, birçok “namusa aykırı davranış” mağduruna ya da mağdurların yakınlarına ulaşabildik.

Bunların yanı sıra, Adana, Batman ve özellikle Şanlıurfa’da, görüştüğümüz kişiler bize, cinayet dahil değişik cezalar ile sonuçlanmış birçok “namusa aykırı davranış” öyküsü anlattılar. Dolayısıyla biz de, (bazen olayların çok yakın tanığı olan) kişilerden olabildiğince fazla veri toplamaya, bu bilgileri başkalarının anlattıkları ile doğrulamaya ve avukat ve yargıçlardan (eğer varsa) dava ile ilgili bilgiler elde etmeye çalıştık.

Verinin Toplanması, Çözümlemesi ve Değerlendirilmesi

Alan araştırması ekibi dört görüşmeci (üç kadın ve bir erkek) ile esas olarak kentlerdeki ilişkilerin kurulması ve görüşmelerin organizasyonundan sorumlu olan, ancak gerektiğinde görüşmelere de katılan bir alan koordinatörü olmak üzere beş kişiden oluşuyordu.

Ekibin tüm üyeleri sosyal bilimler alanında eğitim almışlardı (farklı üniversitelerin sosyoloji, antropoloji, gazetecilik bölümlerinden mezundular; niteliksel araştırma ve derinlemesine görüşme konusunda bazı deneyimlere sahiptiler. Ayrıca, görüşmecilerin çoğu Aralık ayındaki atölye çalışmasına katıldılar, bu da onlara namus ve namus cinayeti-

leri konusunda görüşlerini zenginleştirme imkanı sağladı. Alan araştırmasına başlamadan önce, niteliksel yöntem, araştırma projesinin hedefleri ve kullanılacak görüşme yönergeleri konusunda bir günlük eğitim düzenlendi. Prof. Dr. Belma Akşit (Başkent Üniversitesi öğretim üyesi, Nüfusbilim Derneği üyesi) niteliksel yöntem konusunda bir sunum yaparak eğitime katkıda bulundu. Ayrıca, Marmara Üniversitesi'nde bu konuda doktora çalışması yapan Leyla Pervizat namus cinayetlerini araştırmanın teorik yönleri üzerindeki deneyimlerini ve konuyla ilgili lobi faaliyetlerini katılımcılarla paylaştı. Eğitimin ardından her görüşmeci en az bir görüşme ve çözümlene yapararak bu konuda pratik deneyim edindi. Pratik çalışmanın ardından yapılan bir günlük eğitimde, görüşmeler gözden geçirildi, uygulamadaki hatalar üzerinde duruldu ve görüşme yönergelerinin gerekli görülen yerlerinde bazı değişiklikler yapıldı.

Araştırma sırasında, temel olarak, biri kişilere (veya gruplara), biri de STK'lara yönelik olarak hazırlanan iki görüşme yönergesi kullanıldı. Ancak, meslek sahiplerine uygulandığında görüşme yönergelerinin özel yaşama ilişkin bazı soruları üzerinde daha az durulup, şiddet, namus cinayetleri, şiddet mağdurları vb. konularındaki iş

deneyimleri ve görüşleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi toplanmaya çalışıldı. Ayrıca, namus cinayeti mağdurları ve mağdur yakınları ile görüşülürken, görüşülen kişilerin duygularını incitmemek ve yoğun duygusallık yaşanan bir ortam yaratmamak için özel çaba harcandı. Görüşme yönergeleri esnek bir yapıya sahip olduğu için, araştırmacılar yönergeyi görüşülen kişinin anlatma ihtiyacı ve isteğine göre ve onu rahatsız etmeden mümkün olan en çok bilgiyi alacak biçimde kullanabildiler.

Alan araştırmasının çok zor olmasına ve anlatıların görüşmecilerin ruh halini olumsuz yönde etkileyecek ve onları karamsarlığa yönlerecek (Adana araştırmasının görüşmecileri tarafından bildirilmiştir) yapıda olmasına rağmen, ekipten kişisel bazı nedenleri dışında ayrılan olmadı. Kentlerde, proje önerisinde belirtilen görüşme sayısının aşılması ve her kentte kalınan sürenin uzaması nedeniyle ekipten ayrılmak durumunda kalan görüşmecilerin yerine Adana'da bir ve Batman' da iki yeni görüşmeci ekibe katıldı. Ekibe yeni katılan görüşmeciler de sosyal bilimci ve niteliksel araştırma konusunda deneyimleri olan kişilerdi.

Meslek sahipleri ile yapılan bazı görüşmelerin dışında, görüşmelerin çoğu kaydedilebildi. Görüş-

meciler, genellikle iki kişi olarak çalıştılar ve bir görüşmeci, görüşme sırasında not almaktan sorumluydu.

Görüşmeler, alanda görüşmeleri yapan kişiler tarafından çözümlendi, genelde de her görüşmeci kendi gerçekleştirdiği görüşmeleri kendisi çözümlledi. Ancak bazı durumlarda, özellikle de görüşmelerin iki kent arasında hiç ara vermeden çalıştıkları Şanlıurfa ve Batman'da çözümlleme konusunda diğer görüşmecilerden destek alındı. Görüşmelerin süresi ve kalitesi görüşme koşulları, yanıt veren kişinin istekliliğine ve iletişim becerisine, görüşmenin yapıldığı yere vb. bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Görüşmelerin süresi 1-4 saat arasında değişmekte olup, çözümlenmelerin uzunlukları ortalama olarak 15-30 sayfa arasındadır. Grup görüşmelerinde ise bu süre ve sayfa miktarı aşılmıştır.

Araştırma koordinatörü İstanbul ve Şanlıurfa'da birkaç gün alan araştırması ekibiyle birlikte çalıştı. Araştırma ekibi, proje süresi boyunca yapılanları değerlendirmek ve daha sonra atılacak adımlar konusunda kararlar almak amacıyla beş kez (İstanbul ve Adana alan araştırmalarından sonra birer kez, alan araştırması tamamlandıktan sonra da üç kez) bir araya geldi. Bu toplantılar, hem çalışmaların

sistemantik olarak yürümesini sağladı, hem de araştırmada görev alan kişileri, konuya ilgi duyan, biriyle çalışmaktan zevk alan uyumlu bir ekip haline getirdi. Toplantıların, yapılanların bütünlüklü bir şekilde görülmesi açısından da yararı oldu.

Alan araştırması ekibi içinden birkaç kişi gönüllü olup, çözümlenmiş görüşmeleri belirli konulara odaklanarak okuyarak, "namusa aykırı davranışları" nitelikleri ve sonuçlarına göre sistemantik olarak derleyerek görüşmelerin değerlendirilmesine ve sonuç raporunun yazılmasına katkıda bulundular. Ayrıca, yapılan bu değerlendirmeler yine alan araştırması ekibinin bazı üyeleriyle birlikte tartışıldı.

Namusun Algılanış Biçimleri

Dört kentteki bulguların genel bir değerlendirmesi, kişilerin namus anlayışlarının yaş, eğitim, yaşanılan yer (kent/kır), geçmiş deneyimler ve şimdiki sosyal ilişkileri ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Görüşülen kişilerin bazıları namusun "hayatlarındaki en önemli ve her şeyden önce gelen şey" olduğunu söylemiş ancak, namusu somut olarak tanımlayamamışlardır. Dört kentin hepsinde karşılaştığımız bu yaklaşım, Şanlıurfa'da daha yoğun bir vurguyla kendisini göstermiştir. 20'li yaşlardaki genç bir üniversite öğrencisinin söylediği "Şanlıurfa'da herkes namusu için yaşar" sözü, bu kentte yapılan birçok görüşmede, tam olarak bu şekilde ifade edilmese de, kendisini hissettiren bir yaklaşım olmuştur. Bu tür yanıtlar, kırsal geçmişli olan ve yaşadıkları ortamdan hayatları boyunca fazla uzaklaşmamış olan kişilerde daha da yaygın olarak karşımıza çıkmıştır. Bu yönelimde görüş ifade edenlerin önemli bir kısmının güçlü aile ya da aşiret bağlarına sahip olduğu (özellikle Şanlıurfa'da), yaşam pratiklerinde dinin önemli bir yer tuttuğu da görülmüştür. Ancak, bunların dışında, namusla ilgili değerlendirmelerini oldukça abartılı ifadelerle anlatan genç ve doğma büyüme kentli kişiler de vardır). Aşağıdaki ifadeler bu görüşleri yansıtmaktadır :

"Namus, şu anda yaşamamızın sebebidir, namus. Ya şu anda biz namus için yaşıyoruz yani. Namus olmazsa, bilmiyorum yani, yaşamamızın bir anlamı yok herhalde. (. . .) Paran olmasın şeref olsun. Budur yani." (Şanlıurfa, erkek üniversite öğrencileri grubu görüşmesi, 19-22 yaş grubu, doğma büyüme Şanlıurfalı)

"Bence, namuslu bir insan, genelde yani biz Kürtlerde doğulu insanlarda namus kavramı çok, herhalde her şeyden ön plandadır,

bizde." (Adana, kadın, 31 yaşında, Siirtli)

"bilmiyorum . . . bir şey, namus için insanı öldürüyorlar " (Şanlıurfa, kadın, 16 yaşında, 3.sınıftan terk, doğma büyüme Şanlıurfalı)

Kadın ve Kadın Cinselliği Odaklı Namus

Görüşme yapılan kentlerin hepsinde namus kavramını kadın, kadın cinselliği ve kadının kontrol edilmesi ile bağdaştırma yönünde kuvvetli bir eğilim olduğu izlenmiştir. Kadının bekareti, evlilik dışı cinsel ilişkisi olmaması, düzgün giyinmesi, bir kadından beklenen şekilde davranması, geleneklere uygun görevlerini yerine getirmesi bu anlayışa sahip kişilerin vurguladığı noktalardan bazılarıydı. Çoğunlukla genç erkeklerin ifadelerinde daha katı, orta yaşlı erkeklerin ise nispeten daha hoşgörülü olduğu görülmüştür. Görüşülen kişilerin bazıları bu görüşü kendi kişisel görüşleri olarak ifade ederken, bazıları 'toplumun' genel görüşü olarak, veya bazı STK üyelerinde olduğu gibi 'ötekilerin' görüşü olarak ifade ettiler. Aşağıdaki ifadelerde bu eğilimler görülmektedir:

"İnsan ne için çalışır, ne için yaşar? Önce namus için. Önce namus, sonra ekmek parası için. İnsan aç kalabilir, ama bir tabak yemek yersen karnın doyar. Ama namusunu kaybedersen dönüşü yoktur . . .

- Peki nedir namus?

- Helalindir".

(İstanbul, erkek, 25 yaşında, polis)

"Eskiden derler ya 'at avrat silah'. Bu üçü kutsaldır. Namus eşin kocasını aldatması. Ama kandırma anlamında değil de, başka bir erkekle ilişkiye girmesi. (...) Sonuçta insan namusu şerefi için yaşar. Senin namusun karındır. Karın seni aldatınca şerefin ayaklar altına alınıyor. İrtibatlı." (Adana, erkek, 39 yaşında, polis)

"Mesela bizim anketlerin %70'inde 'namus nedir?' (sorusuna), 'kadındır'. Bunu diyen kadınlar." (Batman, kadın, kadın STK çalışanı)

"Bizde namus kavramı şeydi yani, sadece cinsel ilişkiye girmek diyildir bizim için. Konuşmak, sinemaya gitmek, radyodan şarkı istemek bile bir ölüm kararıdır. Oldu böyle bir olay da, Urfa'da yaşandı; bir kız radyoya çıkıpta "bütün sevenler, sevilenlere" şarkısını armağan edince kadının ölüm kararı çıktı ve sokağın ortasında infaz edildi. Bir kadın Mardin'de, sinemaya gittiği için öldürüldü. (...) Ha, Batman'da bi tane yaşanan, şimdi aklıma geldi, kız pantolon giyip düğüne gittiği için öldürüldü." (Batman, kadın, 31 yaşında, STK üyesi)

"Kadın eşittir namustur diyen bir kültürümüz var. Biz bu kültüre karşı değiliz açıkçası, ama neyi namus diye tanımlıyor? (...) Nesi namus mesela işte bakışı namus, saçı namus, uykusu namus, eteği namus, ben ne bileyim, filanca tarafı namus." (Adana, kadın, 39 yaşında, Üniversite Kadın Merkezi)

"Namus hepsinden eyidir! Namusun kıymetini bilmedir. Yaa. Akıllı kadın, namısını rezil etmez, namusunun kıymetini bilir. Erkekten gendi gendine korur. (...) E çok gezen kadın eyi degildir. ... Evinde oturacak. Yani, fazla, dışarılara açık, gitmek; dışarı gitmek, fazla, yabancı erkeklerle konuşmak, eyi degil. (...) Seheb [yani sahip, kadının sahibi olan babası, amcaları, erkek kardeşleri] için de şerefiyi koruyacaksın." (Şanlıurfa, kadın, 70 yaşında, okuma yazması yok, doğma büyüme Şanlıurfalı)

"Boyun eğiyorsa kadın olarak namusludur, boyun eğmiyorsa, karşı çıkıyorsa, intihar ediyorsan, sevdiğine varmak için ölümü göze alıyorsan namussuzsun, (...) özgür ruha sahipsen namussuzsun." (Şanlıurfa, kadın grup görüşmesinden, 30 yaşında, ortaokul mezunu).

"Namus dediğinizde bu kocanın babanın, mahallede işte, abilerin egemenlik alanı anlamına geliyor, yani kişiyle birebir ilgili değil aslında toplumla ilgili bir şey." (İstanbul, kadın, 32 yaşında, avukat)

"Namus burada kişilerin değil, erkeklerin, baba, kardeş, amca, dayı, onların tekelinde... belki üzerimizde farklı bir elbise, yaşantımızda, evlerimizde değişik bir yaşantımız oluyor. Farklı bir şeyimiz oluyor ama namus kavramında kesinlikle bir şey [bir değişiklik demek istiyor] söz konusu değil." (Şanlıurfa, kadın, STK'da yapılan kadın grup görüşmesinden, 26-45 yaş grubu)

Erkeklerin kadınlar üzerindeki kontrolü ile ilgili benzer bir yaklaşım, onların kadınları sürekli denetleyen "namus bekçileri" gibi hareket ettiğini söyleyen genç bir göçmen kadın tarafından da dile getirildi. (İstanbul, kadın, 21 yaşında, lise mezunu)

Öte yandan, erkekler açısından, kadınların kontrol altında tutulması kendi namuslarının belirlenmesinde çok önemliydi. Bu, görüşme yapılan bazı din görevlileri tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

"Namus benim için her şeydir. (...) Ben mesela evli olsam evlendiğim kız benim namusum sayılıyor zaten. Kardeşim de benim namusum sayılıyor, akrabam da benim namusum sayılıyor, halamın kızı da teyzemin kızı da amcamın kızı da. Yani bunların hepsi bana göre benim namusumdur." (Batman, erkek, 24 yaşında, imam)

"Namus dinimizin emrettiği gibi yaşamaktır. Namus hudutları geçmemektir. Yani namus Allah'ın yasak ettiği yere girmemektir. Çizilen hudutlara karşı gelmemektir. Mesela sadece karısı değil, annesi bacısı, komşusu da namusudur. (...) Bir adam kendi namusunu nasıl koruyorsa başkalarının namusunu da o şekilde koruması lazım." (Adana, erkek, 30 yaşında, imam)

Kadın ve kadın cinselliğinin kontrolü odaklı namus anlayışlarında, kızların bekareti, evlilikte sadakatsizlik ve boşanma konuları da gündeme getirildi.

Genç erkeklerin, özellikle kırsal bölgelerden kente göç etmiş olanların, kadınların kontrol edilmesine ilişkin olarak, onların giyiniş biçimleri, okula gönderilip gönderilmeyecekleri, çalışıp çalışmayacakları, nasıl davranacakları gibi konuları daha çok vurguladıkları gözlemlendi. 18-25 yaşlarındaki erkeklerin bekaret ve boşanma konusundaki ifadeleri de oldukça sert ve hoşgörüsüz iken, yaşın ilerlemesiyle birlikte hoşgörünün de belli ölçülerde arttığı izlendi. Genç, orta yaşlı ve orta yaşın üzerindeki erkeklerin görüşmelerinden alınan aşağıdaki ifadeler bu konudaki bazı anlayış farklılıklarını yansıtmaktadır:

"Bana göre şu anda , bu zamanda bir insanın ilkokul, . . . ilkokulu bitirmesi bence yeterlidir. Çünkü bayanlar dışarda çoğaldıkça, fitneler de çoğalır, fitneler çoğaldıkça zulümler artar. Zulümler de arttıkça insanlar helak oluyor. [.] yok şimdi çalışmak şöyledir yani, diyelim sizin, yani evli bir çift var, beraber çalışıyorlar o ayrı. Bi de o bayanın tek başına çıkıp da gezmesi, bi yere gitmesi, o iyi değil yani, ben uygun görmüyorum. Ama bi zaruri işi var burdan şuraya kadar gitmiş, o zaruri işini görmüş, onu demiyoruz." (Batman, erkek, 23 yaşında, lise terk, Diyarbakırlı)

"Mesela insanı tahrik edici pantolonlar vardır, giyersin, insanın vücut hatları ortaya çıkar. Bu tür pantolonlara karşıyım . . . [.] şu şekil olabilir, yani biraz bol kesim. Bütün vücut hatları ortaya çıktıktan sonra ben kaldıramam onu . . ." (Batman, erkek, 24 yaşında lise terk, Gercüşlü)

"Sonuçta bir kız için, burası için konuşuyorum, önemli olan her şeyi namusudur. Bekaretidir. Bekareti elden gittiği zaman kızın bir anlamı kalmıyor. (. . .) Bekareti olmayan bir kızın benim yanımda hiç bir önemi yoktur." (Batman, erkek, 26 yaşında, lise mezunu, doğma büyüme Batmanlı)

"Daha önce ilişkilerde bulunmaması lazım. Mesela, mesela bi insan beğenmişsin, onu araştırırsın mesela ilk işin. Beğendin sen, dışarda birini gördün. Mesela onun ailesi araştırılır, oturup kalktığı, kiminle ne yaptığı, . . . iğneden ipliğine her şeyi araştırılır. Ona göre karar verilir artık alıp almayacağına . . ." (Şanlıurfa, erkek, 22 yaşında, erkek üniversite öğrencileri grup görüşmesinden)

"[Namuslu kadın] evine bağlı olsun, kocasına bağlı olsun. Herhangi bir şekilde dedikodulara maruz kalacak şekilde davranmaması lazım. Evine bağlı olsun. Herhangi bir şekilde ailesine laf getirmesin. Evde yaşanan bir olayı her hangi bir şekilde dışarı yansıtmamasın. Telefon açıp, 'anne, kocam beni dövdü veya kocamla anlaşamıyoruz. bundan boşanmam lazım veya bu kişiyi terk etmem lazım' dememesi lazım." (Batman, erkek, 25 yaşında, doğma-büyüme Batmanlı)

"Boşanma, ben kesinlikle olmamasından yanayım. Bir kere ben bir insanın alıp, bu insanla evlenip, 'bu kız benim namusumdur' dedikten sonra ben bu kızı başkasının altında düşünmüyorum. Ya kendimi öldürürüm, ya onu öldürürüm. Ben bu kanaattemim. Kesinlikle bana eş olmuş bir insan, bana Allah'ın emriyle eş olmuş bir insan, benim namusum olmuş bir insanı ben başkasıyla düşünmüyorum. Yani düşünmem bile." (Batman, erkek, 24 yaşında, lise terk, Gercüşlü)

"Ben boşanmaya karşıyım. Benim karım beni aldatırsa ya ben

onu öldüreceğim, ya kardeşi varsa, abisi varsa, diyecem, 'Sen öldür.' Ya da ben öldüreceğim. Yani ben o kadının beni aldatmasını kaldıramam." (Batman, erkek, 34 yaşında, lise terk, Batman'ın bir köyünden)

"Demiş ki, eskiden bir söz var, demişler ki, 'Namuslu kadın,' ta dedelerimiz, babalarımız, demiş ki, 'Siyah çarşaf lar giyiyorlardı, o namuslu bir kadındır' hayır öyle bir şey yok. (. . .) Kalbinde namus olacak ki isterse başı açık olsun, isterse kapalı olsun." (Batman, erkek, 35 yaşında, ilkokul mezunu, Siirtli)

"Onu öldürüp kendimi de öldüreceğime boşarım. Çünkü, onu öldürdüğüm zaman kendimi de öldürüyorum. Çoluk çocuğumu da yok ediyorum." (Batman, erkek, 40 yaşında, lise mezunu, doğma büyüme Batmanlı)

"Kızdır, kaçabilir. Belki biz vermeyecektik. İsteseydi belki vermeyecektik. Ee, ama kız kendi gönlüyle gitmiş. Ee, bizim bunu öldürme hakkımız var mı? Kişinin hürriyetine kast etme yetkin var mı senin? Olmaması lazım." (İstanbul, erkek, 64 yaşında, Tuncelili)

"Bir erkek, 'baba beni ever' diyebiliyor, 'anne beni evlendir' diyebiliyor. Bir kız da bunu diyebilmeli. Yani İslam toplumunda bu var. Yani kız da babasına, 'baba ben evlenmek istiyorum' ve o da ' düşüncen var mı?' diyebilir yani. Ee, bu olduktan sonra niye bu kaçmalar olsun, bu cinayetler olsun . . ." (Şanlıurfa, erkek, 55 yaşında, doğma-büyüme Urfalı)

Öte yandan, okur-yazar olmayan, köyde yetişmiş ve/veya güçlü dini bağları olan yaşlı kadınlar ile kapalı, geleneksel bir çevrede yaşayan, eğitimsiz genç kadınlar dışında, kadınların namus konusundaki ifadeleri erkeklerle, özellikle de genç erkeklerle göre daha az bağnazlık taşıyordu. Kadınların büyük bir kısmı namus kavramını kadın cinselliğine dayandırsa da, çoğunluğu bekar bir kadının sevgilisiyle kaçıp evlenmesinin namusa aykırı bir hareket olduğunu düşünmüyordu. Bunun yanında, anneler kızlarının okula gitmesini destekliyor ve eşlerinin, kız evlatlarını erken yaşta evlendirmelerini engellemeye çaba gösteriyorlardı.

Ayrıca, kadınlar, özellikle evlilikte sadakatsizlik durumunda boşanılması gerektiğini düşünüyorlardı; ancak, toplumun boşanmış bir kadına kötü gözle bakması ve ekonomik güvenceleri olmaması nedeniyle birçoğu kendisine güvenemediği için, düşüncelerini ifade etmekten çekindikleri görülüyordu. Bunun yanı sıra, özellikle akraba evliliklerinde, çif-

tin artık birlikte yaşamak istemediği durumlarda, aileler arasındaki ilişkiye evli çiftin mutluluğundan daha çok önem veren aile büyükleri bu beraberliğin sürmesi için ısrar ediyorlardı. Aşağıdaki sözler bu görüşlerden bazılarını yansıtmaktadır:

"Ama kötü koca da sokaklardan daha iyidir." (Batman, kadın, 42 yaşında, okur-yazar, Siirtli)

[Kocasının kendisini dövdüğünü anlatıyor]. . . öyle yaptığı zaman çocuklarımı öldürsüm geliyor, o hırsı çocuklarımdan alıyorum. (. . .) İstiyorum ki o anda kendimi öldürsem. (. . .) (bıkıp ailesine dönse) sahip çıkamazlar, doğu tarafında herkes öyle. Tabi, tabi. Ölüm var geri dönüş yok. Açsak, sürünsek de mecburuz, çare yok. Yaşayacaksınız, bi de dayanacaksınız." (Batman, kadın, 32 yaşında)

Namuslu Erkek ve Kadın Nasıl Davranmalı?

Yukarıda tanımlandığı gibi namus, erkeklerin kontrolünde olan, kadınlara ait bir özelliktir. Kadınlar, namuslu olarak kabul edilen davranış kurallarına uymak zorundadırlar, dolayısıyla rolleri passiftir, erkekler ise kadınların bu kurallara uymasını sağlamak zorundadır, bu nedenle de aktif bir rol oynamaları gerekir. Sonuçta, "namus" genellikle hem kadınları hem erkekleri belirli bir biçimde davranmaya zorunlu kılan bir şey olarak tanımlanmıştır. Bu araştırmaya cevap verenlerin ifadeleriyle kadınları "kendilerine mukayyet olmaya, özellikle erkeklerle ilişkilerine dikkat etmeye" ve erkekleri "ailedeki kadınlara göz kulak olmaya, sahip çıkma-ya" zorlayan bir şeydir.

İstanbul'da, görüştüğümüz bir psikolog, toplumun erkekler ve kadınlarda namus ve namuslu davranışa farklı yaklaşımının, tecavüz mağduru erkek ve kız çocukların rehabilitasyon sürecini nasıl etkilediğini anlattı. Toplumun kız ve erkek çocuklara biçtiği farklı rolleri tanımlarken, kızların evlilik öncesi cinsel ilişki kurmasına izin verilmediğini, yalnızca kocalarını mutlu etmek ve çocuk doğurmak için cinsel ilişki kurmalarının kabul edildiğini, fakat erkeklerin daha aktif olmasının beklendiğini söyleyerek şöyle devam etti: "Şimdi bu öyküde, yolunda gitmeyen bir şey olduğunda, bütün şeyler çözülüyor bütün durum, sarsılıyor. Çocuk, kız çocuk artık bu öyküye devam edebilecek durumda olmuyor. Ne olur? Bir tecavüz bu öyküyü sarsıyor. Ama bir erkek için bu tecavüz bu öyküyü sarsmıyor. Bekaret, gibi bir problemi yok çünkü o erkeğin. (. . .) Bir çocuk, bir erkek çocuk, defalarca

tecavüze uğramış olsa dahi, "kirli" muamelesi görmüyor. Ya da kendini kirli hissetmiyor. Ama, bir kız çocuğu hem etkileniyor o yaşantıdan dolayı, hem de sürekli üzerinde bir yük taşıyor. (. . .) Kız çocuğu, kendisini kirletilmiş hissediyor. (. . .) Toplum içerisinde bir erkeğin cinsellik yaşamasa, bir kadının cinselliği yaşamasa gibi kötü anılmıyor. Kadın öyle bir şey yaşadığında herkesle beraber olabilecek bir varlık haline dönüşüyor. (. . .) (Kızlar) hem kendilerini daha fazla suçluyorlar, hem de toplumun bakış açısı, hani "namusu kirletti", namusun kirletilmesi mevzusunun dolayısı, toplumun bakış açısını da bildikleri için, kendilerine bakış açısı da onun üzerinden şekilleniyor. (. . .) Çok uzun, böyle çok uğraşmalı filan, zaman harcamak gerekiyor kızlarla. (. . .) (Erkek çocukları) başlarından tecavüz geçmiş olsa dahi, kız çocukları kadar problemliler değiller." (İstanbul, kadın, 24 yaşında, madde bağımlılığı olan ve istismar edilmiş çocuklarla çalışmış)

Namus açısından kadınlar ve erkeklerden farklı davranışlar beklenmesiyle ilgili olarak, bir imam ile yapılmış görüşmeden alınan aşağıdaki bölümler, kutsal öyküler ve dini öğretiler ile yoğrulmuş, kadının sıkı kontrolünü öngören geleneksel, ataerkil yaklaşımın mükemmel bir örneğini oluşturmaktadır. (Adana, erkek, 30 yaşında, imam) Görüşme yapılan imam, erkekte (koca ve oğul olarak) ve kadından (eş ve kız çocuk olarak) beklenen namuslu davranış konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etti:

"İyi bir koca da tabii ki dinimizin emrettiği gibi yaşmalıdır her şeyden önce. Çünkü dinimiz kötü şey emretmez. O kocanın karısına da iyi davranması lazım. Karısı onun emrinde çalışmakla mükelleftir ama onu hor görmemesi lazım. Mesela, 'kalk, git lan bana bir bardak su getir', gibi kabaca değil de, 'bana bir bardak su getirir misin?' gibi söylemesi lazım. Zulüm ile davranmaması lazım."

"İyi bir evlat ilk başta iyi olması için terbiyeli olması lazım. (. . .) Anne babaya saygılı olması lazım. (. . .) Kazandığı parayı ailesine getirip vermesi lazım. Ailesi ona bir harçlık verse ona yetebilir. O evladın hem dini hem dünyevi işleri iyi bilmesi lazım."

"Kız evladın edepli olması lazım. Herkesle konuşması yanlış olur. Ailesine, kardeşlerine saygılı olması lazım. Kızların çalışmaması gerekir. Şimdi çalışınca, insanın namusunu çalıştırması uygun değildir. Ayıp bir şeydir. Çalıştığı yerde herkes ona bakarsa, yanlış ortamlara girerse, namustur sonuçta ne olacağı belli olmaz. Namusu elden giderse o aile perişan olur. O bakımdan kız çocuklarının çalışmaması daha uygun olur. Zamanı geldiğinde evlenmeleri

daha güzeldir.”

“Namuslu bir kadın kocasının dediğinden dışarı çıkmaması lazım. Kocasına karşı gelmemeli. Kocasını çiğnerse o kocanın gururu kırılır. Giyimine dikkat etmesi lazım. Nefis kabartacak giyimi olmaması lazım. O hareketlere girmemesi gerekir. Kocasına bağlı olması lazım. Eğer bir kadının gözü dışarıdaysa o ailenin de mutlu bir hayatı olamaz. Kadın kocasına sürekli bağlı olması gerekir. Onunla herkesten daha çok vakit geçirmeli. Öyledir de zaten.”

“İkincisi de kocasının sırlarını açığa vurmaması lazım. Kimselere söylememesi lazım. (...) Kadın kocasıyla ilgili şeyleri söylerse ailenin huzuru kalmaz. (...) Hani bir laf var derler ya, 'koca hem sever, hem döver.' Tamam sürekli hep döverse elbette olmaz ama ara sıra olduğunda kimseye söylemesi ailenin huzurunu kaçırabilir. Kadın ancak kocasının yanında bir çiçek gibi açılabilir. Mesela kadın hastaysa erkek bulaşık yıkarsa bir gün iki gün bu ayıp değildir. Kadın bir hata yaptığında gidip kocasından özür dilemesi de eksiklik değildir. Bunlar olmazsa o ailede huzur kalmaz.” [Sonra, namuslu bir kadının, kendisinde gözü olan bir adamı nasıl eğitip doğru yola getirdiği ile ilgili bir öykü anlattı.]

İmamın anlattıkları, bir Müftülük görevlisi tarafından da daha genel ve resmi bir dille ortaya konuldu; kadın ve cinsellik temelinde ele alınan namus konusu ulusal gelenekler, din ve aileye bağlılık çerçevesinde değerlendirildi. Bu prensipler çerçevesinde 'namuslu yaşam' şöyle ifade edildi:

“Şimdi namus, gayri meşru insanlarla ilişki kurmadan [gayri meşru ilişkiler kurmamayı kastediyor olmalı], efendim milli örf ve adetimize göre haysiyetimize, şerefimize, ailemize bağlı erkek ve kadının yabancılarla ilişki kurmamaları [evlilik dışı ilişki kurmamayı kastediyor olmalı] (...) Namusuna bağlı olmak yani kötü yola düşmemek. Zinaya götüren hareketler yönünden Türk ve İslam ailesinin temel prensiplerine göre yaşamak.” (Şanlıurfa, 54 yaşında, üniversite mezunu)

Daha önce Adana'daki imam tarafından açıkça tanımlanan, erkekler ve kadınlardan beklenen “milli gelenek ve kurallar ile İslam prensiplerine” uygun davranışlar, yalnızca din adamları tarafından dile getirilmedi. Toplumun değişik kesimlerinden kişilerle yaptığımız görüşmelerde de farklı biçim ve derecelerde onaylandı ve bir çok kez dile getirildi. Bu ifadelerde bazen kültür ve toplum, bazen de dini prensipler vurgulanıyordu; fakat çoğu zaman kurallar, gelenekler ve aile anahtar sözcüklerdi. STK'larda çalışan (hatta bazen yetkili konumlarında bulunan) erkeklerde bile, namusla ilgili benzer

yaklaşımların bir dereceye kadar geçerli olması dikkate alınması gereken bir konudur. Ayrıca, bazı STK'lardaki erkeklerle yapılan görüşmelerdeki ifadeler, bu kişiler kadınların karar verme mekanizmalarına ve topluma katılmalarından yana olsalar da, temelde bu kararların dahi kendi kontrolleri altında yapılması eğiliminin taşındığını yansıtıyordu. Bu erkekler, çoğunlukla, kızların genç yaşta evliliğe zorlanmasına karşıydı; kızların okula gönderilmesi gerektiğini söylüyorlardı; fakat kadınların erkekler ile tam anlamıyla eşit olabileceğini kabul etmediklerinden, erkeklerin, kadınların giyinişi, nereye gittikleri, kiminle gittikleri gibi konularda sıkı bir kontrol uygulanması gerektiğini düşünüyorlardı.

Namuslu olmak için kadınların neleri yapıp neleri yapamayacağı konusundaki görüşler bazı görüşmeciler tarafından (STK üyeleri dahil) aşağıdaki biçimlerde ifade edildi:

“Bir de kadın muhakkak ki kendinde bir korunma ihtiyacı duyuyor. Bir anlamda erkek kadar güçlü deyildir. (...) Kız kardeşime de hiçbir sınırlandırma yapmıyorum. Çünkü henüz ailenin reisi de var, babam da var. Onun şeyi var.”

(Batman, erkek, 29 yaşında, STK yöneticisi)

“Şimdi kız, kadın gece, gündüz olsun öyle başıboş dolaşması, ben bunu uygun bulmuyorum.”

(Batman, erkek, 52 yaşında, STK çalışanı)

“Bluejeanleşme, mini etek giyme, ne diyeyim sana biraz daha özgür davranabilme ço'lu yıllardan sonra. (...) Yani genç kızlarımızın sevdiği erkeklerle pastaneyeye çıkması, elele tutuşması, birlikte oturmaları gayet doğal değil.” (Batman, erkek, 38 yaşında, lise mezunu, STK yöneticisi)

“... erkekler ordan geldi mi, kadınlar içeri girer. Eski insan nerede ki, hâlâ erkek ordan geçti mi, kadınlar içeri kaçıyor. Bizde eyle, ne bilem.” (İstanbul, kadın, 77 yaşında, okuma yazması yok, Doğu Anadolu'dan)

“Misal bizim bu, bu bölgede, bi kızın bi erkek arkadaşı olması bile normal değildir yani.” (Şanlıurfa, erkek, 32 yaşında, doğma büyüme Şanlıurfalı)

“Bazen şey vardır yani kız çocuğunun, altıncı sınıftaki ya da yedinci sınıftaki kız çocuğunun erkek arkadaşına mektup yazması bazen namussuzluk olabilir [öyle kabul edilebilir].” (Batman, erkek, 32 yaşında, öğretmen, Şanlıurfalı)

"Mesela burda bi aşirette sevemezsin. Sevdiği zaman öldürürler. Yaşatmazlar yani. Bi kız kaçarsa o kız yaşayamaz. Yani imkanı yok. Burda yok." (Şanlıurfa, kadın, yaş 27, ortaokul terk, doğma büyüme Şanlıurfalı)

"Şöyle, kızları şu duruma kadar gönderiyoruz (okula). Mesela kızın yaşı büyük olduğu zaman çıkarıyoruz. Bu kız mesela erkeklerin içinde bozulur veya o korkudan çıkarıyoruz." (Batman, erkek, 56 yaşında)

"Bizde bu şeysi davası [namus demek istiyor] olduğu için, ne bilim yani kız büyüdü mü nasıl okula gider erkeklerle beraber?" (Şanlıurfa, erkek, 60 yaşında, ilkokul terk, doğma büyüme Şanlıurfalı)

"Mesela biz Türk olarak aile bağlarımızın çok güçlü olmasını isteriz. Niye? Çünkü namusumuzdur. Aile bağlarımız sadece kendi kızımız veya hanımımız üzerine değil, esas yani toplumumuzun hepsini kavrama almak isteriz ama alamıyoruz.(...) Aile bağları ve namus bizim için çok önemlidir. Ya da dinimizde de Türk toplumu olarak da çok önemlidir. Ama bunlar çok zayıfladı.(...) Yine kocasına sadık olan, ailesine bağlı olan, geleneklere uyan kadın namuslu kadındır.(...) Yani bu dul kadın da Adana'ya geldiğine göre düşün ne kadar namuslu kalabilir? (...) Onun için namuslu kalmak, yani kadının aile bağları zayıfladığı zaman kadının namuslu kalması yani %5'lere düşer." (Adana, 54 yaşında, ortaokul terk, Tarsuslu)

"Kadınlarla erkeklerin bi farkı Allah'ın kendisine verdikleri bir şey. [Kadınlar] sadece bir kişiyle hayat boyu yaşamak zorundalar yani. Yaradılışları böyle. (...) İlişkiye zaten [kızı] seviyosan ona zarar vermezsin. Eğer zarar verdinse o kız yani evleneceğin kızıdan çıkar çünkü. Diyelim ki ilişkiye girdikten sonra ne anlamı kalır ki? Nikah olmazsa helalin değildir." (Şanlıurfa, erkek üniversite öğrencileri grup görüşmesi, 19-22 yaş grubu)

Erkeğin namusuyla ilgili konuları görüşürken, görüşülen kişilerle, birden fazla kadınla evlilik ve erkeğin eşini aldatması da tartışıldı. Batman ve Şanlıurfa'da yapılan görüşmelerde (meslek sahibi veya STK üyesi olanlar hariç), özellikle kırsal alandan gelen ve aşiret bağları olan kişiler arasında "kuma" (ikinci bir kadınla evlenme) çok normal kabul ediliyordu. Ancak cinsiyete bağlı bir farklılık vardı; kadınlar kumaya karşı olmakla birlikte içinde buldukları koşullarda boşanmak, böyle bir durumda daha iyi bir seçenek olmadığından durumu kabullenmek zorunda kalıyorlardı. Yuka-

rida da açıklandığı gibi, boşanma zaten toplumsal olarak kabul görmüyordu. Erkekler için ise durum farklıydı. Genç veya yaşlı, erkekler arasındaki eğilim ikinci bir evliliği normal kabul etmek ve bunu aldatma olarak görmemektir. Aşağıdaki alıntılarda belirtildiği gibi, kimileri için ikinci bir eşin olması, sadakatsizliği veya karısı ile anlaşmazlığı önlemenin bir yoluydu:

[Erkeğin aldatması durumunda kadın etkilenir mi sorusuna yanıt]

"Duyduysa etkilenir. Yani benim için aynı şeydir. Nasıl kadın aldatmıyorsa koca da aldatmaması lazım. Çok aldatmak mı istiyor. Kadını ikna edip, başka evlilik yapсын. [ikinci eş alsın anlamına]" (Batman, erkek, 26 yaşında, doğma-büyüme Batmanlı)

"Hanım baksa ki erkek hakikaten kötü yoldadır, ha o zaman o adam hiç hanımının kusuruna da bakmasın. Hanımı da ne yapsa o da kızmazın (...). Mesela buralarda eğer hakikaten hanımı iyi değilse (...) adam ne yapıyor? 'Tamam' diyor, 'seni boşamayacağım. Yalnız bir tane kuma getireceğim.' Bir tane getirebilir yani getiriyor." (Batman, erkek, 56 yaşında)

Diğer bir tartışma konusu ise erkeklerin başka kadınlar ile ilişkileri ve hangi durumlarda namussuz olmakla suçlanabilecekleri idi. Bu konuyu tartışan genç üniversite öğrencilerinden biri görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etti:

"Bir insanı hani, başka tanımadık çevrelerde bişey yaparlarsa, bu çapkınlık oluyo ve, böbürlenme oluyo. Ama kendi çevresinde yani akraba çevresinde, bi çocuk işte başını kaldırıp bi kıza bakmıyacak, akrabasının kızına bakmıyacak, komşu kızına bakmıyacak. Bu şekilde olunca namuslu oluyo. Başka kızlarla işte temasa geçince veya konuşunca falan, o böbürlenme oluyo." (Şanlıurfa, kadın, 19 yaşında, üniversite öğrencisi, doğma-büyüme Şanlıurfalı)

Farklı Namus Algılamaları

Kadın ve kadın cinselliği odaklı namus anlayışı dışındaki namus algılamaları, namus konusunda genel ahlak kurallarını vurgulayan yaklaşımlardır. Bu eğilimler; daha bireysel yaşam biçimlerine sahip kent kökenli kişilerde, yüksek eğitim düzeyi gerektiren mesleklere sahip olanlarda, STK'lar ve siyasi partilerde özellikle insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularıyla ilgilenen kişilerde daha yaygındır. Bu eğilimdeki kişiler namusu, insan ilişkilerinde saygılı olmak, dürüst çalışmak gibi kavramlarla açıklıyorlardı.

Meslek sahipleri ile yapılan görüşmelerin çoğunda, "namus" kavramını iki düzeyde tartışma eğilimi vardı: meslek sahipleri, toplumdaki baskın namus anlayışını kadın ve erkeğe yaklaşımı yönünden dar ve çarpık olarak değerlendirirken, kendileri namusu daha çok yaşamın tüm yönlerini kapsayan ahlâk ve ahlâklı davranışlar olarak ele alıyorlardı. Namusun insanların yaşama ve çalışma ilkeleriyle ilgili ve düşüncelerinde yer alan bir kavram olduğunu kabul ediyorlardı.

Konu tartışılırken, görüşülen kişilerden bazıları yaygın namus anlayışının kendi hayatlarını ve hatta mesleki pratiklerini nasıl etkilediğini de açıklamaya çalıştı. İstanbul'da görüşülen bir gazeteci bu kapsamda ve biraz alaycı bir şekilde "Namus, kadının namusu geliyor benim..., başka bir namus gelmiyor aklıma" diyerek şu sözlerle devam etti:

Yani, şöyle düşün, toplumda bir sürü kurumun çöktüğü söyleniyor. Belki de namus cinayetleri, namusla ilgili mevzuların o yüzden arttığını düşünüyorum. Her şeyin çöktüğü bir yerde bir tek kadın kalıyor. Namus kalesi gibi (güler). Yani aslında elden giden her şeyin temsilcisi. Kadın da elden gidiyor. Binanın çöküşünde, o da eziliyor. (...) Namus yok edici bir kavram" (İstanbul, kadın, 42 yaşında, gazeteci). Ayrıca, namus kriterlerinin farklı kişiler ve ortamlar için çok değişik olduğunu da ekledi.

İstanbul'da görüşülen meslek sahiplerinden biri olan adli tıp uzmanı, cinsel şiddet mağdurlarına karşı toplumdaki olumsuz yaklaşımların bu vakaların ortaya çıkmasını ve analizini zorlaştırdığını şu ifadelerle dile getirdi: "Şimdi cinsel saldırıların adli tıbbi açıdan değerlendirilmesinde bir takım sorunlar var. En başında, bu tür olayların çok az bir kısmının ortaya çıkması yer alıyor. Bunun az ortaya çıkma nedenlerinin başında da işte toplumun konuya olumsuz yaklaşımı, mağdura destek vermemesi, saldırıların misilleme korkusu gibi nedenlerin yanı sıra, genel olarak adli tıbbi ilgilendiren konu da, olayı ispatlayamama korkusudur mağdurun, çekince oluşturan." (İstanbul, erkek, 42 yaşında, adli tıp uzmanı)

Farklı namus algılamalarına sahip olan kişilerin bir kısmı da, toplumun kadın ve erkek namusunu farklı gördüğünü, ancak herkesin kendisine ait bir namus kavramı olması gerektiğini belirtti. Namusu bu şekilde ele alışları, toplumsal normların farkında olmakla birlikte, daha bireysel yaşam tarzlarına sahip (ya da bunu arzu eden), toplumun kontrolü altında bir yaşam sürdürmek istemeyen kişiler olduklarını yansıtıyordu.

Bu grubun genel eğilimi, namusu "kadın ve cinsellik" ile bağlantılı tanımlayan toplumdaki yaygın söylemden uzak durmaya çalışarak, [İstanbul'da, üniversite mezunu, 25 yaşında genç bir erkeğin de vurguladığı gibi] daha bireysel ve kapsamlı bir namus anlayışını desteklemek şeklindeydi. Ancak, özellikle erkekte ve kadında namusun ne anlama geldiğini açıklarken, uzak durmaya çalıştıkları grubun ifadelerine benzer kavramlar kullandılar. İffet, bekaret, erkeğin (veya kadının) baştan çıkartılması gibi konulardan söz etmediler; ancak yine de **aileye ve çocuklara bağlılık, eşlerin birbirine sadakati gibi temel motifler sıkça dile getirildi.**

Aşağıdaki görüşmelerdeki ifadeler, bazı kişilerin namusu dar kapsamda tanımlamaktan nasıl kaçındıklarını göstermektedir. Bunların birkaçında, başkalarına muhtaç olmadan veya başkalarını sömürmeden geçimini sağlamanın önemi vurgulanmıştır:

"Namuslu bir erkek sadece bayan yönünden değil, namuslu bir erkek, bir işi de namusudur. Efendim evine ekmek getirmek de bir görevidir, bir namusudur. İşte ailesini iyi geçindirmek de bir namusudur. (...) Bence bir insanın emeğini içerisinde başka herhangi bir sömürü, emeğin içerisinde başka bir çalışmadan kazandığı kazanç yoksa, en değerli şerefli, onurlu insan odur. (...) Bence en şerefli insan çalışan işçidir." (Adana, erkek, 56 yaşında, ilkokul mezunu, muhtar, Malatyalı)

"Hoca namus deyince, diyorlar ki kendi hanımlarına diyorlar ki namustur. Doğrudur, o da namustur. Namus tek evlilik değildir. Bana sorsan, ben köylerimden göç olmuşum, gelmişim, bu rezilliği çekiyorum, bana sorsan o da bir namustur. O da bir namus. Topraklarımız kalmış orda, gelip ona buna muhtaç oluyoruz, o da namustur bana sorsan." (Batman, erkek, 35 yaşında, ilkokul mezunu, Siirtli)

". . . Sadece namussuzluk iki etek arasında değil yani, illa ki, ben, ee zina yaparım namussuzluk olur orospuluk olur, asla öyle bir şey yok. Hırsızlık da yaparsın aynı şekil." (Adana, kadın, 31 yaşında, Siirtli)

Namus ile insanların ekonomik koşulları arasındaki bağlantı kuran İstanbullu bir esnaf "Namuslu bir kişi yani, tarif ettiğim gibi, başkasının ekmeğinde, evinde, işinde, karısında, veya kocasında gözükmemek. Kendi işine gücüne konsantre olmak. Doğruluğu, başkalarına da telkin edebilmek" diyerek kendisini ifade etti (İstanbul, erkek, 45 yaşında, üniversite mezunu).

Bunun dışında görüşmelerin bazılarında da dürüstlük, ilişkilerde doğru ve adil olmak, onur ve öz-saygı gibi nitelikler vurgulandı:

"Namus demek, namus, şeref, haysiyet, hepsi birbirine bağlıdır bana göre. Namus demek dürüst olmaktır başta. Dürüst olmak namus demektir." (Şanlıurfa, erkek, 59 yaşında, ilkokul mezunu, doğma büyüme Şanlıurfalı)

"Namus deyince önce insanın dürüstlüğü geliyor. Yalancı olmaması geliyor, hırsızlık yapmaması geliyor. Başkasını hakkına hukukuna saygılı olması gerekiyor." (Adana, erkek, 51 yaşında)

Görüşülen kişilerin bazıları da, namusu toplum, ulus, ülke ve her şeyden önce toplum için bir şeyler yapmak olarak tanımladılar, ancak aşağıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi kadını tamamen konu dışında bırakmadılar:

"Namus denince akla bir aidiyet gelir. Yani, kadını bir mal olarak görme. Dolayısıyla kadın üzerindeki tasarruf hakkının kendisine ait olduğu şeyi çıkıyor. (...) Aslında kendi bakış açım göre, namus denince kadın belki ikinci veya üçüncü sırada gelir. Çünkü dediğim gibi, eğer, namus bana göre toprak; içinde yaşanan, üzerinde nefes alınan toprak namustur. Yine, içinde yaşadığım toplumun, topluma bir şey verebilme, o toplumun bilinçlenmesi, aydınlanması yada benzeri bir etkide bulunabiliyorsam bence o toplumun selahiyetini sağlamak da bir namustur. Vatan ha keza, namustur. Ve belki üçüncü sırada artık deriz ki, biraz daha özelleştirecek olursak kadın, aile ve buna benzer şeyler artı namus olur." (Batman, erkek, 29 yaşında, STK yöneticisi)

"Namus bizim için şey, kadın da namustur, toprak da namustur, ülke de namustur." (Batman, 38 yaşında, lise mezunu, STK yöneticisi)

"Namus mesela şimdi insanın mesela eşi de namustur. Yani toprağı namustur yani. Her şey namus olabilir yani. Toprağı namustur. Yani her şey. Onların önemiyetinin altındaki her şeye hemen hemen namus diyebiliriz yani. Yani hepsi de namustur yani" (Batman, erkek, 43 yaşında, imam)

Benzer bir şekilde, namusun tanımında, vatan ve bayrak dahil tüm değerler İstanbul'da görüştüğümüz bir imam tarafından da vurgulandı. (İstanbul, erkek, 40 yaşında, imam) Bu kişi, namus kavramının, bir erkeğin kendi karısı ve kızlarının namusundan öteye gitmeyen namus anlayışından çok daha geniş olduğunu belirterek, kişilerin kesinlikle başkalarının namusundan da sorumlu olduğunu söyledi.

Alevi olduğunu belirten kişilerin görüşmelerinde, namusla ilgili yukarıdaki ifadelere benzemeyen bazı yorumlar dile getirildi. Bunların içinde, namusun insanların kafalarında abarttıkları ve farklı kişiler tarafından değişik biçimlerde algılanan bir şey olduğunu söyleyen, İstanbul'a Doğu Anadolu'dan gelmiş 48 yaşında, ilkokul mezunu bir erkek oldukça farklı bir örnek oluşturdu. Bu kişinin ifadesine göre, eğer çiftler cinsel sorunları dahil tüm sorunları üzerinde sağlıklı bir diyalog kurmayı başarabilselerdi, ailelerde "namusla" ilgili bir sorun olmazdı ve bu konuda açıkça konuşabilseler bir çözüm bulurlardı [çiftler yeni ilişkiler aramaya başlamazlardı demek istiyor].

Şanlıurfa'da başka bir Alevi erkek de eşler arasındaki diyalogu vurgulayarak şunları söyledi:

"Namus deyince, namus bana göre insan beyninin içindedir. Çok af buyrun, ben apış arasında namusu kabul etmiyorum. İnsanın... insan beyniyle namus olur... Yani insan nası diyim, eğer yemeğe içmeye ihtiyaç duyuyorsa, cinselliğe de öyle duyacak. E tabii, bunu da toplum kurallarının içerisinde, çok aileyi işte, ya da kız tarafını ya da şeyi rencide etmeyecek şekilde, yani flörtlerine devam edip, kızın oğlanın birbirini tanıyıp, öyle devam etmesi benim temennim" (Şanlıurfa, erkek, 50 yaşında, üniversite mezunu, doğma büyüme Şanlıurfalı)

Meslek sahibi ve STK üyesi bazı kadınlar, kadın STK'lar ile ilişkileri olan kadınlar (eğitim düzeyleri ve geçmiş yaşantılarının farklılıklarına rağmen) ve bazı üniversite öğrencisi genç kadınların namusu kadın bakış açısıyla yorumlama eğiliminde oldukları görüldü. Yukarıda sıralanan kategorilere kıyasla oldukça küçük olan bu grupta, birçok kadın, namusun kişinin toplumsal cinsiyetinden bağımsız olarak, kendisi, doğa [ekoloji] ve toplumla ilgili kişisel sorumluluğu olduğunu vurguladı. Bu kişilerle göre, eğer kişi kendi hareketlerinden sorumluysa, o zaman yapmak istediklerini açıkça gerçekleştirmeli ve yaptıklarını savunabilmelidir.

Tecavüz olaylarında bile kadınları suçlu bulan bazı erkeklerin tam aksine, bu kadınlardan bazıları, erkekleri namusla ilgili sorunları yaratmak, kadınları ahlâka aykırı davranışlara sürüklemek ve sonuç olarak da toplumda ve toplumsal ilişkilerde bozulmalara neden olmakla suçladılar (İstanbul, kadın, 32 yaşında, ilkokul mezunu, İstanbul doğumlu). Bir başka kadın da, namusu diğer insanlara karşı dürüst olmak, güvenilir olmak ve ayrıca toplumun sorunlarına karşı duyarlı olmak diye tanımladı. (İstanbul, kadın, 43 yaşında, ilkokul mezunu)

Bu görüşler, toplumun farklı kesimlerinden bazı kadınlar tarafından aşağıdaki şekilde dile getirildi:

"Yani yaşadığını açıkça itiraf eden herkes benim gözümde namuslu. Yaşadığını kendine açıklayabilen. Kimse kimseye bir şey açıklamak zorunda değil. Yani ailelerimiz bile belli noktadan sonra. Önemli olan insanın bunu kendine açıklaması. Yaşadığının arkasında durup ona sahip çıkması. Ya ne insanlar var. Ne dolaplar, ne kundaklıklar yapıyorlar, ortaya çıkıp tertemiz insan muhabbeti çekiyorlar, şimdi o insan namuslu mu? Bana göre sosyal evlerde çalışan kadınlar çok daha namuslu biliyor musunuz? Evinde oturup, evli barklı olup, çok namuslu geçinen kadınlar var. Bir sürü kadın var. tertemiz dolastıklarını sanıyorlar ve sosyal evlerdeki kadınları aşağılıyorlar. Halbuki kendi hayatlarına baksanız, evde başlıyor onların namussuzlukları. İki yüzlülükleri. Bence asıl namussuzluk odur." (Adana, 31 yaşında, kadın, gazeteci)

"Ya toplum, işte biliyorsunuz feodal bi toplumda yaşıyoruz biz. O namus, işte, iki insanın birbirine sadık kalması işte kadının kendini, başka biriyle ilişki kurmaması, başka biriyle konuşması- Bir kadının bir erkekle konuşması bile namus sayılıyor ve kadın öldürülüyor. Bu nasıl namus anlayışıdır bu nasıl ülkedir bu nasıl şeydir, ben, aklım almıyor! 12 yaşındaki çocuğu, 60 yaşındaki adama veriyorlar 60 milyar karşılığı, bu namusluluk mudur?! Namusu ben böyle algılamıyorum." (Adana, kadın, 45 yaşında, doğma büyüme Adanalı, STK üyesi)

"Yani namus çok geniş bir şey oldu..ben hiçbir zaman tabi bunu cinselliğe, cinsel ilişkiye falan öyle bir şekilde algılamıyorum (.....) yapılabileceği şeyleri yapabilen, doğaya zarar vermeyen, insanlara zarar vermeyen (...) böyle bir insanı namuslu olarak tanımlıyorum ben, yani insani değerlerini hala koruyan. Onun dışında işte insanların seks hayatı insanları ilgilendiren bir şey (.....) yani patriyarkal bakış açısı, her şeyi kadın bedenine indirgeyen bakış açısı, her gün bunu pompalayan bir sürü şeyle karşılaşıyorsunuz." (Adana, kadın, 31 yaşında, kadınlarla ilgili STK üyesi)

- "yani bazı şeyler de insanın elinde değildir, zorla da insanın ırzına geçilebiliyor. Bence hep erkeklerden kaynaklanıyor. Toplumu da bozan erkekler, kadınların üstüne atılıyor. Bir laf vardır, dişi kuyruk sallamazsa erkek gitmezmiş diyorlar ama bence hiç alakası yok. Yani erkekler yani kendi iradeleri olan insanlar olsalar böyle şeyler olmaz.

- Bütün bu intiharlar da erkekler ve genç erkekler yüzünden meydana geliyor.

-Bu intiharlar da hep erkekler yüzünden oluyor.

-İntiharlar ayrıca aileler yüzünden meydana geliyor. Eğer bir

insan gerçekten özgürlüğüne düşküne, bu özgürlük kısıtlandığında depresyona giriyor. İnsan kendisini rahat hissetmediğinde depresyona sürükleniyor.

-Aile yüzünden de olabiliyor. Bazen çok özgürlüğüne düşkün bir insan varsa onun özgürlüğü kısıtlandığı zaman ister istemez yani bunalıma girer işte. Kendini rahat hissetmez bu da bunalıma sürükler yani."

(Batman, kadın, kadın STK grup görüşmesinden, 17-25 yaş arası)

"Aklıma . . . ya önce, şey geliyor, kişilik geliyor benim, aklıma. Yani, ahlaksızlık kişiliktedir, önce o geliyor bana. Benim aklıma, bu geliyor.(.....) İnsan, aklı başında bi insan, kendi davranışlarından sorumludur" (Adana, kadın, 21 yaşında, üniversite öğrencisi, doğma büyüme Adanalı)

Kadın ve Kadın Cinselliği Üzerine Kurulu Namustan, Namus Cinayetlerine

Genel olarak, bu bölümde tartışılan namus anlayışlarını aşağıdaki kategorilerde toplayabiliriz:

1. Namus; kadın, kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişki, kızların iffeti ve bekareti ve evlilikteki sadakatsizlikle bağlantılı bir kavramdır. Kadınlar, ailenin, toplumsal normların ve geleneklerin korunması adına erkeklerin kontrolü altında tutulurlar. Çalışmanın yürütüldüğü dört kentte ve görüşmelerin yapıldığı farklı kesimlerde en yaygın olarak ortaya çıkan anlayış budur. Daha çok kadınlar, özellikle de genç ve eğitimli kadınlar arasında bu yaklaşıma karşı olumsuz bakış açılarının gelişmeye başladığı da izlenmiştir.

2. Namus, toplumda, çalışma yaşamında ve aile içerisinde dürüst bir hayat sürmekle bağlantılı olan ahlaki değerleri ve uygun davranışları kapsamaması gereken daha geniş bir kavramdır. Bireyler istedikleri taktirde bu niteliklere sahip bir yaşam sürdürmeyi seçebilirler. İnsanlar bazen bunu kendileri ve çocukları için, bazen de toplumları, milletleri, ülkeleri veya tümü için yaparlar. Bu tür bir anlayışın, çeşitli biçimlerde ifade edilmesine yüksek öğrenimli meslek sahipleri, STK üyeleri ve büyük kentlerde yetişmiş kişiler arasında daha sık rastlanmıştır. Vatan ve ülke vurgusu erkeklerde özellikle de Batman'da daha belirgin olarak karşımıza çıkmıştır.

3. Toplumumuzda genel olarak anlaşıldığı biçimiyle namus yıkıcı bir kavramdır, çünkü insanların özellikle de kadınların özgürlüğü onların yalnızca aile içinde değil, tüm toplum içinde erkeklerin kontrolü altında olmaları sonucunda kısıtlanmaktadır. Bu

yaklaşım, bazı meslek grupları (özellikle kadınlar), üniversite öğrencisi genç kadınlar, STK'ların kadın çalışanları ve kadın kuruluşları ile ilişki içinde olan kadınlar arasında daha belirgindi.

En yaygın namus anlayışı, kadınların hayatına sıkı bir kontrol getirerek ve ailedeki erkeklere onları bir mal gibi kullanma hakkını vererek kadınların ezilmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak kadınlar okula gönderilmiyorlar, erken yaşta evlenmeye zorlanıyorlar (çoğunlukla tanımadıkları erkeklerle ve resmi nikah olmadan), bazen aileler arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde değişim aracı (berdel) olarak başka bir aileye veriliyorlar ve kocalarının ikinci eşlerini (kuma) kabul etmek zorunda kalıyorlar. Sosyalleşme süreçlerinin ilk yıllarından itibaren kendi topluluklarında geçerli olan namuslu kadın davranışı normlarını öğrenen kadınlar, bu kurallara uymadıkları veya biraz dışına çıktıkları koşullarda cezalandırılmayı hak ettikleri düşünülüyor. Namus adına öldürülmeler bile, yaşadıkları köy veya kasabayı terk etmeye veya kendilerine uygun olmayan kişilerle evlenmeye zorlanabiliyorlar. Kadınlar üzerinde ağır bir baskı kurulmasına yol açan namus anlayışı, erkeklerin de yaşamlarının odağına kadınların 'namus bekçileri' olma görevini koyarak, bu görevi içinde yaşadıkları topluluğun beklentilerine uygun yerine getiremedikleri, ya da getiremedikleri durumlarda ağır baskı altına girmekte, hatta mağdur konumuna düşebilmektedirler. Bundan sonraki bölümde, "namusa aykırı davranış" olaylarını analiz ederken bunlarla ilgili örnekler verilecektir.

Namusun kadınların bedeni üzerinden kurulması ve kadın cinselliğinin erkekler tarafından kontrolü, özellikle kadının zina yaptığı bilindiği durumlarda, insanların kafasında namus cinayetlerini bir anlamda meşrulaştırmaktadır.

İstanbul'da görüştüğümüz kişilerin genellikle töre cinayetlerini [aile meclisi kararıyla gerçekleşen namus cinayetleri anlamında] diğer namus cinayetlerinden farklı bir biçimde değerlendirdiklerini gördük. Töre cinayetlerini, belirli bir bölgeye ve o bölgenin insanlarına özgü, kendilerinden oldukça uzak sorunlar olarak görme eğilimindeydiler. İstanbul'a Karadeniz bölgesinden göç etmiş kişiler arasında, kendi bölgelerinde namus cinayetleri olduğu, ancak töre cinayeti olmadığı konusunda ısrarlı olanlar vardı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göç etmiş kişilerden bazıları da kendi kentlerinde veya ailelerinde hiçbir zaman töre cinayeti olmadığını belirttiler. Öte yandan, bu tür cinayetlerle ilgili

li öyküler anlatan Şirvanlı bir kişi ise, kendi ailesinde töre cinayetleri olmadığını; onların törelerinin (ahlak ve gelenekler anlamında) çağdaş olduğunu belirterek, bu tür anlaşmazlık durumlarında barışçıl bir biçimde çözümlendiğini aktarmaya çalıştı. Sonuçta, farklı etkenlerle de olsa görüşülen kişilerin çoğu, kendilerini töre cinayetlerinden mümkün olduğu kadar uzak tutmak istediler. Aşağıdaki ifadeler bu görüşlerden bazılarını yansıtmaktadır:

[Töre cinayetlerinin işleme nedeni] "namus falan değil. Orada, şimdi, başlık parası denen hüküm hâlâ yürüyor. (...) Bu işin kökeni feodal yapı artı maddiyat. Sadece namus değil, orada daha namus işlemeye başlamamış. (...) İşte eğitimin kıt olduğu yerlerde oluyor. Feodal yapının bozulmadığı, kırılmadığı yerlerde oluyor. Daha çok doğu güneydoğu. Doğu da değil, güneydoğu." (İstanbul, erkek, 45 yaşında, üniversite mezunu)

"Töre cinayetleri genelde doğuda oluyor. Birkaç kişinin toplanıp da yargısız infaz yapmasıyla oluyor töre cinayetleri de bildiğim kadarıyla (...) Ama töre cinayetlerini hep doğuda duyuyorum. Onlar için ailenin şerefi her şeyden önemli ki böyle bir şey yapıyorlar." (İstanbul, kadın, 21 yaşında, doğma büyüme İstanbullu)

- Töre cinayeti?

- O doğuda, doğuda. (...)

- Tunceli'de var mı töre cinayeti?

- Ben rast gelmedim, hayır."

(İstanbul, erkek, 64 yaşında, ilkokul mezunu, Tuncelili)

"- Güneydoğu ondan sonra Karadeniz'i sayabilirim yani. Başka da pek olmuyor. Nadir yani.

- Karadeniz'deki olaylar nasıl oluyor? Aldatma durumunda eş çıkartıp..

- Vurur yani. Bizde öyle bir şey olmuş olsa. Mesela benim eşim beni aldatsa mahkeme olayı pek azdır yani. Genelde cinayetle sonuçlanır." (İstanbul, erkek, 32 yaşında, ilkokul mezunu, Karadeniz bölgesinden)

"Töre cinayeti farklı bir şey. (...) Onlar vahşiciliktir bence yani. (...) Ben Şirvanlıyım. Hiç olmadı yani. Hiç duymadım. O genelde, herhalde, Urfa Adana... ya Adana değil de Urfa, Mardin. (...) (Bir namussuzluk olduğu düşünüldüğü zaman) ya, öldürmekten başka bir karar çıkmaz genelde. (...) Şimdi bu, bizim orada da var aile meclisi yani. (...) Ama hiç duymadım "ya bunu öldürelim. Bu kız bu ölümü hak etmiş, öldürelim". Öyle bir şey duymadım. (...) Bizim, bizim oranınki daha çağdaştır. Yani... bizim oranınki daha çağdaş, daha aydın, ne bileyim... (...) Bence

namus cinayetinin yüzde 99'u o anki şeye bağlı yani. (...) Töre cinayeti, bazılarının keyfi geliyor öyle yapıyor yani." (İstanbul, erkek, 33 yaşında, ilkokul mezunu, Siirtli)

"- Sizce töre cinayetleri de namus yüzünden mi oluyor?

Tabii namus yüzünden olmuyor mu? (...) Valla, namus cinayeti daha bireysel gibi geliyor. (...) Yani kişisel vicdanı ve, kişisel şanı, şerefi, namusu, üstünden ama töre cinayetlerinde daha kolektif bir şey var. Onlarda birden fazla insanın, bir klanın, bir insan üstüne karar alması var. Yani örgütlü bir suç aslında. (...) Daha büyük bir suç aslında. Yani birey(sel) suç, toplumsal suç." (İstanbul, kadın, 42 yaşında, gazeteci)

"-Töre cinayetleriyle bir farklılığı var mı namus cinayetlerinin?

-Şimdi çok farklı aslında. Yani, bir erkeğin, kendisini aldatan kadını öldürmesiyle, işte ne bileyim, istemediği ama sevdiği bir insanla giden kızını öldürmesi veya öldürtmesi çok farklı. (...) (Namus cinayetlerinin olduğu yer) ekseriyetle güney doğu." (İstanbul, erkek, 24 yaşında, ilköğretim öğretmeni, Erzincanlı)

"Töre ve namus cinayetleri öz olarak aynı, şekil itibarıyla farklı tabii ki. Yani bir yerde oturup bir karar verme, mekanizma, bir mekanizma var. (...) Namus cinayetiyle ilgili noktada da belki şey yok, oturup bir karar verme yok ama bu sefer toplum o kararı veriyor." (İstanbul, kadın, 42 yaşında, öğretmen, STK üyesi.)

"Adları farklı ama ikisi de ataerkil anlayıştan beslenen bir kavram. Yani ikisini ayırmamak gerekiyor. (...) Onun için bence böyle bir ayırma gitmemek gerekiyor. Hani törede şöyle, töre cinayetlerine daha şiddetle karşı çıkmak gerekiyor da, namus cinayetlerine o kadar karşı çıkmak gerekmiyormuş, derece farkı varmış gibi gösterilmeye çalışılıyor. (...) (Namus cinayeti) Kürtlere özgü bir şeymiş gibi gösterilmeye çalışılıyor. Ama değil her yerde olan bir şey." (İstanbul, kadın, 32 yaşında, avukat)

İstanbul'daki görüşmelerdeki ifadelerde görülen eğilimlerin büyük çoğunluğu, diğer kentlerde de belli derece farklılıklarıyla karşımıza çıktı. Ancak, özellikle Şanlıurfa'da görüşülen kişiler töre ve namus cinayetleri arasındaki farkları çok fazla vurgulamadılar. Töre cinayetlerinde çok kişinin işe karışması nedeniyle mekanizmaların farklı olduğu belirtilirse de, temel dürtünün her iki tür cinayette de aynı olduğu ve her ikisinin de namus uğruna işlendiğini vurguladılar. Ayrıca, bazı kişiler töre cinayetlerinin genellikle aileler ve/veya aşiretler arasında farklı nedenlerden kaynaklanan düşmanlıklarla bağlantılı cinayetleri, kan davalarını da

kapsadığını ve namus uğruna işlenenlerin bunlar içerisinde azınlıkta olduğunu belirttiler. Bu araştırma da aile meclisi kararıyla olsun ya da olmasın yalnızca namus cinayetine ilişkin öykülerle ilgilendiğimizden, diğer töre cinayetlerini araştırma kapsamı dışında bıraktık.

Adana ve Batman'da görüştüğümüz kişilerden bazıları, kendi kentlerinde namus cinayetlerinin nadir görüldüğünü, belki hâlâ aşiret bağları içinde yaşamaya devam eden, dışarıdan göç etmiş kişiler arasında olabileceğini söylediler. Öte yandan, Şanlıurfa'da görüşülen kişilerden çoğu bölgelerinde töre cinayetleri olduğunu kabul ettiler. Aynı zamanda, bir namus cinayetine yol açabilecek olayların farklı etnik gruplarda çeşitli pazarlıklar sonucu barışçıl biçimlerle de çözümlenme olasılığı bulunması üzerinde durdular.

Bu kişilerden çoğu, cinayetleri doğrudan desteklemeseler de, aşiret yaşamının dayattığı kurallar ve yoğun sosyal baskının başka seçenek bırakmadığını belirttiler. Üniversite öğrencisi genç erkeklerin bile, konuyu temkinli bir şekilde tartıştıkları, namus cinayetlerindeki vahşetin karşısında olmalarına rağmen, insanları terbiye etmesi gerekçesiyle törelerin getirdiği normlara sahip çıkılması gerektiğini savundukları izlendi. Ayrıca bazıları, kişisel olarak işlenen namus cinayetlerine karşı toleranslı olunması gerektiğini, çünkü insanların bazı durumlarda bir anda böyle bir şey yapmak zorunda kalabileceğini; ancak töre cinayetlerinin kabul edilemeyeceğini, çünkü bunların aşiret yaşamından kaynaklandığını söylediler. Bazıları ise, aşiret yapısını ve aşiretlerin namusla ilgili sorunları çözme biçimlerini eleştirerek "Mahkeme var, devletin polisi var, yasası var, kararı var" (Şanlıurfa, erkek, 51 yaşında) diye görüşlerini belirtti.

Bazı görüşmelerden yapılan aşağıdaki alıntılar, görüşülen kişilerin töre cinayetleri ve namus cinayetleri arasındaki farka ilişkin duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır:

"Çok az bir fark vardır arada. Çünkü Türkiye'nin belli bölgelerde bir takım gelenekleri var. Bir Batılıyla Güneydoğu bölgesi çok farklılıklar addediyor. Veya kuzey Anadolu'yla güney Anadolu çok farklı şey yapıyor, namus cinayeti daha genel kavram. Namus-suzluk yaptı diye eylem yapılması Türkiye'nin her yerine yayılmış bir durum bu. Yani belirli bir bölgenin, belirli bir yöre çöğünü oluşturmuyor. Ama Töre cinayetinde biz bu kavramlara biraz daha uzağız. Çevremizde namus yüzünden cinayet işleyen,

karıkoca arasında diyelim sayısını bulabildiğimiz halde, genel olarak çok gördüğümüz halde. Töre belirli bir yaşam tarzına sahip olan insanlarda görülüyor. (...) Ama törenin sebepleri farklı ama o töre kavramını çok iyi bilemiyoruz.” (Adana, yaşı belirtilmemiş, kadın, avukat)

“Adının şöyle veya böyle olmasının bir farklılığı yok. Şeyse... yani, töre cinayeti olduğunda, bir başka, durumu hafifleten bir şey var. Ee, yani “halk zaten böyle düşünüyor. Onu bu cinayeti işlemeye şey yapan nedenler de var. Hani, onuru incinmiş oluyor”, dolayısıyla haklılık zemini yaratılıyor bu cinayete, olmuş oluyor benim açımdan. (...) Bazen de yani istemedikleri halde yapmak durumunda kalıyorlar. Hani “namussuz” oluyorlar.” (Adana, kadın, 45 yaşında, STK üyesi)

“Yok hayır farklı görmüyorum ben. Yani çünkü töre cinayetinde öldürülen kadına baktığımız zaman, yani namussuzdur diye, öldürülmüş. Sebep aynı. Yani töre cinayetinin altını eşelediğiniz zaman bu gibi şeyler çıkıyor.” (Batman, erkek, 32 yaşında, öğretmen, Şanlıurfa)

“Töre cinayetlerinde evet orda bir meclisin oluşturulması ve orda bir meclisten bir kararın çıkması, bu aile de olabilir, aile meclisinin kararı da olabilir. Ama namus cinayetleri daha bireysel diye düşünüyorum” (Batman, kadın, 28 yaşında, avukat)

“Yani biraz, töre cinayetleri biraz daha köklü. Daha geniş. Her şeyi içine alabilir. Ama namus cinayetleri sadece, kadının, ya da işte, kadın olarak genelde Urfa’da, onun namusu, anlamında.” (Şanlıurfa, kadın, üniversite öğrencileri kadın grup görüşmesinden, 19-20 yaşlarında)

“Aynı şeydir ha, bunlar diyor ki işte, dedim ya, “bizim törelerimiz böyle emretmiş böyle yapıyoruz, bu namus meselesidir, törelerimiz de buna karşı gelmiştir”, o şekilde.” (Şanlıurfa, erkek, 35 yaşında, ilkokul mezunu, Arap kökenli)

“Biri kişinin ehliyetinde, birisi, diğeri de mesela töre cinayeti belli bi ailenin aldığı karardır. Mesela namus cinayeti mesela yine ailedir ama birinci şahıs önemlidir.” (Şanlıurfa, erkek, üniversiteli erkek öğrenciler grup görüşmesinden, 19-22 yaş arası).

Kişilerin bu cinayetlerin nedenlerini nasıl değerlendirdikleri ve cinayetlere karşı tepkileri ‘namusa aykırı davranışlarla’ ilgili olayların analizinden sonra bir sonraki bölümde ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

“Namusa Aykırı Davranış” Olayları: Nedenler ve Sonuçlar

Giriş bölümünde açıkladığımız gibi, bu araştırmada mağdurlara ve mağdurların yakınlarına ulaşmak özellikle zor oldu. Bu nedenle, görüştüğümüz kişilerden namusla ilgili olaylar ve namus cinayetleri konusunda bilgi toplamaya karar verdik. Dolayısıyla, özellikle araştırmanın İstanbul aşamasından sonra, görüşmelerde onların bu tür vakaları anlatmaları için özel çaba saffettik.

Görüştüğümüz kişilerin çoğunun bu tür vakalara tanık olduğunu (bazen çok yakın tanık) veya başkalarından bu tür öyküler dinlemiş olduklarını gözlemledik. Bu bölümde, Adana, Şanlıurfa ve Batman'da görüştüğümüz kişilerin anlattıkları öyküleri ve araştırma kapsamındaki dört kentte mağdurlar ve mağdur yakınları ile yapılan görüşmelerde dile getirilen yaşanmışlıkları bir araya getirmeye çalışacağız. Mahkeme dosyalarına ulaşabildiğimiz vakalarda da, bu tür olayların hangi koşullarda meydana geldiğini, “namusa aykırı davranışları” nedeniyle kadınlara (ve erkeklere) verilen cezaları nelerin belirlediğini ve kişilerin tepkilerini anlamak amacıyla gözden geçirdik.

Bize aktarılan olaylardan bir bölümünü, analiz etmek üzere seçtik. Öncelikle, hiçbir belirsizlik içermeyen, olabildiğince açık anlatılmış vakaları ele aldık. İkincil olarak, vakayı aktaran kişinin yakın bir tanık olmasına dikkat ettik, örneğin mağdurun kendisi, yakın bir akrabası, komşusu; aynı köyden bir kişi, dava avukatı, haberi yapan gazeteci, mağdurun kendisine veya ailesine yardım etmeye çalışan STK üyesi gibi. Ayrıca, vakalar farklı kişilerce birkaç kez yinelendiğinde, bu farklı anlatımları bir araya getirmeye, aynı vakayı ikinci kez ele almamaya dikkat ettik. Bu kriterleri kullanarak, 49 tanesi

namus cinayeti olan 115 vakayı ele alıp, değerlendirdik.

İlk bakışta, 115 vaka büyük bir grup gibi görünüyor. Ancak, bu öykülerin çoğunun olayı yaşayan kişiler tarafından değil de, dışarıdan izleyenler veya duyanlar tarafından kendi algılayışlarına göre anlatıldığını göz ardı etmememiz gerekir. Bu durumda, mağdurun kendisini olay sırasında nasıl hissetmiş olabileceği, diğer birçok ayrıntı ile birlikte kaçınılmaz olarak bilgimiz dışında kalmaktadır. Bu olaylardan çoğunun son beş veya on yılda gerçekleşmiş olduğunu bilmemize rağmen, olay tarihleri kesin olarak elde edilemedi. Temsili bir örneklememiz olmadığı ve istatistiksel analize uygun bir yöntem kullanmadığımız için, bu tür olayların meydana geliş sıklığı konusunda istatistiksel tahminler yapamayız. Buna rağmen, görüşülen kişilerden çoğunun anlatacak bir öyküsünün olması, bize “namusa aykırı davranış” vakalarının yaygınlığı konusunda bir fikir verir; ancak meydana gelme sıklıklarını göstermez. Sonuç olarak, aşağıda belirtilen kategoriler altında verilen sayılar, belirli bir zaman süresinde ve belirli bir yerde meydana gelen vakaların sayısı konusunda bize hiçbir şey söylemez. Bu sayılar bize yalnızca, her bir kategori altındaki bilgilere kaç vakadan ulaştığımızı gösterir.

Öyküler, aktaran kişilerin anlatım biçimleri ve vurguları ile ortaya konya bile, ilk bakışta çok benzer görünen öyküler arasında dahi belli farklılıklar olduğunu görebildik. Her olayda, mağdurun (kadın ve/veya erkek) içinde bulunduğu koşullar farklıydı ve değişik faktörler öykünün gelişimini ve sonucunu belirliyordu. Öyküler, çoğu kez bütün ayrıntı-

larıyla anlatılmadığı için, olaylara tüm boyutlarıyla hakim değildik. Öyküleri gözden geçirirken, mağdurun durumunu belirleyen önemli faktörlerden birinin **medeni hali** olduğunu gördük, yani bekar genç kız (tabii ki bakire) veya evli bir kadın olması. İkinci faktör, mağdurun **ne tür bir “namusa aykırı davranış”** ile suçlandığıydı, diğer bir deyişle, yaşadığı trajik olaya neyin sebep olduğu idi. Bütün olayları bu iki faktöre göre sınıflandırdığımızda, altı farklı kategori elde ettik:

- Evli bir kadının evlilik dışı ilişkisi
- Evli bir kadının bir erkekle kaçması
- Evli bir kadının boşanması/kocasını terk etmesi
- Boşanmış bir kadının bir erkekle ilişkisi
- Bekar bir kızın bir erkekle ilişkisi
- Bekar bir kızın bir erkekle kaçması
- Evli veya bekar bir kadının kaçırılması/tecavüze uğraması

Her bir kategori altındaki olayların daha derinlemesine değerlendirilmesi, her olayda verilen cezaların arkasında yatan nedenler ile çevrenin olaya tepkileri konusunda ipuçları verdi.

Evli Bir Kadının Evlilik Dışı İlişkisi

Toplumdaki yaygın namus anlayışı çerçevesinde, namuslu kadın kavramı, “kocasına sadık” bir kadın ve namuslu erkek de “başkasının karısını kendi namusu olarak kabul eden erkek” anlamına geldiği için, evli bir kadının evlilik dışı bir ilişki yaşaması durumunda hem kadının hem de erkeğin öldürülmeyi hak ettiği düşünülür. Bize aktarılan öykülerden 20’si bu tür olaylarla ilgiliydi ve bunların 14’ü cinayetle sonuçlanmış, kadın veya erkek, ya da her ikisi de öldürülmüştü. Çoğu olayda, namusa aykırılığı olduğu düşünülen bu davranış cezalandırılmış, kadının kocası veya yakın bir akrabası hem kadını hem erkeği öldürerek, her iki ailenin “namusunu temizlemişti”.

Görüşme yaptığımız kişiler, bu tür olaylarda kadının evli olmasının çok önemli olduğunu; kadın ve ilişki içinde olduğu/olduğu düşünülen erkeğin, kadının eşi tarafından öldürülmesi durumunda bunun fazla sorgulanmadığını vurguladılar:

“Evli kadını kesinlikle affetmiyorlar. İki, her ikisini de öldürüyorlar. Adamı da. O zaman kimse kimseyi de dava etmiyor. Hem kız tarafı razı oluyo hem oğlan tarafı razı oluyo.” (Adana, kadın, 44 yaşında, ilkokul mezunu, Şırnaklı)

“Yok onlar da diyor “haklidir” ha. Kim, kimse suçlamadı. Hani namus, namus yüzünden hiç kimse suçlamıyor, hani doğruysa, adam doğru yaparsa hiç kimse seslemiyor, hani o adamın [öldürülen erkeğin] sahibi çıkmıyor kimse çıkan yok.” (Batman, erkek, 46 yaşında, okula gitmemiş.)

Bu tür olaylarda, erkeğin “namusa aykırı davranan” eşinden boşanmasının yeterli olmadığı, çünkü kadının tekrar sevgilisine gitme ihtimali bulunduğu ifade edildi. Bu durumda kadını boşamak, erkeğin veya ailesinin namusunu temizlemez. Evli bir kadın, kocasının malı ve namusu olarak kabul edilir (boşanma bu durumu tam olarak değiştirmez) ve evli bir kadın ile ilişki kuran erkek bir başkasının malını gasp etmiş olur.

Bir kadın evlendikten sonra kocasının ve kocasının ailesinin malı olarak görülse de, evlenmenin, kadının kendi ailesinin sorumluluğunun da tamamen ortadan kaldırmadığı gözlenmiştir. Özellikle Şanlıurfa’da kadının ailesi “sahipleri” olarak adlandırılmakta ve kadın değişik nedenlerle ailesine geri gönderildiğinde, “sahiplerine geri verildi” denilmektedir. Dolayısıyla, bir kadın, kocasına karşı sadakatsiz ise, “namusa aykırı bir davranış”ta bulunduğu düşünülür; kocası, kendi ailesi ve kocasının ailesi kendilerini bundan sorumlu tutarlar ve bazen sorunu çözmek için işbirliği yapabilirler. Bu kategorideki öykülerin çoğu bu tür aile ilişkilerini yansıtmaktadır. Bu öykülerde genellikle kadının ilişki içinde olduğu erkeğin ailesi işe karışmayıp, kadının ailesinden gelen kararı sessizce onaylamıştır. Bu durum, “namusun” kadın bedeni ve cinselliği üzerinden kurulduğu ve kadının “sahiplerinin” (kocası ve ailesi) onun namusunu, yani bedeni ve cinselliğini, korumak zorunda olduğunu kabul eden anlayışın bir sonucudur. Erkeğin ve ailenin saygınlığı buna bağlıdır.

Cezaevindeki bir erkeğin, karısının başka bir erkek ile ilişkisi olduğunu öğrenmesiyle başlayan aşağıdaki öykü, koca ve her iki tarafın ailesi arasındaki işbirliğini yansıtır. Koca, bir günlüğüne cezaevinden çıkarak köye gelmiş ve kayınpederi ile birlikte karısını öldürmüştür:

“Sonra adam (kadının kocası) geliyor çıkıyor, geliyor gidiyor kayınbabasının yanına . . . Kadının babasına. Diyor “bak, işte senin kızın . . . böyledir böyle yapmış. Hamiledir kızın. Onun hakkı nedir?”. Diyor “oğlum, bu kızın hakkı, ölümdür. Sen ne diyorsan ben de seninleyim”. Babası öyle diyor. Kızın babası öyle diyor. (. . .) Her şeyi kapattılar, kızı aldılar mezara koydular. Sora er-

kek (kadının erkek arkadaşı) kaldı. Erkeğin hakkı nedir? Sora kakhıyolaar, bu defa da, çocuğun, kocasının, tarafı, kalkıyolar o adami da öldürüyolar. (...) Hee, sonra, artık, konuşmadı adam, babası (öldürülen erkeğin babası) da konuşmadı. Bu konu gine kapandı. Kapattılar. Temizlediler.” (Batman, kadın, 42 yaşında, okula gitmemiş, Siirtli)

Öyküler gösteriyor ki, evli bir kadının başka bir erkekle ilişkisi olduğuna dair dedikodular ciddi sorunlara yol açsa da, kadının kocası ve aile üyeleri onu öldürmeden önce böyle bir ilişkinin varlığından emin olmak isterler; dedikoduların doğru olduğunu gösteren deliller, cinayeti toplum içinde de meşrulaştırır. Sevgililerin yatakta yakalanması veya bir kadının, kocası askerdeyken hamile kalması yeterli bir kanıt oluşturmakta ve öldürmeyi meşrulaştırmaktadır. Eğer bir kişi hiçbir somut delil olmadan yalnızca dedikodulara dayanarak karısını öldürürse, bu durumda olayın meşruiyet kazanması daha zor olmaktadır. Aşağıdaki diyalog, genç bir adamın bu konudaki eğilimlerini yansıtmaktadır:

-“Ya galiba, kadın gece evine erkek almıyormuş. O da duyuyormuş kocası. Öldürmüş o da. (...) Takip etmiş, kendi de inanmış, ondan sonra yapmış, yoksa diğer takılıp da yapan pek fazla çıkmaz. (...)

- Böyle bir durumda mesela araştırır mısın sen?

-Muhakkak. Araştırırım. Delilim olur ondan sonra gereğini yaparım.”

(Batman, erkek, 26 yaşında, lise mezunu, Batman'ın bir köyünden)

Elbette bu tür olayların sonuçlarını etkileyen birçok faktör vardır. Evli bir kadınla ilişkisi olduğu düşünülen erkeğin, aşiret ilişkileri yönünden daha güçlü bir aileye mensup olduğu için öldürülmediği; ya da kocanın, karısının masum olduğuna, diğer erkeğin onda gözü olduğuna ikna olduğu örnekler anlatılmıştır. Böyle bir olayda, karısının masum olduğunu düşünen erkeğin, karısıyla ilişki kurmak isteyen arkadaşını öldürdüğü de aktarılmıştır.

Cinayet ile sonuçlanmayan vakalar farklı namus anlayışlarını yansıtmaktadır, fakat bunların bazılarında kadın öldürülme de farklı biçimlerde cezalandırıldığı görülür. Bazen de hem kadın hem de onu öldürmek istemeyen kocası dışlanmakta, hatta yaşadıkları bölgeyi veya kenti terk etmeye mecbur kalmaktadır.

Hali vakti yerinde olduğu anlaşılan bir erkeğin, karısının başka bir erkekle ilişkisi olması karşısında

ondan hemen boşanıp, çocuklarını da ondan aldığı anlatılmıştır. Bu kişi daha sonra başka bir kadın ile evlenerek dört çocuğa daha sahip olmuştur. Olayı bize anlatan kişinin yorumu şöyledir:

“Hangisi iyi? Öldürse mi iyiydi? Yaşamayı mı? Öbürü (kadın) zaten kaçmakla, kötü yola düşmekle kendini öldürüyor ya. Bir düşünelim. Sen yani o kadınla tanışsan o kadına ne kadar itibar verirsin? Verir misin? Kendini düşüneceksin. . .” (Adana, 54 yaşında, ilkokul mezunu, Tarsus'un bir köyünden.)

Başka bir olay da, kayınbiraderi tarafından taciz edilip ilişki kurulmak istenen bir kadın ile ilgilidir. Kocası kadına güvendiğinden, tamamen onun yanında yer almıştı. Ancak aile üyeleri ve komşular karısının bir askerle buluşmak üzere her gün evden çıktığını söyleyerek, ona sürekli baskı yapıyor ve eğer o karısını öldürmezse, kendilerinin bu işi üstleneceğini söylüyorlardı. Bu baskının sonucu olarak, köyü terk edip bir kente göç etmek zorunda kaldılar. Bize bu olayı anlatan kişi, söz konusu aileye destek olan bir STK'nın üyesiydi. Adamın köydeki durumunu şu şekilde aktardı:

“Öyle ilginç bir şey ki; adama kimse selam vermedi biliyor musun. Biz köyün meydanında yürümeye başladık, adam kime selam verdiyse herkes yüzünü çevirdi. Niye? Çünkü karısının böyle bir dedikodusu var ve adam başı dik, havada yürüyor yani. 'Olamaz böyle bir şey' karısını öldürmedi çünkü, namusunu temizlemedi.” (Batman, kadın, 30 yaşında, üniversite mezunu, doğma büyüme Batmanlı)

Bu öykü bize, insanların toplumsal baskı altında oldukları durumlarda STK veya diğer kuruluşlardan destek almalarının ne derece önemli olduğunu göstermesi açısından da anlamlıdır. Bu olayda, baskı gören ailenin göç ettiği ilin valiliğinin de STK'lar ile işbirliği yaparak bu kişinin iş bulmasına yardımcı olduğu aktarılmıştır.

Bir kadının başka bir erkekle ilişkisi olduğuna dair ciddi bir kanıtın olmadığı koşullarda, o bölgenin saygın ve/veya güçlü kişilerinin arabuluculuk yapması ve kadını taciz eden erkeğin köyden uzak bir yere gönderilerek sorunun çözülmesi konusunda aileleri ikna etmesi söz konusu olabilir.

Ancak, öykülerde mağdurların çoğu zaman bu kadar şanslı olmadığı, öldürülmeler de trajik olaylar ile karşılaştıkları aktarılmıştır. Batman'da iki genç kuma tarafından anlatılan olay, bir akrabalarının başına gelendir ve bu tür bir yaşanmışlığı yansıtır

maktadır. Sevdiği kişi yerine bir akrabası ile evlenmeye zorlanan genç bir kadın, sevdiği erkek ile birlikte bir arabanın içinde görülür. Aile üyeleri bu namusa aykırı hareketin ölüm cezasını hak ettiğine karar verirler, ancak kocası kadını korur ve bir süre için bölgeden uzaklaşıp ortalıkta görünmeyerek aileyi engeller. Yine de bu önlem kadının cezalandırılmasını engellemeye yetmez, eve döndüklerinde kadının burnu kocanın yakınları tarafından kesilir. Çiftin, özellikle de kadının üzerindeki baskılar bundan sonra da devam eder, çocukları olduğu ve ayrılmak istemedikleri halde kadın kocasından boşatılır. “Burun kesme”nin (bu ceza, Mayıs 2005’te medyada yer alan başka bir namus olayında da uygulanmıştı) altında yatan neden, bu öykünün anlatıcılarından biri tarafından aşağıdaki ifadelerle yorumlandı:

“- Neden burnunu kesiyorlar?

- İbret olsun diye, o bizi nasıl küçük düşürdü biz de onu küçük düşürelim.

- Ama neden parmak değil, kol değil de burun?

- Parmak olsa saklayabilir çünkü.

- Yani görünür bir yerde olmasını istedikleri için burnunu kesiyorlar?

- Evet.

- Sana böyle bir şey olsa, mesela seni bir erkekle gördüklerini söyleseler, senin kocan da sana böyle bir şey yapabilir mi?

-Yapar. Hem de rahatlıkla yapar. Acımadan yapar.”

(Batman, kadın, 29 yaşında, ilkokul mezunu, Batman’ın bir köyünden)

Kadınların organları kesilerek cezalandırılmaları başka görüşmelerde de anlatıldı. Bu görüşmelerden birinde, konuyla ilgili olarak şöyle bir diyalog geçti:

“- ...bir kadın namussuzluk yaptığı zaman erkeğin şerefi bundan etkilenir mi?

-Tabii etkilenir. Çok etkilenir. Hem içeride hem dışarıda. Etkilenir.

- Mesela ne olur, ne derler o adama?

-Mesela adamı dışarlar. “Niye sen, karın bu hareketleri yapıyor, bir tavır koymuyorsun veyahut herhangi bir şey yapmıyorsun? Burnunu kesip oraya katabilirsin. Herhangi bir yerine, bir şey yapabilirsin. Neden bunlara göz yumuyorsun?”

(Adana, kadın, 31 yaşında, okur-yazar, Siirtli)

Değerlendirdiğimiz vakalar, evli bir kadının evlilik dışı ilişkisinin, özellikle eğer buna ait kanıt varsa, ölüm cezasını hak eden önemli bir ‘namussuz

davranış’ olarak görüldüğünü göstermektedir. Kanıtın olmadığı, kocanın karısına güvendiği ve/veya öldürmeyi istemediği durumlarda her iki tarafın akrabaları onları evlerini terk etmeye zorlayabilir veya kadına yaşamı boyunca izini taşıyacağı burun kesme gibi cezalar uygulayabilirler. Bu cezanın yalnızca o çift için değil, benzer davranışlara girişecek diğerleri için de ders olacağı düşünülmektedir.

Evli Bir Kadının Bir Erkekle Kaçması

Bu kategoride, kadının kocasını terk ederek sevdiği erkeğe gitmesi ya da evini terk ederek sevgilisiyle birlikte başka bir yere gitmesi durumlarının yaşandığı evlilik dışı ilişki biçimleri yer almaktadır. Bu durum, “kocanın yatağından kaçmak” şeklinde tanımlanan çok ciddi bir suçtur ve kesinlikle ölüm cezasını gerektirir. Yaptığımız görüşmelerde bu konuya ilişkin beş öykü anlatılmıştır. Bu öykülerin üçünde, ya sadece kadın ya da hem kadın hem erkek veya aileden biri öldürülmüştür; diğer ikisinde ise ölüm kararı alınmış ancak bazı nedenlerden dolayı yerine getirilememiştir.

Bu olaylardan birinde, yaşlı bir adam ile zorla evlendirilen genç bir kadın sevgilisine kaçmış ve sokak ortasında erkek kardeşi tarafından öldürülmüştür. Başka bir olayda ise, evli bir kadın, evli bir erkek ile kaçmış ve her ailenin kendi çocuğunu öldürmesi kararlaştırılmıştır. Planlar yapılmış, ancak çift önce İstanbul’a oradan da Avrupa ülkelerinden birine kaçarak kurtulmuştur. Kadının ailesi onları bulma ümidini yitirince, kadının birlikte kaçtığı adamın erkek kardeşini öldürmüştür. Namus aileye ait bir şey olarak görüldüğünden, bu davranış, bir bakıma, ailenin kirlenen namusunu temizlemiştir.

Bir kadının Fırat Nehri’ne atılarak öldürülmek istendiği ama kurtulduğu bir olay, kadınların hayatlarını kurtarmaya yardımcı olabilecek kuruluşların ne kadar gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir. Bu olayda, Şanlıurfa’lı 19 yaşında bir genç kız, bölgesel gelenekler doğrultusunda amcasının oğuluyla evlendirilmiştir. Ancak, kızın kendisi Antalya’da yetişmiş olup bu evlilik tümüyle onun rızası dışında gerçekleşmiştir. Bir süre sonra, sevdiği erkek ile kaçmıştır. Babası ve amcası onu bularak Şanlıurfa’ya getirmişler, bir eşarp ile boğmaya çalışmışlar ve Fırat’a atmışlardır. İyi yüzme bildiği için, boğulma numarası yaparak, hayatta kalmayı başarmış, kıyıya vardıktan sonra polis karakoluna getirilmiştir. Polis yetkilileri öyküyü öğrenince onu ailesine geri vermemişler ve bir kız yurduna göndermişlerdir. Olayı bilen bir polis şunları aktarmıştır:

"Biz onu burda yurda teslim ettik. Burdaki yurttan Ankara'daki yurda gitti. Böyle yurt yurt gezdirip izini kaybettiriyorlar. İzini kaybettirdikten sonra eğer kız kendisi isterse yurttan çıkabiliyor." (Şanlıurfa, yaşı belirtilmemiş, erkek, polis)

Burada sözü edilen yurtlar, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlı 13- 18 yaş arası genç erkek ve kız çocuklara belirli şartlar altında (örneğin öksüz olmak, yetim olmak veya ailenin çocuğa bakamayacak durumda olması vs.) koruma sağlayan yurtlardır. Namus cinayeti mağdurları bu yurtlarda uzun bir süre yaşamayacakları gibi psikolojik destek de alamazlar. Geçici bir korunma sağlanmış olmasına rağmen, yaşamları yine de risk altındadır.

Bu kategori altında vereceğimiz son örnekte, kadın evini terk ederek başka bir erkeğin evine gitmiştir. Bu adam ve adamın ailesi, özellikle amcaları kadını geri gönderirlerse öldürüleceğini bildikleri için kadına arka çıkmışlardır. Öyküyü anlatan kişi, erkeğin yakın akrabasıdır. Anlattığına göre, kadının terk ettiği kocasının ailesi karşılık olarak erkeğin ailesinden bir kız istemiş, ama uygun bir kız bulunamamıştır. Bu durumda büyük aşiretlerin reislerinden arabuluculuk yapmaya çalışanlar olmuş, ancak çözüme ulaşılamamıştır. Aile, kadını hiç bir zaman affetmemiş ve erkeğin ailesi köyü terk edip Adana'ya göç etmek zorunda kalmıştır.

"Zaten buraya gelmemizin sebebi hep de onlardı. Onlar buraya göç oldular biz onların arkasına geldik. Adana'da, izlerini kaybettiler, mecbür kaldılar. Mecbür kaldılar izlerini kaybettiler, kimse bulamadı onları. Hâlâ da, hâlâ da [o kadın] öldü gitti, [kocasının tarafı] diyor "o aileden bir kız alacağız"..." (Adana, kadın, 45 yaşında, ilkokul mezunu, Şırnak'ın bir köyünden)

Bu örnekte, erkeğin ailesinin duruma yaklaşımı ve çifti desteklemesi, kadının hayatının kurtulmasını sağlayan önemli bir faktör olarak görülmektedir. Aşiret ilişkileri bakımından ailenin güçlü olması, olayların sonucunu bir şekilde etkilediği için, bu durumlarda aileler arasındaki güç ilişkileri hakkında da bilgi sahibi olunması gerekmektedir.

Evli Bir Kadının Boşanması veya Kocasını Terk Etmesi

Evli bir kadının kocasından boşanmak istemesi veya kocasını terk etmesi de namusa aykırı ve cezalandırılmayı hak eden bir davranış olarak görülmektedir. Ancak, Şanlıurfa'daki görüşmelerde dile

getirildiği gibi, bazı durumlarda erkeğin ikinci bir eş istemesi ve eş adayının resmi nikahta ısrar etmesi sonucu, erkek ilk eşini boşanma davası açmak üzere avukata gönderebilmektedir (Şanlıurfa, yaşı belirtilmemiş, kadın, hakim) Ayrıca, kadının ailesi veya akrabalarının, kocasının uygunsuz davrandığına veya ailenin sorumluluğunu taşıyamayacağına hükmederek, kadını boşanma davası açmaya zorladığı durumlar da olabildiği belirtilmiştir. Ancak, boşanmaya kadının kendisinin karar verdiği bazı durumlar, namusa aykırı davranış olarak nitelendirilmektedir.

Bu kategorideki vakaların dördü cinayete sonuçlanmıştır. Vakalardan birinde, kocası askerde iken ailesine geri dönen kadın, kocasının erkek kardeşi tarafından öldürülmüştür; ikinci vakada, evini terk eden ve kocasından boşanmak için başka bir kente giden kadın, 19 yaşındaki oğlu tarafından öldürülmüştür; üçüncü vakada ise, sağır ve dilsiz bir erkeğe "berdel" olarak verilmiş olan kadın, boşandıktan sonra bu kişi tarafından öldürülmüştür. Aşağıdaki diyalog ikinci öyküyü anlatan kişinin görüşmesinde alınmıştır:

"Ben daha sonra aileyi ziyaret ettim, daha sonra o çevrede kadınlarla toplantı yaptım. Yani üzücü bir olaydı ki kadınların çoğu demişti ki "hak etti, öldü". Kadınlar söyleyince çok zoruma gitmişti, o yüzden de ben o kadınlarla tekrar tekrar toplantı aldım.

"Neden böyle söylüyorsunuz, neden hak etti bu kadın?"

- Neden? Ne diyorlar?

"Evden ayrılmamalıydı. İşte kocasının dizinin dibinde olmalıydı. Dövülür de sevilir de, ama kaderi budur katlanmalıydı". Böyle yaklaşım vardı." (Adana, kadın, 40 yaşında, ilkokul mezunu, yerel yönetici)

Bu kategori içinde yer alan son vakada, evde şiddete maruz kalan bir kadın kocasından ayrılmak istediğinde, ailesi buna karşı çıkarak kendisini ölümlü tehdit etmiştir. Kadın kendisine destek olan bir STK'ya sığınmış ve onların desteğiyle aile, kadının boşanması konusunda ikna olmuştur. Olay, bir STK üyesi tarafından şöyle aktarılmıştır:

"(Kadın) eşinin evine dönmek istemediğini söylüyordu ve üç gün dışarıda sokakta kalmıştı. Çok kötü bir durumdaydı gerçekten. Mesela ailesi bize şunu söyledi "siz getirmeseydiniz biz bunu öldürürdük". Yani ilk cümlesi buydu babasının ve ben gerçekten çok etkilendim orada.

-Gereğesi neymiş öldürmesinin?

-Gereğesi şu. "Eviden ayrı nasıl üç gün dışarıda kalır?" Bu bir

öldürme nedenidir burada. Namus sorunu var ortada. (...) Normalde de ailesi kabul etmiyordu boşanmayı. Onlar şöyle düşünüyordu, “bir kere evlenilir ölene kadar” gibi bir anlayışla baktılar özellikle kadına. Yalnız başlarına gitseydi bu kesinlikle bir öldürme gerekçesiydi.” (Batman, kadın, 27 yaşında, ilkokul mezunu, STK üyesi)

Boşanmış Bir Kadının Bir Erkekle İlişkisi

Bu kategoride anlatılan beş vakanın dördü cinayetle sonuçlanmıştır. Boşanmış bir kadının durumu evli bir kadından çok farklı değildir (hatta daha kötüdür), çünkü bedeni ve cinselliği eski kocasının, ailesinin ve yakınlarının çok sıkı kontrolü altındadır. Boşandığı için kabul edilemez bir şey yapmıştır ve kurallara karşı çıkma ve namusa aykırı davranışlarda bulunma potansiyeli taşıyan biri olarak görülür. Bir grup görüşmesi sırasında anlatılan aşağıdaki öykü, boşanmış kadının durumu hakkında bize ipuçları vermektedir:

“Adamın biri duyduk ki avradını boşamış. (...) Avradı boşadı, bir kaç sene sonra, komşusu o avradı aldı, istedi. Komşusu, kapı komşuları. Aldı. Bu eski kocası o adama dedi ki, “Sen benim eski avradımı aldın, ben boşanmışım, benimle alaka kalmadı ama sen alacaksın bu köyden göç. Göç et git yani. Gitmezsen benim eski avradım, kapımız kapı komşuyuz, sen getirirsen bak ben seni vururum” demiş. “Ben istersem alırım” demiş. “İyi al bakalım” demiş. Almış bir sene geçti geçmedi gidip de adamı, adam odun toplamaya gitmiş dağa gitti pusuya kurdu kendine, silahla vurdu. (...) Adam tabii hapse girdi, çıktı. Bizim köyün muhtarı, köyün heyetini, ihtiyarlarını topladı, dedi “Arkadaşlar, bu kanunu kaldıralım, bizim köyde evlenen bir kız, ister amcasının oğlu olsun, ister komşusu olsun, boşanan bir bayan” dedi, “bu köyden tekrar gelin olmayacak, başka yere gidecek.” O adeti kaldırdılar yani. (...) O olaydan bu yana zaten öyle bir durum daha olmadı. Bir de zaten kesinlikle duramaz, kalamaz, zaten iyi bir şey de değil yani gerçekten.” (Adana, erkek, 49 yaşında, ilkokul mezunu, Adıyamanlı)

Bu tür vakalar yalnızca kocanın kadın üzerindeki kontrolünün boşanmadan sonra da devam ettiğini göstermiyor, aynı zamanda bunun akrabalar ve komşular tarafından beklenen ve onaylanan bir davranış olduğunu da yansıtıyor. Ayrıca, eğer boşanmış kadın kendi ailesine geri gönderilirse, aile kocanın rolünü üstleniyor ve kendilerini kadının davranışlarından sorumlu hissediyor. Bunun doğal bir sonucu olarak da, bir erkek ile ilişki kuran bo-

şanmış bir kadın kendi aile üyeleri tarafından öldürülürse, çevre bu cinayete “yapılması gereken”, “kaçınılmaz bir şey” olarak yaklaşıyor. Polis sorgusu sırasında bile, bazen polislerin bu tür cinayet sanıklarına yaklaşımı diğer cinayet vakalarına kıyasla çok daha anlayışlı olabiliyor. Adana’lı bir gazeteci böyle bir vakadaki gözlemlerini şöyle aktardı:

“... Kadın eşinden ayrı ama kadın başka erkeklerle beraber oluyordu. Kadının çocuğu yani erkek çocuk, işte “senin annen onunla bunula yatıyor” laflarına maruz kaldıktan sonra, annesinin erkek arkadaşını vurmuştu. Ve polis sorgusuna ben de girmiştim. Polis odasında. Ve polislerin onu övücü sözlerle karşılamıştım. “Evet helal olsun sana, al buradan bir sigara yak, bir çay da benden iç” gibi hani resmen ödüllendirme gibi bir mekanizmayla karşılamıştım...” (Adana, erkek, 30 yaşında, gazeteci, doğma büyüme Adanalı)

Bu kategoride, boşanmış kadın ve sevgilisinin öldürülmediği bir tek vakayla karşılaşıldı. Bu vakada erkek boşanmış olan kadınla evlenmek istediği halde, ilişkileri hakkında çevrede çok fazla dedikodu olduğu için kadının babası izin vermemiştir. Olayı anlatan kişi şöyle demiştir:

“Babası dedi, kesinlikle dedi, vermiyicem, karımı verebilirim ama kızımı veremem ben sana dedi. Çünkü, çevre herkes diyecek ki tamam doğruydu, o yüzden boşandı.” (Batman, kadın, 23 yaşında, ilkokul mezunu, Siirtli)

Bu durumda erkeğin tek seçeneği, altı aylık hamile olan kadınla birlikte kaçmak olmuştur. Bu olayda, annesinin kadını desteklediği ve erkeğin de kendi ailesinde güçlü bir kişi olduğu belirtilmiştir. Çiftin birlikte kaçmasının ardından erkeğin ailesi de intikam korkusuyla o bölgeyi terk etmişlerdir.

Bekar Bir Kızın Bir Erkekle İlişkisi

Bu kategoride 25 vaka yer almaktadır, bunların yarısı cinayetle sonuçlanmış, ya genç kız ya erkek ya da her ikisi öldürülmüşlerdir.

“İlişki kurmak” olarak nitelendirilen hareketler birbirinden çok farklıdır; cinsel ilişki olabilir, kız ve erkek birlikte görülmüş olabilir (etrafta dolaşırken, bir kafede, sokakta yürürken vb.), kız aşık olabilir vb. Görüşülen kişilerin anlattıklarına göre, bunların hepsi namusa aykırı davranış olarak adlandırılmaktadır:

"... Heralde, erkeğin teklifiyle işte bi tur atalım, arabayla, bi gezelim, teklifiyle, kızın arabaya binmesi ve tekrar arabayla geri, köye bırakılması üzerine, işte artık bu, hani, namussuzluktur, nasıl bi kız bi erkekle çıkar düşüncesiyle, kız, bi iki hafta içinde hemen öldürülüyor. Erkekse bir yıl sonra..." (Şanlıurfa, kadın, 31 yaşında, yüksekokul mezunu, Siverekli)

Ancak, bekar genç kızların evlendirilme şansı daha fazla olduğundan, ölümden kurtulmak mümkün olabilmektedir. Eğer (aşağıdaki vakada olduğu gibi) evlilik söz konusu değilse, o zaman namusu kurtarmanın tek yolu öldürmektir.

"İş pişmiş, testi kırılmış. Kız, 3-4 aylık hamile, artık anası gizleyemez hale gelmişler, aileye intikal etmiş. Karnına basmışlar, ana içeride, ne yapmışlarsa çözememişler, onu çözseler, bir akrabalarmını şeyini bulup nikahlayıp, kapatacaklar. Şimdi olay meydana, açığa çıktı. Şimdi açığa çıktı. Bu kızı bozan da 40 yaşında. Bir evlilik yapmış, bir işe yaramaz bir adam. Evlilik yapmış, iki çocuğu olmuş evlilikten; kızın babası, bakamıyor, bir iş elinden gelmiyor, kızın babası kızını elinden almış, sürmüş bunu. "Kızıma ben bakarım" demiş. "Çocuklarına da". Bir evlilik daha yapmış, ondan da iki çocuğu var, ona da bakamıyor, gelmiş tarlada ırgatlık ediyor, şimdi gelmiş, adama diyor ki, "Bana nikah yapısın" şimdi adam diyor ki, "Ben sana bunu nikahlıyım. Fakat ben çevreme, eşime, dostuma ne söyleyim? Ne diyim? Senin hangi özelliğine ben bu kızı vereyim? Bir tane evlilik yapmışsın, gitmiş, ikinci yapmışsın, besliyemiyorsun, gelmişsin benim tarlamda şey yapıyorsun, ırgatlık yapıyorsun. Ben şimdi kızımı, ben varlıklı, hali vakti yerinde bir aşiret lideriyim. Bunu nasıl sana vereyim? Yani bana ne derler?" Tabii kızın kardeşleri onu öldürdüler." [Bu öyküde ailenin kızı öldürmeyi denediği ama kızın kurtulduğu ve ailenin kızın peşinde olduğu aktarılmıştır.]

(Şanlıurfa, erkek, 55 yaşında, üniversite mezunu)

Kızlar, özellikle hamile kaldıkları zaman veya etrafta olayla ilgili çok fazla dedikodu olduğunda ölümle cezalandırılıyorlar. Böyle durumlarda kızın ailesinin toplum içinde başı dik dolaşması zorlaştığından aile namusunu temizlemek için bir şey yapmaları gerektiğini hissediyor.

Diğer taraftan, görüşme yaptığımız kişilerden bazıları kızların öldürülmesine kesin olarak karşı olduklarını ve bu gibi durumlarda kızların evlendirilmesinin iyi bir çözüm olduğunu düşünüyorlar. İçlerinden biri aşağıdaki öyküyü anlattı:

"... Bi arkadaşım vardı. Bi kız arkadaşı vardı seviyodu... Sonra, bir gün duydum ki, beraber yakalamışlar. Yatakta tabi ki yakalamışlar. (...) (Kız öldürülür, erkek halen saklanmaktadır.) Ama, öldürme işi, yani biz o, yani biz, khınadık yani onları. Helbuki medem birbirini seviyorlardı, medem böyle bir durum da başlarına gelmişti, hiç kendinizi rezil etmeden, çünkü bunlar sonuçta da birbirini seviyor. Çağaracaktın, "medem sen bu işi yaptın", kimse duymadan, bunu bi, evlendirecektiniz, güzel bi şekilde.

- Kimse duymadan dediniz, birisi duyarsa, çevre duyarsa iş değişir mi?

-Yav çevre duyarsa, bu yarın çünkü bunlar ev kuracaklar. Yani bi, yuvaları olacah. Yani en azından arkadaşları tarafından kınanabilirler, ayıplanabilirler. Yani o açıdan söylüyorum." (Şanlıurfa, erkek, 35 yaşında, ilkokul mezunu, doğma büyüme Şanlıurfalı)

Bu tür vakalarda, kızın ailesinin hem kendi kızlarını hem de ilişkisi olan erkeği öldürdükleri, erkeğin ailesinin işe karışmadığı gözlemlenmektedir. Namusun kadın üzerinden tanımlanıyor olması nedeniyle, bu tür durumlar, kızın ailesinin namusunu ilgilendirmekte, erkeğin ailesi bundan etkilenmemektedir.

Cinayet ile sonuçlanmayan aşağıdaki vakalarda ise değişik faktörler rol oynadığı ve farklı cezaların uygulandığı görülmektedir.

• Kızın annesi ve kız kardeşleri, kızın öldürülmesine şiddetle karşı çıkıp izin vermemişler ve aşiretten dışlanmışlardır.

• Kız, amcasının oğluyla birlikteyken (cinsel ilişki yok) erkek kardeşi tarafından görülmüştür. Her ikisi de aileleri tarafından dövülmüştür ve aileler birbirine düşman olmuştur.

• Kız, pencereden sevgilisiyle konuşurken görüldüğü için intihar etmiştir.

• Bir erkek ile cinsel ilişkiye girip, onunla herhangi bir neden ile evlenemeyeceklerini anlayan kızlar yaşadıkları kenti terk etmekte veya korunma için çeşitli kuruluşlara başvurumaktadırlar.

Evlenme ile sonuçlanan vakaların mutlu sonla bittiğini söylemek de mümkün değildir. İlk olarak, çiftin, özellikle de kızın ölümle tehdit edildiği uzun süren endişeli bir dönem vardır; bu dönemde toplumdaki aşiret liderleri, topluluk liderleri, bazı önemli kişiler veya STK'lar olayın çözümü için arabuluculuk yapabilirler. Kızın evlenmesi ile çözümün sağlandığına karar verilen durumlarda bile, kadın hamile ise kürtaja zorlanması, çiftin yaşadıkları yeri terk etmeye zorlanması, genç kadının ilişki

kurduğu kişinin resmi nikahsız olarak ikinci karısı olmaya zorlanması/ikna edilmesi ya da sevdiği kişiden başkası ile evlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu tür durumlarda çoğunlukla düğün yapılmaz, çeyiz ve başlık parası söz konusu olmaz; bunlar da kadın için onur kırıcıdır. Bazı durumlarda aileler kızlarıyla ilişkilerini tümüyle keser ya da onu evlatlıktan reddederler. Bütün bunlar kadının, kocasının ailesi içerisindeki konumunu, statü ve saygınlığını da olumsuz etkileyerek daha fazla soruna yol açabilir.

Batman'da bir mağdurla yapılan görüşme, 14 yaşında iken, ailesinin karşı çıktığı bir aşk yaşayan bir genç kızın yaşamının nasıl bütünüyle değiştiğini ortaya koymaktadır. Baba, kızının okulda bir erkek arkadaşı olduğunu öğrendiğinde, bakire olmadığından şüphelenerek kızına bekaret kontrolü yaptırmıştır. Bu durum kızın ailesi ile ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve onu erkek arkadaşına daha da yakınlaştırmıştır. Baba, kızını, erkek arkadaşını görmeye devam ettiği taktirde öldüreceğini söyleyerek tehdit etmiş ve okula devam etmesine engel olmuştur. Kız, erkek arkadaşı ile birlikte kaçmaya çalışmış ama başarılı olamamıştır. Erkek arkadaşı kendisiyle evlenmek istemiş ve babasının öne sürdüğü bütün şartları (büyük miktarda para dahil) kabul ettiği halde, kızın babası erkeğin Türk olması gerekçesiyle evlenmelerini kabul etmemiştir. Bu arada kız, erkek arkadaşıyla ilişkisini sürdürüp hamile kaldığı halde, ailesi tarafından kürtaja zorlanmış, evlenmelerine izin verilmemiştir. Hatta, kızın akrabaları erkek arkadaşını ölümlle tehdit etmişler ve ailesini de rahatsız etmeye başlamışlardır. Sonuçta bütün bunlardan yorulan genç erkek, bu ilişkiyi bitirmek zorunda kalmıştır. Kızın ve umutsuzluğa kapılan kız polise giderek, erkek arkadaşının kendi rızası dışında onunla ilişki kurması gerekçesiyle şikayetçi olmuş ve erkek arkadaşı da bunun üzerine tutuklanmıştır... Şimdi genç kız ailesiyle birlikte başka bir ilde sıkı bir disiplin ve kontrol altında yaşamaktadır. Söylediğine göre babasının kendisine böyle davranmasının nedeni bazı akrabaların kızını bir Türk'e vermemesi konusunda yaptıkları baskıdır. Mağdur, babasının kendisine şöyle dediğini aktarmıştır:

“Babam dedi, “sen bu çocukla kaç”, dedi, “sen nereye gidersen, istersen dünyanın öbür ucuna gidersen de git”, dedi, “ben yine seni bulur öldürürüm”, dedi. Kürtler bir namus kavramıyla yaşıyorlar ama namusun ne olduğunu bilmiyorlar. Yani namus dedikleri, yani kızları birine aşık olursa onları birbirinden ayırdık, o zaman namuslu oluyorlar. Namus kavramını böyle anlıyorlar.” (Batman, kadın, 17 yaşında, ortaokul terk)

Bekar Bir Kızın Bir Erkekle Kaçması

Bu kategori altındaki 29 vakanın beşinin cinayetle sonuçlandığı aktarılmıştır. Aktarılan öyküler arasında ölüm cezasına yukarıdaki evli bir kadının evlilik dışı ilişkisi ve bekar bir kızın bir erkekle ilişkisi kategorilerine göre daha az rastlanması ilgi çekicidir. Bunun nedenlerden biri, çiftin kaçmasının ve kızın bekar oluşunun, kaçanların evlendirilmesine ve ailelerin bu konuda pazarlık etmesine imkan vermesi olabilir. Öte yandan, çevrenin tepkileri yine çok önemlidir. Eğer olay duyulursa, dedikodular başlar ve aile namusa aykırı olduğu düşünülen bu davranışa beklenen biçimde müdahale etmediği için toplum içinde dışlanabilir. Bu durumda aile, saygınlığını korumak için kızı ve/veya erkeği öldürebilmektedir. Ayrıca, kızın hamile olması, erkeğin zaten evli olması ya da kızın başkasıyla nişanlı olması gibi durumlar da cinayet ihtimalini artırmaktadır. Farklı öykülerden alınmış aşağıdaki ifadeler bu tür durumları yansıtmaktadır:

- “Bunların da aşiretinde kaçan olmadığı için, öyle bir yani onlar leke diyorlar, büyük bir aşirettir, bu leke, ‘Nasil böyle bir şey oldu’ Bunun peşine düşmüşler. 35 milyara mı ne benzin yaktlar. Türkiye'nin her yerinde 10-15 araba devamlı doluyor. (. . .) (Kız bulunup öldürüldü) Adamın peşindeler. Adam 100 sene yaşasa onu mutlaka öldürürler.(. . .) (Öldürmezlerse) Şimdi o aşiret hep dışlanır. (. . .) Ona bir eksiklik olur. Ama onları temizledikten sonra ‘Ha biz namusumuzu temizledik, bundan sonra alınm açık gezerim.’

- Neler yapıyorlar mesela o eve karşı? (. . .)

- Selam sabahı da kesiyorlar. Mesela en ufak bir şey olduğu zaman, ‘Ha şuna bak, lan sizin kızınızı daha geçenlerde kaçırıldılar’ diye söylerler ha. Hep yüzüne vururlar ha. Ama o olay bittikten sonra ondan sonra rahatlanırlar.” (Adana, erkek, 53 yaşında, okula gitmemiş, Şanlıurfa)

“Adamın biri aşık oldu, sevdiği kıza kaçırıldı, getirdi. E ama kızın ağabeyleri var iki tane büyük belalılar, yani kız kendisi de kaçarak geldi sevdiğini aldı, “evleneceğim” dedi kıza yani kirletti, kıza sonra ailesine geri teslim etti. Kız da o zaman hamileymiş, erkek tarafı istemedi yani oğlan, oğlan da evliymiş iki çocuğu var. . .” [Bu öyküde daha sonra, kadının ve erkeğin kadının ailesi tarafından öldürüldüğü aktarılmıştır.] (Şanlıurfa, kadın, 18 yaşında, Şanlıurfa)

-“İkisi beraber kaçtılar. İkisi tabi. İkisi de öldü. Aile tarafı ikisini de öldürdü.

- Kaçtıkları için? Yani, niyetleri evlilik değil miydi?

-Ya, bayan evli- nişanlıydı. Heralde nişanlısını beğenmiyordu, ne bileyim... İstemiyordu. Çocuğu da zorladı ona. Bayan erkeği zorladı denilebilir. (...)

- Kardeşi onları buldu, sonra da öldürdü? Evlenmemişler miydi?

-Ya biz bulduk. Olur mu? Ne evlenmesi. Biz bulduk. Bizim yanımıza geldiler. Sonradan duyuldu, etrafa yayıldı. Öldürmek zorunda kaldılar. (...) Bayan nişanlı olmasaydı konu değişebilirdi. (...)

Namus meselesi artık o. Namus dediğim şey işte bu.

- Peki sen onaylıyor musun bunu?

-Onaylıyorum.” (Batman, erkek, 18 yaşında, lise öğrencisi, Batman’ in bir köyünden)

Diğer taraftan, nispeten barışçıl çözümler ile sonuçlanan vakalarda, genellikle akrabalarından bazılarının arabuluculuk yaptıkları, kızın babasını ve erkek kardeşlerini onun başka birisiyle evlendirilmesi konusunda ikna ettikleri görülmüştür. Genç kadının evlendirildiği kişi genellikle akrabalarından biridir ve evlendirilen çiftin yaşadıkları yeri terk edip uzak bir yere yerleşmeleri istenir. Bu durumda, genç kadın öldürülme de yine mağdur konuma düşmektedir, çünkü istemediği bir evliliğe zorlanmakla kalmayıp, ayrıca dışlanmış. Aşağıdaki örnek böyle bir vakayı anlatmaktadır:

-“Benim en büyük kız kardeşim en büyük ablam kaçtı. Bizde töre cinayeti veyahut da başlık parası olmadığından dolayı, babamın sevmediği yere kaçtığı için aldık halamızın oğluna verdik. Bizim bölgelerde böyle olur. Yani cinayet olmaz. Yani namusumuzu temizleriz yani. Yani töre cinayetiyle değil, şeref ve ahlakımıza uygun olan o tarafa teslim etmemekle, gururla yaşamak için yani kendi bölgemizde sevdiğimiz kişilere kabul ettirdik. Çünkü bizim namusumuzdur. Dışlamayız yani.

- Çocuğa ne yaptınız?

-Hiç bir şey. Yani sadece babam yani ağırlığıyla aldı ablamı. Adana’ya göçtük işte.

- Ama ablanız sevdiği için kaçtı değil mi?

-Kız çocuğumuz, yani kadınlar bu konuda zayıftır, sevgi ve şey yönünden. Çok severler yani. Mesela erkeklerin duygusallığından çok fazladır kadınlar. Yani hemen hemen kandırılmayacak kadın yoktur. (...) Gönümüz olmadığı için, kapasitesi olmadığı için karşı tarafın (erkeğin), bize layık bir aile olmadığı için aldık onu...”

(Adana, erkek, 54 yaşında, ilkokul mezunu, Tarsus’lu)

Kadınlar yalnızca evlenmeye zorlandıklarında değil, birlikte kaçtıkları kişilerle evlenseler bile mağdur durumuna düşüp, acı çekebiliyorlar. Görüşmelerde, bu tür vakalara ait çeşitli örnekler verilmiştir. Bunlardan birinde, birlikte kaçıp evlendiği kadına “bana kaçtın başkasına da kaçarsın” diyerek şiddet uygulayan bir kişiden de söz edilmiştir.

Anlatılan bir başka olayda da sevdiği kişi ile kaçan, ancak ailesinin tekrar geri getirdiği ve sonra da bir şekilde zararlı bir ilaç vererek intihara yönelttiği genç kadın, olayı hastanede anlattığı için dava açılmış, daha sonra kız davacı olmaktan vazgeçirilmiş ve dava düşmüştür. Daha sonra kız sevdiği ile evlenebilmiş, ancak ailesi kendisiyle tüm ilişkiyi kesmiştir. Bazı vakalarda da, çiftin evlenmesinden sonra da kadının ailesinin olumsuz tavır devam etmekte, kızlarını öldürme ya da intihara yöneltme çabalarını sürebilmektedir.

Çoğu kez, saygın din adamlarının, toplum liderlerinin, kent veya ilçe yöneticilerinin, güç ve statü sahibi tanınmış kişilerin, hatta bazen bakanların, aileleri etkileyerek sorunun barışçıl şekilde çözümlenmesini sağlamaya çalıştıkları belirtilmiştir. Bu girişimler, her zaman olumlu sonuçlara yol açmamaktadır. Aile barışçıl çözümü kabul etse de, farklı pazarlık biçimleri gündeme gelmektedir. Bir vakada, evlenmek üzere olan bir kız başkasıyla kaçınca, kız kardeşinin düğünden bir gün önce ablasının yerine geçirildiği anlatılmıştır. Birçok vakada ise, bu gibi durumlar berdele yol açmakta, kaçan kadının ailesi, kadının kaçtığı erkeğin ailesinden bir kızın, kendilerine, başlık parası ödenmeden gelin olarak verilmesini isteyebilmektedir. Aile, zararlarının bu şekilde telafi edildiğini düşünür. Barışçıl bir anlaşma için berdel, erkeğin ailesi tarafından önerilebileceği gibi, kadının ailesi tarafından da talep edilebilir. Kaçan kızın bir başkası ile nişanlı olması durumunda ise, berdelin şekli değişerek, erkeğin ailesinden birden fazla kız istenmesi ve bu kızlardan birinin kızın eski nişanlısının ailesine verilmesi söz konusu olabilir. Bu tür durumlarda değiş tokuş süreçleri daha karmaşık ve zor bir hâle gelebilir. Bu tür vaka anlatımlarından yapılmış alıntılar aşağıdadır:

“[oğlum] sonunda baktım ki [kızı] kaçırmış. (...) Ondan sonra benim bir kızım vardı; [kaçırılan kızın babası] dedi ki, “Madem kız kaçırmış, oğlun kızımı kaçırmış, sen de kızımı, kızını benim oğluma ver” dedi.” (Batman, 56 yaşında, okuma yazması yok, doğma büyüme Batmanlı)

“-Bi kız, amcasının oğluna nişanlıydı, kinasına gidecektiler. Kız o gece kaçtı. Sevdigiyle kaçtı. Sevdigiyle kaçtı, o aile kalktı, öbür aileden, iki kız aldılar. Bir kızın bedeline iki kız, bi araba... biraz da para aldılar.

- İki kızı kime aldılar?

-Biri, damada, biri yeğenine. Hâlâ da yani kız babasının evine gelmiyor. Yani öldürmemek, şertiyle affetti. Hala da o kız ne geliyor ne gidiyor. Berdeller de öyle yani. Hani, berdel ettiler ya, onun kan berdelini eldiler ya, onlar da babaevlerine gitmiyorlar, izin vermiyorlar.” (Adana, kadın, 45 yaşında, ilkokul mezunu, Şırnaklı)

Aile namusunu kirleten bir kızın hayatı için pazarlık etmenin tek yöntemi, berdel değildir. Erkeğin ailesinin ekonomik durumuna, kızın ailesinin pazarlık gücü ve statüsüne bağlı olarak başka pazarlık yöntemleri de mümkündür. Örneğin kızın ailesine yüklü miktarda para, ev, araba, silah vs. gibi hediyeler verilebildiği söylenmiştir. Görüştüğümüz kişilerin bazılarının anlatımına göre, silah özellikle Kürtler için namus anlamına geldiğinden, bir anlamda af dilemek için silah da verilebilir (Adana, kadın, 45 yaşında, Şırnaklı). Namus vakalarının barışçıl çözümünde paranın giderek daha önemli olduğu da gözlenmiştir. Bazı vakalarda, oğullarının öldürüleceği tehdidiyle erkeğin ailesi başlık parası olağanüstü miktarlara yükseltebilmekte, bu durumda da aile parayı ödeyebilmek için evlerini satmak zorunda kalabilmektedir. (Batman)

Kaçan kızların, bir daha geri gelmemek üzere yerleşim yerlerini terk etmeye zorlandığı durumlar farklı sonuçlara yol açmaktadır. Kızlarını kaçırdığı kişiyle birlikte başka bir yere gitmeye zorlayan ailelerden biri, kızları ilk çocuğunu dünyaya getirdikten sonra, ailesiyle birlikte geri gelip af dilediğinde onu kabul etmiştir. Ancak, başka bir vakada, kızın sürgün edilmiş olması onun daha sonra intihar etmesine yol açmıştır. Tüm bu vakalarda, kızı destekleyen, arka çıkan ve koruyan aile üyelerinin olması çok önemlidir. Farklı görüşmelerden alınmış aşağıdaki diyaloglar bu durumları yansıtmaktadır:

“[Kız] telefon açıyor eve, özlüyor annesini, babasını, kardeşlerini falan. Her telefon açışında buna şu cevabı veriyorlarmış: “Babam duymasın yoksa seni de bizi de öldürür.”. Ondan sonra intihar ediyor. Eline de bir yazı yazmış herhalde: “Hayat, bu kadar acımasız olduğunu bilmiyordum.” (Batman, erkek, 50 yaşında, avukat)

“-Benim bi zaman bi kız kardeşim kaçtı, (...) ben, o aile meclisine girdim. Girdim, yani, işten çözüme, yani, kimi dedi “öldürecez”, kimi dedi “ne yapamaz”, “hayır” dedim. “Adam götürmüş, kendine eş götürmüş. Ee, biz, zaten iki kayıp vermişiz. Biz, yani bi kişi gidip, bacasını öldürecek. Bacı da gidecek, öldüren de gidecek. Ben dört kayıplan razı olamam” dedim. “Ona müsaade etmem” dedim. Sonra “affedin” dedim. Zaten çocuğun aklı olsaydı kaçmazdı. (...) O da, 14... 13-14 yaşındaydı, (...) Yani biz, o zaman mesela, aile mesela, diyelim amcalarım, dayım, karşı çıksaydı diyecekti “öldürecez, bu kızı öldüreceğiz.” Belki ben de acı çeken ben bi anneydim, anne olarak... elimle, ne gerekirse ben yapardım, yine engellerdim.

- Karşı çıkar mıydın ailen meclisinin kararına?

-Tabii. Karşı çıkardım. Çünkü ben annemin, yani annemin yerine o meclisin, meclisin kararına girdim. Annemin, annem de olsaydı bi aşiret kızıydı buna razı olmazdı.

- Peki işte amcaların dayıların “hayır” deseydi, işte sen gene de karşı çıkar mıydın o karara?

-Karşı çıkardım. “Amca biz bu kadar acı görmüşüz.” Söyledim de yani. (...) “Eğer, beni de yani, yaşamak istiyorsanız bunu da bağışlayın. Eğer beni de kaybetmek istiyorsanız beni de onunla beraber götürün ben bu, yani bu ölüm kararı görmeyeyim.” Böyle bi cevap verdim. Zaten beni öldürmezdiler. E baktılar ben razı değilim, onlar da Allah razı olsun sağ olsunlar beni kırdımlar...” (Adana, kadın, 45 yaşında, ilkokul mezunu, Şırnaklı)

“Mesela benim amcamın kızı vardı, seviyordu. Ee, çok seviyordu yani ikisi de. Amcam vermedi; (...) sonra adam kakti amcamın kızını kaçırdı. Kaçırdı onu ondan aldılar gine. Geri aldılar ondan kızı dövdüler. Kızı dövdüler, öldürmekten daha beter yaptılar. Yani öldürmekten daha beter oldu, kız aynı, ben dedim zaten deli olmuş bu kadın. Sora artık kız, kızı, diyer amcam, kalktı onu getirdi bi bodruma koyacaktiler dedi “onu öldüreccis”. “Bogduracaz” dedi, “sabaha diyeceyiz, işte kız ölmüş’, sabahleyin diyeces, ‘bu kız ölmüş’, onu götürüciz gömeciz.” Sonra, iyiken (iyi ki) kızın nenesi evdeydi. (...) Artık, baktım, birden hemen kızın nenesi bağardı. Bağardı, dedi “eğer sen, kızımı, torunmi öldürsen var ya” dedi, “şimdi gidip, senii, şikayet edeciim.” Hee. Yani iyiken o öyle yaptı, öyle olmasaydı yapmasaydı öldürdüler onu içerde.

- Öldürmediler ama?

-Çık. Yok öldürmediler. Öldürmediler. Kızı, sağlam çıkardılar oradan gine. Sonra, geri verdiler orda, kocasına da. Kaçan, adama da verdiler...” (Batman, kadın, 42 yaşında, okula gitmemiş, Siirtli)

“... Mecliste en başta ben vardım yani. Hem eşi olarak. İlerde eşim olacaktı. Hem amcası ve teyzesinin oğlu olarak. Bir de aşiret

reisi gelecekte ben olduğum için. (...) O işi temizlemek de bana düştü. (...)

- Peki sonra ne oldu biraz daha anlatır mısın?

- Buldum. Çocuğu da buldum. Kızı da buldum. (...) Bizimkiler düğüne gideceklerdi. Dediler "istersen kızı bırak çocuğu vur. İstersen ikisini de vur." Dedim "tamam; siz gidin ben gerekeni yaparım." (...) İşte bizimkiler Cumartesi günü gitti. Akşam hemen, araba var benim. Arabaylan gittim nikah memurunu getirdim. Arabada (kaçan kız ve erkeğin) nikahlarını kıydım. Nikah memurunu götürürken bunları da otogardan gönderdim. X ilinde bir tanıdık yer vardı. (...) Kalsınlar bir süre. Zaten çocuk falan oldu mu öldürmezler. Her şey bitmiş. Üstü örtülür. "Gelme" derler. Kendi yağıyla kavrulurlar. (...)

- Sevmenin anladığım kadarıyla yanındasın.

- Evet. Bunda bir kabahat yok yani. Sevmişler birbirlerini. Çocuk iyi bir insan olmasaydı, kötü bir insan olsaydı, ben o işi hiç düşünmezdim. Kafasına sıkardım yani. Sorun değil. Böyle durumda düşünme git yat. Az biraz hapis yatarım. Üç ay hapis yatar çıkardım. Yani can önemli de, ben bu şerefsizliğe... ama çocuk kaçırdığı gün beni aradı. Beni aramaya cesaret etti. "Bende" dedi. "Emniyette." Dedi, "istersen gel." "Yerini söyle" dedim. Söyledi. Hiç yüksünmedi. O durumda göze almış.

- O kadar seviyor diyorsun?

-Vurmamamın tek sebebi.

- Tek sebebi?

- Sevmişler birbirlerini. Bu iş tatlıya bağlanmaz ama, her şeyi bildirdikleri için ben de tatlıya bağladım." (Şanlıurfa, erkek, 19 yaşında)

Namus cinayeti ile sonuçlanmayan vakalarda, kızı destekleyen aile üyelerinin sıradan değil, yaş veya konum bakımından topluluk veya aşiret içerisinde statü sahibi kişiler olduğunu gördük. Böyle olaylarda, bu tür insanların işlere karışarak kendi konumlarını riske atmaları önemlidir, ayrıca bir şekilde güçlü olmasalar zaten bu tür durumların üstesinden gelemeyiz. Böyle olduğu halde, kaçan çift akrabalarının tehditlerine maruz kalabilir; aşiretiyle bağlarını koparmak ve tümüyle çevrelerinden dışlanmak durumunda kalabilir. Yukarıdaki genç erkeğin öyküsünde aktarıldığı gibi, gencin annesinin oldukça güçlü bir aşiretten geliyor olması, büyük bir olasılıkla baba tarafının fazla risk almayı göze almamasına yol açmış, bu durumda da genç kendi istediği doğrultuda sorunu çözebilmiş ve hem kendisi, hem de koruduğu çift hayatta kalmıştır.

Bu bölümün başında vurguladığımız gibi, bu tür olayların bitiş şeklini belirleyen önemli bir nokta da, toplum içinde bu olayın ne kadar duyulduğu-

dur. Eğer namusa aykırı olduğu düşünülen olay duyulmuşsa ve bu konuda dedikodu yapılıyorsa, aile üyeleri çevrenin beklediği şekilde hareket etmeye kendilerini mecbur hissederler. Olayla ilgili neler söylendiği ve ailenin saygınlığının bundan nasıl etkileneyeceği, olayın kendisinden çok daha önemlidir. Bu nedenle, bazı olaylarda, ailenin olayı etraftan gizlemek için çok çaba sarf ettiği de görülmektedir. Örneğin, bir aile, kızlarının birisiyle kaçtığını gizlemek için, kızın trafik kazasında öldüğünü söylemiş hatta taziyeleri kabul etmiştir.

Kızların, kaçtıkları erkekle de, başka biriyle de evlenmediği vakalar da vardır. Bunlardan birinde, kız bir süre sonra kendiliğinden ailesine dönmüş, ancak öldürülebileceğinden korktuğu için bir kadın sığınma evine yerleştirilmiştir. Kızların ailelerine geri döndüğü diğer vakalarda ise, aileler evlerini değiştirmişler, başka yerlere göç etmişler ve kızları onlarla birlikte yaşamaya devam etmiştir. Bir başka vakada ise, bir erkekle kaçan çok küçük yaşta bir kız, eve geri döndüğünde, baba ve ağabeyi evi terk etmişlerdir. Kaçtığı erkek, kendisinden hamile olan kızla evlenmek istememiş, babası ve ağabeyi ise kızı öldürmek istememişler, ancak bu onursuzluğa tahammül edemeyecekleri için evi terk etmişlerdir. Sorun, kızın dayısının, kızın annesi, kendisi, bebeği ve diğer kardeşlerinin sorumluluğunu üstlenmesiyle çözülmüştür. Bunun karşılığında, kızın ablası da, dayısının oğluna gelin olarak verilmiştir. (Şanlıurfa'da, 34 yaşında bir kadın öğretmen tarafından anlatıldı)

Sevdikleri erkeğe gitmek için evden ayrılan ya da sevdikleri erkek ile birlikte kaçan genç kızlarla ilgili vakalar, kızları ve sevgililerini öldürmeden sorunu çözmek için çeşitli mekanizmalar geliştirdiğini göstermiştir. Ancak, bu çözümler her vakanın içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak değişmektedir. Kızın birlikte kaçtığı erkeğin hayatları kurtulsa da, kız ve bazen diğer aile üyeleri, özellikle de ailedeki diğer genç kızlar bir şekilde bunun bedelini ödemektedirler. Kızların isteyip istemedikleri sorulmadan akrabalara eş olarak, evli erkeklere ikinci eş olarak veya berdel olarak "verildikleri" belirtilmiştir.

Evli veya Bekar Bir Kadının Kaçırılması/Tecavüze Uğraması

Görüşmelerde anlatılan öyküler arasında, 27 tanesi kadının kendi rızası olmadan kaçırıldığı veya tecavüze uğradığı vakalardır. Bunlar arasında, çok küçük yaşta kızların (12 ve 14 yaş) tecavüze uğradığı vakalar da bulunmaktadır. Bu vakalardan yedi tanesi namus cinayetleri ile sonuçlanmıştır.

Bize bu tür öyküleri anlatan kişilere göre, tecavüz kesinlikle bir namus meselesidir ve bu konuya ilişkin tepkiler kadına, erkeğe ya da her ikisine birden yöneltilir. Kaçırma ve tecavüz, kadının isteği dışında gerçekleştiği için, kadınlar bu tür olaylarda genellikle mağdur olarak görülürler. Ancak, bu olaylarda kadını suçlu görenlerin sayısı da azımsanamaz. Özellikle, kadının hamile kaldığı vakalarda durum, aile için daha karmaşık bir hâl almakta kadının ve bazen de erkeğin öldürülmesine zemin hazırlanmış olmaktadır. Öte yandan, birçok kişi tecavüze uğrayan kadının, eğer evli değilse, tecavüzcü ile veya onu kabul edecek başka bir erkek ile evlenebileceğini düşünmektedir. Elbette, bakire olmayan bir kadını kabul eden erkek, genellikle yaşlı, özürsüz, boşanmış ya da zaten evlidir. Sonuçta, cinayet ile bitmeyen tecavüz olayları, bu tür birleşmeler ile bitebilmektedir.

Aşağıdaki ifadeler, bir kadın zorla kaçırılmış ve tecavüze uğramış olsa bile, öldürülmesi gerektiğini savunanların düşüncelerini yansıtmaktadır:

- "... Yani ben olsaydım, işini bitirirdim yani.

- Kızın isteği dahilinde olan bir olay mı?

- Yok kızın isteğinde dahil olmayan bir şey. Fakat ben olsaydım kızı da öldürürdüm yani... (...) Yav şimdi eğer, ailenin, hepsi bir şeref ve namus konusunda eğer lekeleniyorsa, adam bunu, ömür boyu çekeceğin yerde, o şeyi üzerinden kaldırır." (Batman, erkek, 23 yaşında, lise terk, Diyarbakırlı)

Kadriye Demirel, dayısının oğlu tarafından tecavüze uğrayıp hamile kaldığı için ağabeyi tarafından öldürülmüş bir namus cinayeti mağdurudur... Şanlıurfada bir STK üyesinin, Kadriye Demirel'in cenaze töreni sırasındaki gözlemleri de, tecavüze uğramış kadınlara yaklaşımı göstermektedir. Onun anlattıkları, mağdurun saldırıya uğramış olmasının önemli olmadığını, her şeyden önemli olanın aile namusunun temizlenmesi olduğunu göstermektedir:

"Onun (Kadriye Demirel'in) cenazesinde mezarlıkta ben gördüm, kardeşi yapmıştı zaten kardeşi ceza evindeydi (...) Aslında normalde bu tür davalarda anne asla cenaze üzerinde ağlamazmış, yani kızı öldürülmüş diye asla ağlamazmış; zaten işte kadın kurumlarının sivil toplum örgütlerinin sahiplenmesi o annenin iç güdüsünü harekete geçirmiş olmalı ki, işte mezarı başında ağladı. 9-10 yaşlarında bir tane erkek kardeşleri vardı, geldi tekmeyle annesine vurdu "sen niye ağlıyorsun" dedi, "o orospu için ağlayacağına" dedi "benim abim de ceza evinde, onun için ağla" dedi, "yıllarca ceza evinde kalacak". (...) Öldüren genç açısından da

insan düşünüyor, aile çok korkunç bir baskı yapıyor "namusumu sen temizleyeceksin" diye o da gidip kardeşini öldürmek zorunda kalıyor, yani kimisi "bizim namusumuzdur gidecem öldüreceğim" tarzında yaklaşır da, bir de ailenin bu konuda baskısı, yani "öldürmek zorundasın bu senin temizleyeceğin bir iştir, sen yapmak zorundasın" diyip zorlaması çok daha karmaşık." (Şanlıurfa, kadın STK'da yapılan grup görüşmesinden)

Kaçırma ve tecavüz vakalarının bazılarında, tecavüzcünün ve onun ailesinden başka erkeklerin de öldürüldüğü anlatılmıştır. Ancak, bu öyküleri anlatan kişiler yalnızca kendi bakış açılarına göre önemli olan konuları vurguladıkları için, ailelerin sosyal statüleri ve aileler arasındaki güç dengeleri gibi, bu olaylarda sonuçları etkileyebileceğini düşündüğümüz konularda ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

Bu tür vakaların birinde aile üyeleri, kızıdan da kurtulup bir şekilde konuyu kapatmak için, mağduru da öldürmeye çalışmışlardır. Yine bu tür bir olayda, bir aşirete mensup 30 kişi, nişanlı bir kızın kendi aşiretlerinden bir erkek tarafından kaçırılmasından sonra yakılarak öldürülmüş ve bu kişileri yakan aşiret, bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır. Aşağıdaki ifadeler (göç eden) aşiretten bir kadının yapılan görüşmeden aktarılmıştır:

"Buraya gelmemizin sebebi bir kız yani düşünabiliyor musun? Bütün belki şu anda 100 hane var, 150 hane var burada, bir kız için geldik. Ve o insanları diri diri yakıyorlar.

- O 30 kişiyi mi?

-Evet. 30 kişiyi, aynı aileden. Diri diri yakıyorlar. Ben hâlâ yani, duyduğum zaman şok oldum yani, bir insan bir insanı nasıl diri diri yakar?..."

(Adana, kadın, 31 yaşında, Siirtli)

Başka bir olayda, zihinsel özürsüz genç bir kıza tecavüz edilmiştir. Kızın erkek kardeşleri, dedikodu çıkmaması için tecavüz eden kişiye tüm düğün masraflarını kendilerine ait olmak üzere kız kardeşleriyle evlenmesini teklif etmişlerdir. Tecavüzcü bunu kabul etmemiş, araya giren kişiler de kendisini ikna edememişlerdir. Kızın erkek kardeşleri, tecavüzcüyü yolda giderken vurarak öldürmüş, daha sonra da kız kardeşlerini bir su kanalına atmışlardır. Ancak, bir şekilde kurtulan kız bazı kuruluşlar aracılığıyla başka bir yere gönderilmiştir. Ancak, ailenin halen kızlarını öldürmek amacıyla onu aradığı belirtilmiştir. Bir polis öyküyü şöyle anlatmıştır:

"Erkeğe de ilk defa sıktılar, yani ben, hiç sıktıklarını görmedim, genelinde hep kızı öldürürlerdi. İlk defa sıktılar erkeğe de. Ama, erkek de yani... Çok üstüne düşmüşler, adamlar anlattılar, "abi" dediler "yani biz öldürme taraftarı değildik çünkü kız aklen maluldu, yani kız bunu isteyerek yapmamış". Ama attılar gene de. Dedim, "madem öyle niye attınız?.. Niye attınız?" dedim, "yani niye atıyorsunuz?.. Kız" dedim "yani bilse zaten yapmazdı". "Atmak zorundaydık" dedi." (Şanlıurfa, yaşı belirtilmemiş, erkek, polis)

Tecavüze uğrayan bir kız, artık bakire olmadığından, tecavüz eden erkek de evli değilse, bu kişileri evlendirmek sorunu çözenin en iyi yolu olarak görülmektedir. Eğer adam zaten evliyse ve tecavüz ettiği kız hamile kalırsa, bu daha karışık bir sorun yaratır ve olay, kızın öldürülmesiyle sonuçlanabilir. Bunun bir örneği, çocuğunu doğurduktan üç ay sonra erkek kardeşi tarafından öldürülen Güldünya'dır. Güldünya'yı yaklaşık altı ay kadar kendi evinde saklamış olan imam, kendisiyle görüşülürken, köyde görev yaptığı süre içinde buna benzer birçok olayla karşılaştığını ve genellikle kızların onlara tecavüz eden kişilerle evlenmesine yardımcı olarak barışçıl çözüme ulaşılmasını sağlamaya çalıştığını aktarmıştır. Güldünya'nın durumunda böyle bir çözüme ulaşılabilmiştir. Çünkü, Güldünya'ya tecavüz eden kişi yalnızca evli değil, aynı zamanda Güldünya'nın amca kızıyla evlidir ve amca kızı Güldünya'yı köyde bir kez daha görmek istemediğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra anlaşıldığı kadarıyla Güldünya'nın ailesi yoksul, tecavüz eden kişinin ailesi ise daha varlıklıdır. Bu şartlar altında imam, aileler arasında barışı sağlamak için aracı olamamıştır (İstanbul, erkek, 65 yaşında, emekli imam, Siirtli).

Kızların kendilerine tecavüz eden kişi ile evlendirilmesi, eski Türk Ceza Kanunu tarafından da bir şekilde destekleniyordu; kanuna göre tecavüzcü, tecavüz ettiği kadın ile evlenirse cezası askıya alınıyordu ve evliliğin beş yıl sürmesi halinde de cezası ortadan kalkıyordu. Her ne kadar bu durum şimdiki yasada geçerli değilse de, bize anlatılan vakalarda bunun etkilerinin izlerine rastlamak mümkün olmuştur. Namusu, mağdur tecavüzcü ile evlendirerek temizlemeye ilişkin bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

"- Peki mesela (tecavüze uğrayan kızın babası) nasıl davrandı bu konuda?

- E ne yapacak, zorla kızı, vericek, hiç sesini çıkarmadı.

- Kız istemiyodu?

- İstemedi. Mecbur kaldı istedi."

(Adana, erkek, 37 yaşında, lise mezunu, Elazığlı)

"Ya kız aslında mecbur kalıyor. Çünkü ikinci bir yol yok onlar için. Şansları yok." (Batman, kadın, 23 yaşında, ilkokul mezunu, Siirtli)

"Çocuk o zaman 17 yaşlarındaymış. Kız da 11-12 yaşlarında. (. . .) Tecavüz etmiş çocuk. Sonra da kızı öldürdüğünü düşünüp kızı gömmüş. Sonra çocuk eve gelirken arkadaşları aramış kızı, "nerde" falan diye. Aramışlar, aramışlar onu işte, kızı görmüşler gömüldüğü yerde. (. . .) (Erkeğe) o zaman 14 yıl hapis veriyolar. Ceza. Kız işte kendine geliyo, iyileşiyö. Çocuk iki yıl hapiste kalıyo. Sonunda erkeğin ailesi kızın ailesine gidiyo "Tamam biz sizin kızımları kabul edicez, siz davanızdan vazgeçin" diye. "Hapiste kalmasın"! Kızın da ailesi düşünüyö, tamam işte, kız büyüse kim onu alacak? "Tamam, hadi biz kabul edelim", davadan vazgeçtiler. İşte, çocuk çıktıktan sonra, o zaman kız 15-16 yaşlarına geldi. (. . .) İşte, evlendiler ikisi. Şimdi, ikisi evli. Kızın çocuğu olmuyor. Doktora gitmişler, işte, küçükken tecavüzden dolayı çok yara almış, o yüzden biraz zaman gerekiyormuş. Tekrar olabilir de bayağı zaman gerekiyor. (. . .) Bazen ben kendim düşünüyorum, kız nasıl? Acaba çocuğu gördüğü zaman hiç bi şey aklına gelmiyo mu? Ben diyorum, ben olsam o insanın yüzüne bakmam yani. . . Yani çok acı bir şey. Her gördüğün seferde, o an gözünün önünde gidip gelecek yani. Hiç buna bir anlam veremedim. (. . .) Ama şimdi işte kızdan da çok razılar. Şimdi yani, gelinin kaynanası kızı elinin üstünde tutuyor. Bi dediği iki olmuyo.

- Kız nasıl, memnun mu?

- Kız da memnun. Artık her şeyi unutmuş yani. Zaten kızda, o kadar yani şey değil, derin düşünmüyor. Bu gün varsa tamam, yarın yok."

(Batman, kadın, 22 yaşında, ilkokul mezunu, Mardinli)

Öte yandan, bir tanıdığının tecavüzüne uğrayan (ve bunu hâlâ ailesinden saklayan) genç bir kız, kadınları kendilerine bağımlı kılacakları, hatta evlenmeye mecbur edebilecekleri düşüncesiyle erkeklerin, kızlara tecavüz ettiklerini ve bunun güç uygulamanın başka bir yolu olduğunu düşünüyor, bu nedenle de buna boyun eğmeyi istemediğini şu cümlelerle aktarıyor:

"Sonra . . . o boşluk . . . O kahkahası. Sonra . . . "istersen imam nikahı yapalım" diye, şeyi. Böyle bir şaşkınlık. Yani, tutku haline mi getirmiş, artık beni izliyor muymuş ben anlamadım. Şeydi, ben ona artık bağımlı olacağı mı zannetti. (. . .) Ama hiçbi zaman o şeyi yoktu, yani, onun düşündüğü gibi düşünmedim. "Ben ona

muhtaç değilim. Böyle bi şeyle de beni zorla kendisiyle evlendiremez.” Bu bilinci taşıyordum ve, olmyıcağı yani ölürüm daha iyi, falan . . .” (Adana, kadın, 21 yaşında, üniversite öğrencisi)

Yukarıdaki vakaların aksine, tecavüz eden erkeğin ailesinin, oğullarının tecavüze uğramış ve bekaretini kaybetmiş bir kızla evlenmesini istemediği örnekler de verilmiştir. Böyle bir yaklaşım, kadının ve erkeğin namusuna farklı standartlarla bakıldığını bir kez daha göstermektedir; saldıran ve tecavüz eden erkek olsa da, bedenini erkekten koruması ve bu saldırıdan kaçınması gereken kadındır. Sonuçta sorumluluk kadınındır. Bu tür vakalarla ilgili alın-tılar aşağıda verilmiştir:

“Vee şey, mesela kişi tutuklandı ama para karşılığı serbest bırakıldı.

- Peki bunlar evlendirilmeye falan kalkışılmadı mı?

-Yok. Öyle bir şey olmadı. Kız tarafı bekledi işte, hani böyle bir olay olmuş, bütün insanların bakış açısı onlara karşı çok farklı, herkes onları kötü olarak algılıyor . . . Düşünün, bir yerdesiniz, toplumsal bir yapı içerisindeyiz ve bütün toplum ya, hepsi demesek bile, size kötü olarak bakıyor. Böyle bir durumda psikolojik olarak hepimiz etkilenirsiniz. Ha, bu durumdan kurtulmak için şey dersiniz hani 'evlendirelim daha mantıklı olur'. Ama çocuğun ailesi böyle bir şeye yanaşmadı. Ya, çocuğun ailesi kendinden çok emindi. Öyle bir yaklaşım sergilediler.

- Neye dayanıyordu bu güçleri?

- Neye dayanıyordu? Maddî güce. Zengin bir aileydi, işte, içeri de girse çıkarılabilecek bir çocuktuk, o yüzden yani böyle bir sorunu yoktu. (. . .) Aile (kızın ailesi) de zaten çok mağdur bir aile, gücü olmayan bir aile ve göç etmek zorunda kaldılar.” (Batman, kadın, 24 yaşında, psikolog)

-“Şimdi şöyle bir şey. O olayda ben oradaydım. Biz ordaydık. İşte tecavüz haberi geldi. Bizim Petrolkent'te 7 kişi bir kişiye tecavüz etmiş. Şimdi birisini sevmiş içlerinden biliyor musun? Birisini seviyor, tamam getirmişler kızı o sevdiği kızı kendini kaptırıyor, onu bozuyor, ondan sonra arkadaşları yararlanıyor. Ondan sonra çocuk biliyor ki, onun boynuna kalacak, getiriyor, arkadaşlarını da onlara yaptırıyor, diyor, “sen bunlarla yat, gene sen benimsin” böylece 7 kişi tecavüz etmiş. (. . .)

- O çocukla mı evlendi gerçekten?

-Şöyle ben duyduğum şey, ailesine para vermişler. Kızın ailesine. --“İşte bizden davacı olmasınlar, (. . .) Artık bu kızı 7 kişi tecavüz etmiş. Bizim ailemize yakışmaz.” Bu kızın ailesini işte diyor işte,- “Biz burdan taşınacağız.” Böyle yüklü bir para veriyorlar bunlara. Bunlar da mecburî kızını yanlarına alıyor. Böylece hiç kimseyle evlenmemiş oluyor. (. . .)

- Allah allah. Yani çocukları kızı tecavüz ediyor, bir de “bizim ailemize yakışmaz.” Diyorlar. E oğlan, tecavüz eden oğlan.

Ya şimdi şöyle bir şey. Çevreleri var, bunlar psikopatlık ayağı filan yapıyorlar. 7 kişinin tecavüzüne de uğrayınca. Böyle ortalıkta kalıyor. Parayla işi hallediyorlar.” (Batman, erkek, 21 yaşında)

Tecavüzünün evlenmek istemediği durumlarda, aile çevrenin olumsuz tepkileri nedeniyle, aşağıdaki örnekte olduğu gibi, kenti terk etmek zorunda kalabilmektedir:

“Bu olay bütün Silvan'da duyuluyor. Ve Silvan'daki insanların olaya bakış açısı: Kızı suçluyorlar . . . “gitmeseydi, ne işi vardı evinde, işte zaten meyilliymiş”, bu tarz yaklaşımlar ve çocuğun ailesine hiçbir şey yapılmadı. Kızın ailesi her yerde eleştirildi. Babası kahveye giremedi. (. . .) Adam çarşıya çıkamıyor çünkü hep baskılar işte, “kızın kız değil” bu tarzda ve aile göç etmekle kurtulabilirdi bu durumdan.” (Batman, kadın, 24 yaşında, üniversite mezunu, Diyarbakırlı)

Yukarıda aktardığımız vakalar, bekar kadınlar ve daha çok da, genç kızlarla ilgilidir. Evli bir kadının kaçırılması veya tecavüze uğraması durumunda, tepkiler daha sert ve acımasız olmakta, bu koşullar altında en iyi çözümün kadınının öldürülmesi olduğunu düşünülmektedir.

Bu kategori altında bize anlatılan öykülerden biri, çocuğu ile birlikte kaçırılan bir kadın ile ilgilidir. Kadının kaçırılma sebebi kocasının işi ile ilgilidir ve kadın kendisini kaçırılardan kurtulup ablasının evine gitmiştir. Kadının ve kocasının ailesi duruma olumsuz tepki göstererek olayın kadının ve kocasının öldürülmesi ile çözümlenebileceğine karar vermişlerdir. Aile, kadını destekleyen abla da baskı yapıp, ölümle tehdit ettiği için sonuçta abla, “ben artık bakamayacağım, benim de ailem var” diyerek onları evden kovmuştur. Sonra da kadın bir devlet kuruluşuna gitmek durumunda kalmıştır. (Adana, yaşı belirtilmemiş, kadın, sosyal hizmet uzmanı).

Gözaltında iken saldırıya ve tecavüze uğradığını söyleyen bir başka evli kadın da, aile meclisi tarafından hakkında ölüm kararı alınan bir mağdurdur. Mağdura İstanbul'da o sırada ona destek veren STK üyeleri aracılığıyla ulaşıldı. Mağdurun karışık ve yer yer çelişkiler içeren bir öyküsü vardı. Ancak, tecavüze uğradığını öğrendiklerinde ailesinin olumsuz davrandığını, kendisini evlatlıktan reddettiklerini ve öldürmeye karar verdiklerini belirtti. Ayrıca, mağdur, babasının, annesini eğer bu karara

karşı gelirse onu da “aynı mezara koymakla” tehdit ettiğini söyledi. Daha sonra hayatını kendi başına devam ettirebilmesi için kadın kuruluşlarından bazı kişilerin desteğini aldığını da aktardı. (İstanbul, kadın, 28 yaşında, okula gitmemiş)

Öte yandan, sayıları fazla olmasa da soruna sahip çıkan ve tecavüze uğrayan kızlarına destek vermeye çalışan ailelerin de olduğu görülmüştür. Ailelerin sorunlarını çözme biçimi, içinde yaşadıkları sosyo-ekonomik koşullara bağlı olmakla birlikte çoğunun kentte yaşayan, STK ve diğer kuruluşlarla ilişki kurma olanaklarına sahip aileler olduğu söylenebilir. Örneğin bir vakada, zeka özürlü kızı tecavüze uğrayan bir anne olayı bir kadın kuruluşunda çalışan arkadaşına anlatmıştır. Anne, eşinin olayı duyması halinde kızı ya da ona tecavüz eden erkeği öldürebileceği endişesiyle gizli tutmaktadır. Olay, kıza tecavüz eden üniversite öğrencisinin psikiyatrik tedavi görmesinin sağlanması ve kızın da hiçbir ceza almaması biçiminde çözümlenebilmiştir. Diğer üç vakada ise, tecavüze uğrayan kızların aileleri ilgili kuruluşlara müracaat etmiş, olayı aktarmış, bazıları kuruluşlardan destek almış ve mağdurların bazıları da psikolojik destek görmüşlerdir. Bu vakaları aktaran bazı alıntılar aşağıdadır:

Aşağıdaki olayda, bize öyküyü anlatan kişinin amcasının kızı bir geneleve satılmak amacıyla kaçırılmış ve kısa bir süre sonra farklı bir kentte bulunmuştur:

“Tabii ki bizde şikayetçi oluyoruz yani, en doğal hakkımızdır. Şikayetçi olmazsak onlar çıkarlar, bir başka insanı kaçırlar. Bir başka insana. Tabii ki bundan biz bunu yapmıyoruz, kan davası gibi, namus cinayeti gibi bir şey yapmadık. Eski kafa olsaydık, onlardan şikayetçi olmazdık, direk öldürebilirdik. Öyle bir şey de olmadı yani. Aileleri de geldi yani. Bir sürü para teklifinde de bulundu. Biz kabul etmedik. Çünkü babam kabul etmedi.

- Siz çocuklara hiç bi şey yapmadınız yani?

Hayır, sadece şikayetçi olduk. Dedik, “Adalet ne yaparsa yapsın”. (...)

- Peki şu anda amcasızın kızına nasıl davranıyor ailesi?

Çok iyi davranıyorlar açıkçası. İyidir yani. Hiç birşey olmamış gibi. Nişanlandı şu an. İleride bir düğünü de var yani. Hiç bir şey yok sorun olarak. (...) Çünkü biz (kızı) cezalandıramayız. Cezalandırsak, kız zaten o bir hafta o kabus rüyayı yaşamış, bir de üstelik biz ceza versek kıza, bir şey yapsak, kız tam beyni gider. Yani tam dellendir. (...) Onu hoş da karşıladık, “Senden istenmeyen bir şey olmuş”, onu gezdirdik, dolaştırdık, morali yerine gelmesi için, o dakkada onu unutabilmesi için elimizden gelen şeyi yaptık.”

(Adana, erkek, 20 yaşında, lise mezunu)

Başka bir olayda da, baba kızına tecavüz eden kişiye dava açmış, kızına da, onu öldürmesi için kendisine baskı yapan ailesinden de uzak tutmak üzere aşağıda aktarıldığı biçimde davranmıştır:

“Baba “bunu yapamam, kızımı öldüremem, ben böyle de düşünüyorum karşıyım da, bana rağmen bişey yapılabilir korkusunu taşıyorum, ben yapmayınca birine yaptırırlar korkusunu taşıyorum. Kız bundan sonra sizindir, ne yapıyorsanız yapın, ben görmedim duymadım.” Bize getirdi, biz aldık bunu muhafaza ediyoruz. (...) Kadın, kurumumuza [bir politik partiden söz ediyor] gelip gitti biraz. Kendisiyle birlikte kadınları gördü. Bazı yaşayanlara onu da kattık. Dedim ya burda kadına yalnız olmadığı şeyini vermek çok önemli. Tek başına olduğunu düşünürse altından kalkamaz...” (Adana, kadın, yaşı belirtilmemiş,)

Anlatılan vakalardan dördü farklı kuruluşlara ve siyasi partilere (aile üyeleri veya kendilerine yardım etmek isteyen kişiler aracılığıyla) sığınan kadınların durumuyla ilgiliydi. Bu tür bir destek, mağdurların yaşamının kurtulması açısından önemlidir, ancak söz konusu kuruluşlar, kadınları uzun süre barındırma, psikolojik ve/veya ekonomik destek sağlama yönünde gerekli olanaklara sahip değilse, mağdurları korumanın kritik bazı yönlerinin tam olarak farkında değilse, bu destek sınırlı kalabilmekte ve bazen trajik son engellenememektedir. Çoğu zaman, 18 yaşın altında olan mağdurlar SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) yurtlarına, 18 yaşını geçmiş olanlar da bazen aynı kurumun kadın konuk evlerine yerleştirilebilmektedir. Ailenin kadının kaldığı yurdu öğrenmesi durumunda, yurt müdürünü ikna ederek oradan çıkarttığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Örneğin, ailesi tarafından yurttan alınan bir kadının daha sonra öldürüldüğü aktarılmıştır.

“Namusa Aykırı Davranış” ve Namus Cinayetleri: Nedenler, Tepkiler ve Değerlendirmeler

Yukarıda aktarılan vakalar, belli bir topluluk içinde, kadın bedeninin ve cinselliğinin kontrolüne ilişkin normlara dayalı olarak ortaya çıkan ve kadının evli olup olmamasına bağlı olarak da değişik biçimlerde değerlendirilen “namusa aykırı davranış”ların farklı sonuçları olabileceğini yansıtmıştır. Olaya karışan kadının ya da erkeğin ya da her ikisinin de ölümüyle sonuçlanmayan durumlar da söz konusudur, ancak barışçıl çözümler de genellikle mağdurların, veya “berdel”de olduğu gibi aileden bir

genç kızın bedeni üzerinde pazarlıklar içermektedir. Kızın ailesinin görüşmeyi kabul etme kararı, barışmak olarak adlandırılır, ancak kızın kendisine ya da sevdiği kişiye onların ne istediği sorulmaz, karar tamamen onların dışında, ait oldukları topluluk tarafından belirlenir. Kararı alan aile üyeleri de o topluluğun parçasıdır ve o topluluğun kurallarına bağlı olarak yaşama dışında herhangi bir toplumsal varlık nedenleri olduğu söylenemez. Kadının cinselliğinin kontrol edilmesi, topluluk içerisindeki diğer ilişkilerin de kontrolünü sağlayan önemli mekanizmalardan biridir ve birbiri içine giren bu ilişkiler yeni araştırmaların konusu olarak ele alınabilir.

Her bir vakada değişik faktörler ve bu faktörlerin farklı kombinasyonlarının “namusa aykırı davranış”ın ortaya çıkışı ve yaşanış biçimini belirlediğini, anlatılan öyküler ortaya koymaktadır.

Tüm bu vakalara ilişkin tam ve yeterince derin bilgiye sahip olmamıza karşın, namus cinayetlerinin dinamiklerini veya “namusa aykırı davranış” karşısında çevrenin tepkilerini anlamamıza yardımcı olacak bir dizi faktörü sıralayabiliriz. Aşağıdaki faktörlerin, her bir vakayı anlamak ve yorumlamak bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz:

- **Kadının medeni hali:** Tek tek her vakanın birbirinden farklı olmasına rağmen, genelde evli kadınların daha sert bir biçimde cezalandırıldığı, bekar bir kız için ise “barışçıl çözümleme” olanaklarının daha fazla olduğu söylenebilir. Kadınların bir kez evlendikten sonra kocalarının “malı” haline gelmesi, fakat o “malın” üzerinde daha önceki sahiplerinin (kadının ailesi) hâlâ denetleme gücüne sahip olmaları, aynı zamanda kocanın ailesinin de kadının üzerinde söz sahibi olması her şeyi daha karmaşık hale getirdiği için evli kadınlar açısından pazarlık alanı daralmış olur.

Namusa aykırı davranışta düşünülen kadının ve erkeğin her ikisinin de evli olması durumunda, olay daha da karmaşık hale gelmektedir.

- **Tarafların sosyal ve ekonomik durumları:** Hali vakti yerinde veya güçlü bir aşirete mensup ailenin, kızlarının yoksul veya daha düşük statüdeki bir erkek ile “namusa aykırı davranış” içinde olmasını kabullenmesi zor olmaktadır. Ancak, erkeğin ailesinin zengin olduğu koşullarda, yüklü miktarda başlık parası verme veya o yerleşim yerini terk etmeleri için kadının ailesine yüklü miktarda para ödeme gibi bazı pazarlıklar yapma olanağı doğa-

bilmekte ve olay örtbas edilebilmektedir. Tüm bu olaylarda, söz konusu kişilerin nerede yaşadığı, içinde yaşadıkları topluluğun ne derece kapalı olduğu ve olayın ne kadar duyulduğu da önem taşımaktadır.

- **Sosyal çevre / Sosyal baskı:** Akrabalık bağlarının güçlü olduğu ve insanların kendi dar çevreleri dışındaki ilişkilerinin çok sınırlı olduğu topluluklarda, özellikle köyde, ya da kentte çoğu kişinin akraba olduğu ve birbirini tanıdığı mahallelerde yaşadıkları durumlarda, ailelerin “namusa aykırı davranış”ta bulunanlara karşı tavırları daha acımasız olmaktadır. Kapalı bir toplulukta genellikle, bu tür olaylarla ilgili bilgiler çok hızlı yayılır, dedikodular başlar, akrabalar işe karışır ve aile saygınlığını tekrar kazanmak için mutlaka bir şey yapma konusunda baskı altında kalır. Aile eğer, çevre tarafından dayatılan yollara ve yöntemlere uygun olarak harekete geçmezse, geriye kalan tek seçenek başka bir yere göç etmektir. Bazen başka yere göç etmek, akrabalar ve yakınlardan uzakta yaşamak, olayın aile tarafından nispeten hafif cezalarla çözümlenmesine yol açabilir. Kişilerin aşiret bağlarının zayıflaması da benzer sonuçlara yol açabilir.

Akrabalık bağları ne kadar güçlü olursa olsun, eğer aile olayı gizlemeyi başarabilirse, olayın ceza verilmeden barış yoluyla bir şekilde çözümlenmesi ya da örtbas edilmesi olasılığı artmaktadır. Diğer taraftan, olayı gizlemenin, çifti evlendirmenin veya farklı pazarlıklar ile olayı örtbas etmenin çok zor olduğu durumlar da vardır. Bu durumlar arasında kadının hamile olması, tecavüzünün kadın ile evlenmeyi reddetmesi veya ilgili ailelerin ekonomik ve sosyal durumları arasında farkın büyük olması gibi koşullar sayılabilir. Bu tür vakalarda, sosyal çevreden gelen tepkiler genellikle aileleri çok sert önlemler almaya yönlendirmektedir.

- **Etnik ve Dinsel Kimlik:** Evlilik, aile ve namus ile ilgili; amca oğlu ile evlenme, bekaret, başlık parası, berdel gibi normların, aşiretlerin hem ekonomik gücü hem de sosyal bütünlüğü açısından önem taşıdığı gözlemlenmiştir. Bu normlar, kadın bedeni ve cinselliğinin kontrol edilmesi yoluyla, başka güç ilişkilerinin kontrolüne de yol açan mekanizmalar olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Görüşülen kişilerin anlatımlarına göre, kişinin ait olduğu aşiretin gücü ve etnik kökeni, ailesinin aşiret içindeki gücü, “namusa aykırı davranış” içeren bir olayda durumunda ailenin tepkisini ve olayı çözme biçimini de etkilemektedir. Ayrıca görüşmelerde, Kürt ve Arap aşiretlerinin bu tür sorunları çözmek ko-

nusunda farklı eğilimleri olduğu ve Arap aşiretlerinde para karşılığı barışmanın daha yaygın olduğu da vurgulanmıştır. Elde ettiğimiz bilgiler farklı etnik gruplarda değişik yönelimler olduğunun ipuçlarını vermekle birlikte, bu konuda kesin yargılara varmamız için yeterli değildir.

Benzer durumlar, çeşitli dinler ve mezheplere ilişkin olarak da söylenebilir. Dinlerin, özellikle de bölgedeki en yaygın din olan İslam'ın konuyla ilgili nasıl bir rol oynadığına ilişkin olarak vakalara dayalı bilgimiz sınırlıdır. Kişiler, namus konularındaki davranışlarının ve tepkilerinin dini inançlarına bağlı olduğunu söyleseler de, dinin bu davranışlar üzerindeki etkisi birbiriyle çelişen ifadelerle anlatılmaktadır. Bazı kişiler, kadının veya erkeğin din öyle emrettiği için öldürüldüklerini söylerken, bazıları dinin (yani İslamın) insan öldürmeye karşı olduğunu çünkü yaşamın Allah tarafından verildiğini ve yalnızca da Allah tarafından geri alınabileceğini söylemişlerdir. Ayrıca, imamların ve dindar kişilerin sık sık söylediği gibi, bazı hadislere göre zinanın hiçbir zaman kesin olarak tespit edilmesi mümkün değildir, çünkü bunun için topluluktan güvenilir dört kişinin söz konusu çifti cinsel ilişki sırasında görmüş olması gerekmektedir. Zinanın kesin olmadığı durumda da, ölüm cezası verilmemelidir.

Dinlerin ve mezheplerin bu konudaki farklılıkları ile ilgili olarak, Sünni ve Alevilerin erkek ve kadın ilişkilerini algılama biçimleri ve namus konularına yaklaşımları arasında bazı farkların gözlemlendiği söylenebilir. Görüşme yaptığımız bazı Aleviler, namusun erkeğin ve kadının yalnızca kendi saygınlıkları ile ilişkilendirilebileceğini vurgulayarak, algılama farklılıkları konusunda ipuçları vermiştir. Onlara göre Alevi aileler, namusla ilgili konuların, ailenin kontrolünde olduğunu söyleseler de, “namusa aykırı davranış” vakalarında genelde barışçıl bir çözüme de ulaşabilmektedirler. Ayrıca, görüşmelerden birinde, ileride boşanmaya neden olmak için, çiftin birbirini iyi tanıması gerektiği de belirtilmiştir. (Şanlıurfa, erkek, 50 yaşında, üniversite mezunu)

- **Arabulucular, kamu kuruluşları ve STK desteği:** Birçok vakada, ilgili tarafların güvendiği, bölgenin saygın kişilerinin veya akrabalar arasındaki güvenilir kişilerin, olayların yönünü değiştirebildiği ve ailelerin barışmasına yardımcı olduğu gözlenmiştir. Bu kişiler ya olayı duyduklarında kendiliklerinden müdahale etmekte ya da akrabalar veya tanıdıklar tarafından yardıma çağırılmaktadır. Olayların

akışını değiştirebilen bir diğer faktör ise kamu kuruluşlarının veya STK'ların müdahalesidir. Bu müdahale çoğunlukla, mağdurlar (özellikle yaşamları tehlikede ise) veya mağdurlara yardım etmek isteyen kişiler tarafından olayın, güvenlik kuvvetlerine, kamu kuruluşları ve STK'lara bildirilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu gibi durumlarda mağdurların en azından belli bir süre koruma altına alınması/barınması mümkün olabilir ve yaşamları kurtarılabilir. Ancak, mağdurların korunması kritik bir konudur, en küçük yanlış hareket önemli zararlara yol açabilir. Özellikle bu konuda hizmet vermek üzere kurulmuş olan kadın sığınaklarının da yeterli olmayışı önemli bir eksikliktir.

Yukarıdaki faktörlere ek olarak, eğitim, kişinin doğup büyüdüğü yer dışındaki bir yerde yaşam deneyimi olması (özellikle kentte), namus cinayetlerinin önlenmesinde olumlu etkisi olduğu aktarılan kuruluşlar ve siyasi partiler ile bağlantılar gibi faktörlerin de “namusa aykırı davranış” olaylarının sonuçlarını etkilediğini söyleyebiliriz. Örneğin, böyle bir olay yaşayan bir kızın babası veya yakın akrabalarından birisi, kentli geçmişe sahip bir kişi ise, veya nispeten eğitilmiş ise ya da siyasi partiler ve STK'larla ilişki içerisindeyse, aile en azından kızını öldürme konusunda farklı düşünmeye başlayabilir.

Görüştüğümüz kişilerin namusa aykırı olaylar ve namus cinayetleri konusunda farklı yaklaşımları ve tepkileri olduğunu da gözlemledik. Genel olarak, bu yaklaşımlar dört kategori altında toplanabilir:

1. Namus cinayetlerine tam destek verenler: Bu kişiler açıkça, “namusa aykırı davranış”ta bulunmuş kişilerin ölümü hak ettiğini ve namus adına öldürmenin kaçınılmaz olduğunu söylemektedirler. Bu kişiler, namus adına öldürmenin olmadığı koşulda, toplumun “namusa aykırı davranışlar” konusunda cesaretlenebileceğini ve bu tür olayların devam edeceğini düşünmektedirler. Namus cinayetlerinin ateşli destekçileri olarak değerlendirilebilecek bu kişiler “namus cinayetleri” suçlularına verilecek cezaların artırılmasını da eleştirmektedirler.

2. Namus cinayetlerine şartlı destek verenler: Bu gruptakiler, öldürmenin doğru olmadığını, kimse- nin öldürmek istemeyeceğini, ancak kişilerin böyle bir “namusa aykırı davranışla” karşılaştığında, ne yapacağını önceden belli olmayacağını söylemektedirler. Örneğin, bir erkek karısının sadakatsizliğine tanık olduğunda, harekete geçmek için başkaları tarafından da tahrik edildiğinde kontrolünü

kaybedebilir ve cinayet işleyebilir. Bu kategorideki kişiler, mağdur kadını da kocasını aldattığı için hatalı ve suçlu bulmaktadırlar.

3. Namus cinayetlerine sosyal baskının yol açtığı kaçınılmaz bir hareket olarak yaklaşanlar: Bu kategorideki kişiler, özellikle sosyal baskı sonucunda namus için öldürmenin kaçınılmaz hale geldiğini savunmaktadırlar. Kişilerin, özellikle yoksul, güçsüz oldukları, okuma-yazmalarının olmadığı durumlarda, çevreden gelecek aşağılama ve dışlanmaya dirençlerinin çok daha az olduğunu belirtmektedirler. Bu yaklaşım, esas olarak sosyo-ekonomik şartları ve sosyal çevreyi sorumlu tutarak, namus cinayetlerine destek vermenin daha örtülü bir şeklidir.

4. Namus cinayetlerine tamamen karşı olanlar: Bu kategoridekilerin bir kısmı, “namusa aykırı davranış” içinde bulunsalar bile insanların öldürülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Onlara göre bir insanı öldürmek prensipte yanlıştır. Diğer bir kısım ise, düşüncelerine dine dayandırarak savunmakta ve kimsenin Allah’ın verdiği canı almaya hakkı olmadığını söylemektedir. Bu gruptakilerden bazıları “namusa aykırı olayın” kadının (zorla) evlendirilmesi veya başka biçimde maddi karşılığının verilerek barışıl bir biçimde çözülmesini önermektedir. Bu kategoridekilerin bir diğer bölümü ise, “namusa aykırı davranış”ı olduğu düşünülen kişilerin suçlu sayılmaması gerektiği düşüncesiyle namus cinayetlerini tümüyle reddetmektedir.

Ayrıca, namus cinayetlerini tamamen veya koşullu olarak destekleyen kişiler, olayı yaşayan kadının medeni durumu ve olayın nasıl ortaya çıktığına bağlı olarak farklı duruşlara sahip olabilmektedirler. Örneğin, evli bir kadının “öldürülmesi” meşru bir çözüm olarak görülürken, bekar bir kadının da “evlendirilmesi” çözüm olabilmektedir. Kadının medeni durumunu dikkate almadan “öldürülmesini” şiddetle savunan kişiler, tecavüz durumunda veya kadının ilişkiye zorlandığının kanıtları olduğu koşullarda bu görüşlerini değiştirmektedirler. Bu tür durumlarda kadınları öldürülmemesi gereken mağdurlar olarak görmektedirler. Ancak, tecavüze uğrayan kadınların bile suçlu olduğunu ve öldürülmeleri gerektiğini düşünenler de vardır. Ancak, özellikle çocukların ve genç yaştaki kızların tecavüze uğraması, genellikle olumsuz tepki alan ve mağdurların masum kabul edildiği bir durumdur. Ayrıca, görüşülen kişilerin bazılarının belirttiklerine göre, çocukların öldürülmesine dinen izin verilmemişinden, bazı durumlarda bir çocuğun öldü-

rülmesi için yetişkin hale gelmesi beklenmektedir. Ancak, bize aktarılanlar arasında böyle bir vakaya rastlanmamıştır.

Görüştüğümüz kişiler, namus ve namus cinayetleriyle ilgili olayların nedenlerini, aşağıdaki şekilde kategorize edebileceğimiz değişik faktörlere göre açıklamışlardır. Yorumlarında, genellikle birden fazla neden belirttikleri için, kategoriler arasında kaçınılmaz olarak örtüşmeler vardır.

Sosyal, ekonomik ve demografik faktörlere dayalı açıklamalar:

Bu kategorideki kişiler, bu tür olayların nedenlerini, en sık meydana geldikleri bölgenin sosyal ve ekonomik şartları veya bu tür olaylara karışan insanların yaşam koşulları ile açıklamaya çalışmışlardır. Burada vurgulanan

temel noktalar; bölgenin sosyal ve ekonomik geri kalmışlığı, feodal yapının ve aşiret bağlarının hâlâ devam ettiği toplulukların sosyal ve kültürel özellikleri ile değişime yol açan koşullar idi. Kişiler, hem geri kalmışlığın yarattığı sorunlar, hem de kadının konumu ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yeni değerlere yol açan toplumsal değişim ve kentleşme sorunlarından söz ettiler. Bu kapsamda sorun, toplumun farklı kesimlerince farklı noktalar vurgulanarak, bazen daha geniş anlamda toplumların yapısal özelliklerine, bazen de günlük yaşam deneyimlerinden çıkarak “çarpık düzen” diye özetlenen niteliklere referans yapılarak ele alındı. Bu çerçevede kişiler, yoksulluk, işsizlik, okuma yazma bilmemek, ilkelik, güçlü gelenekler, akraba evliliği (öncelikle amca çocukları ile), genç yaşlarda zorla evlendirilme, çok eşlilik gibi kavramlarla görüşlerini açıklamaya çalıştılar. Ayrıca, bu faktörleri vurgulayan kişilerin, genellikle bu tür sorunların bazı bölgelerde devam etmesinden doğru politikaları uygulamayan devleti sorumlu tuttıkları gözlemlendi.

İstanbul’da, özellikle doğma büyüme İstanbullu olanlar arasından bir kısmı, namus cinayetlerini bir kırsal alan sorunu olarak, özellikle de ülkenin geri kalmış Doğu ve Güneydoğu’sunun problemi olarak tanımlamışlardır. Bu durumda da konu kendilerinden uzak, yalnızca gazetelerde okuyup, TV’de görünce etkilendikleri bir sorun olarak tartışılmıştır. Konuları daha çok, “ötekilere” ait bir sorunu ele alan uzak bir gözlemci biçiminde tanımlanabilir. Bu sorunun, yalnızca koşulların değiştirilmesi ile çözülebileceğini belirtmişler, çoğu kez de bu koşullarda yaşayan kişilere acıdıklarını ifade edip, yapılması gerekeni yapmayan devleti suçlamışlardır.

İlginç bir şekilde Şanlıurfa'da da benzer bazı değerlendirmeler kent kökenli genç üniversite öğrencileri tarafından yapılmış, onlar da namus cinayetlerinin bölgelerindeki kırsal alanın bir sorunu olduğunu ifade ederek, zaman içinde bir değişim yaşanıp, illerinin kentsel yerleşim alanlarında bu tür sorunların artık yaşanmadığını belirtmişlerdir. Aşağıdaki ifadeler, farklı kentlerdeki kişilerin, bu yaklaşımın farklı boyutlarına ilişkin ne tür yorumlarda bulduklarını göstermektedir:

"Eğitim düzeyi çok önemli. Bir Siirt'in olması, bir Kars'ın olması çok önemli değil. Diyelim ki Niğde de bir taşra bir yer. Ama Niğde'de eğitim yüksek. Niğde'de bu tür töre cinayetleri görülmeyen bir şey. Fakat Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, biraz da oranın yaşam biçimi, feodalizmin hakim olması bir ağalık, bir ataerkil ailesinin varolması, maalesef töre cinayetlerini bir çözüm yolu olarak görüyor. (...) Güneydoğuda bir ağanın dediği ya da aşiret reisinin dediği artık yasadır kanundur." (Adana, erkek, 50 yaşında, emekli öğretmen, doğma büyüme Adanalı)

"Bunu tek yapan bir kişi varsa o da devletimizdir. Devletimizin eğitimsizliğidir. Eğitim oraya verilmiyor. (...) Töre cinayetlerinin tek bir sebebi varsa bir devlettir, ağalardır, imamlardır. Mellelerdir [mollalardır], şeyhlerdir. (...) (Hepsinden) sonra aile meclisi geliyor." (Adana, erkek, 17 yaşında, lise mezunu, Diyarbakırlı)

"Hep hükümetin işiydi gine. (...) Hee, o sorumludur. Çünkü o öyle yapmasaydı, o Batman'a bi kaç fabrika koysaydı. Batman'a da bi iş koysun. Bak hele şimdi Batman'ın, nüfusu hanidir? Nerededir hepsi İstanbul'dadır, hepsi, büyük şehredir. E niyçin gidiyolar? Ekmek için." (Batman, kadın, 42 yaşında, okula gitmemiş, Siirtli)

"..... Bireyin, birey olamamasından kaynaklanıyor, yani eğer burda birey, birey olarak hayatına devam ediyor olsaydı, belki kişisel kararlarını hayata geçirip, verilen bir aile kararı, aşiret, köy kararı, o zaman karşısında durabilirdi." (Batman, kadın, 28 yaşında, avukat)

"(Ekonomi) kadının eline geçtiği zaman erkek eziklik hissettiğinden, bir çok olaylar oluyor. Çünkü erkeğin Allah tarafından bir gücü var. Gücü kuvveti ve cesareti. (...) Erkeğin zoruna gitmesinden dolayı cinayetler oluyor, boşanmalar oluyor." (Adana, erkek, 54 yaşında, ilkokul mezunu, çocukluğundan beri Adana'da)

"Ama grup olduğun zaman grubun gücüne göre değerlendiriyorsun. Yani burada hem kan davasının yaygınlaşması hem töre

cinayetlerinin artması temelinde bu yatar yani. 'Ya ne olacak, aşiretten bir çocuk gitsin, içeride yatsın' dediğin zaman bakış açısı olursa cinayet işlemek kolaydır." (Şanlıurfa, erkek, 53 yaşında, gazeteci)

".... şimdi ben burda devleti suçluyorum. Her şeyin başı devlettir. Bu insanları hiç suçlamayın, bu toplumda yaşıyorsunuz, bunu uygulamak zorundasınız, yoksa o toplumda yaşayamazsınız. Devlet buraya eğitim, iş sahası, devlet fabrika açıyor diyorum. Fabrikanın temeli atılıyor. . . toprak sahibi zaten zengindir, bir temel atıyor, devletten dünya para alıyor, devlet arkadan gelip onu takip etmiyor, ne oldu, yani burda ağalık var. Ben çok dertliyim bu konuda." (Şanlıurfa, kadın, 45 yaşında, STK grup görüşmesinden)

Ataerkil ilişkilerin vurgulandığı açıklamalar:

Bu yaklaşımı savunanlar, namus cinayetlerinin erkeklerin kadınlar üzerinde, özellikle de onların cinselliği üzerinde denetim sahip olduğunu düşüncülerinden, yani güçsüz olan üzerinde güç uygulamalarından kaynaklandığını belirtmektedirler. Sorunu, toplumsal cinsiyet rolleri, medyanın toplumda genellikle kabul gören toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmesi, tecavüz ve onun sonuçları, genç kızların kendilerine tecavüz eden kişilerle evlendirilmesi ve yasaların ataerkilliğe nasıl hizmet ettiği gibi noktalara vurgu yaparak açıklamaya çalışmışlardır. Bu görüşü destekleyenler arasında psikolog, avukat, gazeteci gibi mesleklerden kişiler ile STK üyelerinden, özellikle İstanbul'daki -ve az da olsa diğer kentlerdeki- kadın kuruluşlarından kişiler vardı. Bu görüşün, İstanbul'da göç eden ailelerden gelen, yakın çevrelerinin dışına çıkmayı başarmış ve bazı STK'ların faaliyetlerine katılmış genç kadınlar tarafından da dile getirilmesi ilginçti.

Bu görüşe sahip bazı kadınların ve erkeklerin aynı zamanda, kadınlara karşı şiddet ve namus cinayetlerine karşı mücadele konusunda kadınların bilinçlendirilmesine de genellikle önem verdikleri gözlemlendi. Adana'da bir yerel yönetici kadınların kendi haklarını alma mücadelesinde bunu kimseye bırakmadan kendilerinin baş aktörler konumunda olmalarının önemini açıkça vurguladı (Adana, kadın, 31 yaşında).

Ailenin rolüne dayalı açıklamalar:

Bu görüşü destekleyenler genellikle ailelerin değiştiğinden ve aile üyeleri arasındaki bağların zayıfladığından şikayet etmişlerdir. Ayrıca, çocukların yoldan çıkmamaları ve uygunsuz kişiler ile görüşmemeleri için normlar, gelenekler ve din konu-

sunda iyi eğitilmiş olmasının önemini de belirtmişlerdir. Ancak bu görüşü açıklayanların bazıları da, ailelerin genç erkekler ve kızlara, özellikle de kızlara baskı uygulamasının olumsuz etkilerine de değinmişlerdir. İstanbul'a göç etmiş ailelerde güçlü bir biçimde gözlemediğimiz bu yaklaşım, ziyaret edilen diğer kentlerde görüşülen kişiler arasında da gözlenmiştir. Kişiler, eski kuşaklarla genç kuşakları, veya geleneksel erkekler ile daha 'modern' olanları (ki bununla karılarını sıkı kontrol etmeyenler kastedilmektedir) kıyaslamışlar veya TV'nin olumsuz etkisi altında olan gençlerden şikayet etmişlerdir.

Çocukların sosyalleşmesi ile ilgili olarak, bazıları "gençleri sıkı kontrol altında tutmanın ve onlara Allah korkusunu öğretmenin" önemini vurguladılar, diğerleri (özellikle öğretmenler gibi bazı profesyoneller) çocuklar üzerinde aşırı baskının ters sonuçlar vereceğini belirttiler. Namus ile ilgili dramatik olaylar yaşamış 17 yaşındaki genç bir kadın, genç kızların aile baskısından kurtulmak için evden kaçarak gerilla olduklarını söyledi. Ayrıca, kendi çevresinde dağlara çıkıp gerilla olmanın namussuzluk olarak kabul edilmediğini, ancak bir kadın STK'ya gitmenin namussuzluk olarak değerlendirildiğini belirtti. (Batman, kadın, 17 yaşında, ortaokul terk)

Bu konuda, çeşitli kentlerde yapılan görüşmelerdeki bazı ifadeler aşağıdadır:

"İyi aile lazım insana iyi aile, iyi arkadaş lazım. Mesela benim arkadaşlarım hırsız ben hırsız olurum. Bu bir gerçek. Anladın mı? (...) Afedersin, orospuyla gezerse bir kadın orospu olur. Anladın mı? Bu bir gerçek."
(İstanbul, erkek, 29 yaşında, ilkokul mezunu, Karadenizli)

"Anne baba çocuğunu biraz düşünmeli, onun üzerine titremeli, ilgi göstermeliler. Sevgi göstermeliler her şeyden karşın. Bi de çocuk sevgiyi görmediği sürece evden, başka yerden mesela, başka yerden çıksa karşıma, eğer sevgi görsem evden yani, mutsuzsam; bana "seni seviyorum sana aşığım" dese, bana ilgi gösterse çocuğa giderim. Niye? Sevgiyi aşığım bi kere ben. Sevgi görmediğim için nasıl bir duygu olduğunu, artık hevesimle gidiyorum yani." (Batman, kadın, 19 yaşında, okula gitmemiş, Gercüslü)

"- Ama kızınız başka birini severse?

Hayır bizde o şey olmaz yani. Biz onları akıdeli olarak yetiştiriyoruz yani o, o konuda, bütün hessesiyetlerimizi gösteriyoz yani onların eğitimi üzerinde, terbiyesi üzerinde, yani ahlaki üzerinde, baya duruyoz buna çok önem veriyoz."

(Şanlıurfa, erkek, 35 yaşında, ilkokul mezunu, doğma büyüme Şanlıurfalı)

"Çok büyük baskı var..... bunu istatistiklerle de çıkarabilirim, 15 ile 20 yaş arası genç kızların yüzde 90'ı bunalımda, çıkış arıyor Urfa'da."

- "Çıkışı da ya evden kaçmakla ya kötü yola düşmekle."

- "Psikolojileri tamamen bozuk, bunlar geleceğin annesi, eşi olacak."

"Kendileri için özgürlük alanı bırakılmadığı için, sinemaya gidemezler yasak. Bir çarşıya arkadaşına gidemezler. Kadınlar kahvesi açıldı, ben oraya hiç birini götüremedim."

- "Babamız öldürür" diyorlar. Sinema mesela, bizim dernek sinema yaptı bedava. bazı açık sahneleri vardı ve sinema salonu ilk başta tam doluydu, açık sahneler görüldü, bayanlar erkek zaten yok salonda, çoğu çıktı."

- "Yani kadın kendine de baskı kuruyor bu ara, ben bunu seyredersenem..."

- "İşte bu hanımlar da bunalımda".

- "Urfa kadınının hiçbir şekilde yaşantısı yok". (Şanlıurfa, kadın, 26-45 yaş grubu, kadın STK grup görüşmesinden)

Erkeğin sosyal baskılar karşısındaki çaresizliğini vurgulayan açıklamalar:

Bu yaklaşımı savunanlar, erkekler üzerindeki sosyal baskıları vurgulayıp, onların nasıl sosyal çevrelerinin etkisi altında kalarak cinayet işlemeye zorlandıklarına dair öyküler anlatmaktadırlar. Bu grup-takiler, erkekler üzerindeki toplumsal baskının çok kuvvetli olduğunu ve erkeklerin içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olabilmeleri için başka çareleri olmadığını da belirtmişlerdir. Adana'da yapılan grup görüşmesinin katılımcılarından biri bu baskıyı şöyle ifade etmiştir:

"Yediden yetmişe herkes o aşiret dışlanır. (...) Öldürdüğü zaman da çok büyük marifetmiş gibi, 'Namusumu yerde bırakmadı bak' bir iş başardı gibi meth ederler ve överler o işi (Adana, erkek, grup görüşmesi).

Sonuç olarak, erkekler kendi topluluklarının geleneklerine ve ahlaki değerlerine karşı çıkmaktansa, devletin kurallarına karşı çıkmayı tercih etmektedirler. Başlarını dik tutarak bu topluluk içerisinde yaşamaya devam etmek istemektedirler. Çocukluklarından itibaren, onlara böyle davranmaları öğretilmiştir. Bu durum ayrıca, namus cinayeti işleyenlerin hapiste saygın bir konuma sahip olmaları ve diğer mahkumlardan saygı görmeleri ile de açıklanmaya çalışılmıştır... Böyle bir eylemde bu-

lunmuş olmak, onların topluluk içindeki statülerini de yükseltebilmektedir. Diğer taraftan, önemli bir nokta da, sosyal baskının etkisinin abartılmasının, namus cinayeti işleyenlerin davranışlarının meşrulaştırılmasına (ve cinayete karışan ailenin toplumun mağduru gibi görülmesine) yol açmasıdır. Benzer şekilde, sosyal ve ekonomik koşulların, namus cinayetleri üzerindeki etkisinin abartılı bir şekilde değerlendirilmesi de özellikle bazı bölgelerdeki cinayetleri ve cinayet işleyenlerin davranışlarını meşrulaştırabilmektedir.

Toplumun kişiler üzerindeki baskısına yapılan vurgu, namus suçlarına yakından tanık olmuş erkek ve kadınların (özellikle Şanlıurfa'daki bazı meslek sahipleri arasında) ifadelerinde daha yaygın olarak karşımıza çıkmıştır. Bu kişilerin çoğu, namus cinayetleriyle ilgili çok sayıda öykü duyduklarını, gerek ailelerinde, gerekse köylerinde bu tür olaylara daha yakından tanık olduklarını belirtmişlerdir. Ancak, bu tür öykülere avukat, sosyal hizmet uzmanı, STK üyesi gibi sıfatlarla tanıklık eden veya duyan meslek sahipleri arasında da erkeklerin sosyal baskı mağduru olduklarını vurgulayan bazı kişiler vardır. Aşağıdaki ifadeler onların görüşlerini yansıtmaktadır:

- "Biz ne yapalım, bizim toplumsal yapımız bu. Biz bunu yapmaydı insanlar bizimle dalga geçecekti. Biz aşağılanmış olacaktık. Bir şekilde bunu yaptık. Ben de onaylamıyorum ama işte yapılmış. Böyle bir şey olmasa nasıl başımız dik gezerdik. O yüzden yapmamız gerekirdi." (Bir namus cinayeti kurbanının akrabasının ait ifade, aktaran, erkek, 28 yaşında, İstanbul'da STK üyesi)

- "Toplum baskısı zaten. Yani bu insanlar bir anda bence canavar olmuyorlar gerçekten. Toplum çok fazla baskı yapıyor. Çünkü, toplumda dedikodular çoğalıyor yani, duyanlar duymayanlar yorumları farklı yapmaya başlıyorlar ve aile gerçekten o zaman namusunu temizlemek zorunda kalıyor. Ve dediğim gibi, bir gece de olmuyor zaten bu. Öyle dört-beş ay sürüyor bunla." (Batman, kadın, 30 yaşında, Siirtli, STK üyesi)

- "...fırına ekmek almaya gidiyorum diyo, fırıncı yüzüme bakmıyor; kahveye gidip oturuyorum kimse bana selam vermiyo, hatta bir tanesi İstanbul'a gittim, bu cinayeti işlemek için, orda duramadım, sürekli telefonlar geldi. En son da öldürmezsen, gelip seni de öldürecek dediler, mecbur kalıp gelip öldürdüm." (Şanlıurfa, kadın, yaşı belirtilmemiş, avukat, namus cinayeti mahkumları ifadelerinden aktarıyor)

- "Pişman değilimdir... Toplumda, kaybetmiş olduklarını, veya

kaybetmiş oldukları irtifaya kavuştukları için mutludurlar... İşte işin püf noktası da burada. Bunun ile, irtifa sağlıyorsa, toplumu o halde bırakmış iseniz bu adamlar, bir dahaki sefer yine aynı suçu işler." (Şanlıurfa, erkek, 50 yaşında, avukat)

"... 'erkek gibi davran' demek bile mesela cinayet nedeni olmuştur. (...) Hani kadının toplumda ikinci sınıf vatandaşmış gibi, yani eksik etek tabir edilir ya kadınla ilgili, hani kadına benzetmek bile cinayet nedeni olduğunu ben hatırlıyorum." (Adana, erkek, 30 yaşında, gazeteci, doğma büyüme Adanalı)

Kişisel faktörleri veya bir çılgınlık anını vurgulayan açıklamalar:

Görüşülen kişiler içerisinde nispeten küçük bir grup, özellikle aile meclisi kararına dayanmayan namus cinayetlerinde kişisel faktörlerin önemini vurgulamıştır. Kişilerin yalnızca psikolojileri bozulduğunda veya bir çılgınlık anında başka insanları öldürebileceğini söylemekle birlikte, aynı deneyimi yaşamadıkça insanın kendisini bu kişilerin yerine koyamayacağını da belirtmişlerdir. Aktardıkları öykülerinin çoğunda kadınlar kocalarını aldatmaktadır. Anlatılan öyküler genellikle birbirine benzemektedir: Koca karısının sadakatsizliğini farklı kanallardan öğrenmekte, izlemekte ve bazen de sevgilileri birlikte yakalamaktadır. Görüşülen kişilerden birçoğu böyle bir durumda kişinin kontrolünü kaybetmesini vurgulamıştır. Aşağıda ifade böyle bir durumu yansıtmaktadır:

- "Yani Allah göstermesin yani, eve içeri giriyorsun, af.. yani hanım biriyle yatıyorsa sen ne yapacaksın o anda şimdi? Örneğin yani ne yapacan? Çekecen ya ikisini vuracan, ama vurmak çözüm. Yani şimdi bizim örf adet yani bunu götürmüyor yani ha. Şimdi insan bir anda iradesine sahip çıkamıyor yani. İnsan zaten dedim ya namusu, şerefiyle yaşıyor yani." (Adana, erkek, 44 yaşında, üniversite terk, Elazığlı)

Bu gibi durumlarda, TV programlarında başlarına gelen olayları anlatan, hatta bazen bu durumu abartarak "şov yapan" kişiler de trajik sonlarını hazırlayan suçlular olarak değerlendirilebiliyorlar. Görüştüğümüz kişilerin bir kısmı, eşleri tarafından aldatılan veya şiddete maruz kalan kadınların da başka erkeklerle ilişki kurarak bir şekilde karşılık vermeye hakları olduğunu savunmaktaydılar. Ne var ki, anlatılan tüm öyküler karılarını öldüren veya öldürmeye teşebbüs eden kocalar hakkındaydı.

Medyanın oynadığı rol:

Görüştiğimiz kişiler, namus cinayetlerinin nedenlerini ilişkin görüşlerini açıklarken bu konu da gündeme getirilmiştir. Çoğu kişi medyanın rolünü olumsuz, kışkırtıcı, ayrımcı, yalnızca teşhir eden, derinlemesine analiz etmeyen ve çözüm önermeyen bir rol olarak açıklamıştır. Her ne kadar medya doğrudan bu olayların nedeni olmasa da, dolaylı olarak, özellikle TV'deki magazin programları aracılığıyla onları cesaretlendirmekte ve kışkırtmaktadır. Bu tür programlar, birçok kişi tarafından aşağıdaki imamın ifadelerine benzer biçimde eleştirilmiştir:

- “Şu anda bizim ahlakımız, televizyon ahlakı olmuş. (...) Ve bu da bizim Türkiye'nin işte belki de anane ve göreneklerinin yozlaşmasına sebep oluyor. (...) Kesinlikle ve kesinlikle magazin olmaması lazım. Televoleler kesinlikle olmaması lazım. (...) [Açık saçık programların gençleri kışkırttığı konusunda] doğrudur. İnanıyorum.” (Adana, erkek, 39 yaşında, imam)

Kuruluşların yetersizliği:

Bu konu özellikle, namus cinayeti mağdurlarına destek vermeye çalışan kişiler tarafından dile getirilmiştir. Çabalarının söz konusu kişinin hayatını kurtarmakta yeterli olmadığını, çünkü ya onları uygun şekilde koruyacak kuruluşlar bulunmadığını ya da bu kuruluşların gerekli yardımı sağlama konusunda yetersiz olduklarını belirtmişlerdir. Çalıştığımız tüm kentlerdeki meslek sahipleri ve STK üyeleri de, bu tür vakalardaki sınırlılıklarını ifade ederek, kuruluşların yalnızca kişisel ilişkilere dayanarak mağdurları korumaya çalıştığını söylemişlerdir. Bu duruma ilişkin bir örnek olarak, Batman'da Kadın Dayanışma Merkezi'nin müftülük ve emniyet ile birlikte yürütmeyi planladığı bir kriz birimi kurma projesidir, ancak valilik tarafından bu ortak çalışma kabul edilmemiştir.

Oysa, STK'lar kadının tehdit altında olduğu ya da polisten korunma istediği durumlarda ortak bir çalışma yürütülmesi ve gerektiğinde ailelerle ilişkiye geçilmesine ihtiyaç olabileceğini düşünmektedirler. Bunu da tek başlarına yapabilmeleri zordur, bazı durumlarda dini otoriterlerden destek alınması da gerekebilir. Ayrıca, kadınları koruyan, psikolojik yönden destekleyen ve kendi ayakları üzerinde durmalarına yardımcı olan kuruluşların olmaması da, kadınların her türlü riske açık şekilde yalnız başlarına kalmalarına yol açan olumsuz bir durum yaratmaktadır.

Namus Cinayetlerine Karşı Ne Yapılabilir?

Önerilere Genel Bir Bakış

Bu bölümde ilk olarak, namus cinayetlerinin önlenmesi için neler yapılabileceği konusundaki düşüncelerin kısa bir değerlendirmesi yapılacak, ikinci olarak da kişiler, meslek sahipleri ve kuruluşlar tarafından yapılmış olan öneriler sıralanacaktır. Öneriler listesi verilirken, meslek sahipleri ve kuruluşlar tek bir grup olarak ele alınacaktır. Her kentte belirtilmiş olan öneriler, birbirine çok benzediği için dört kentin önerileri birlikte ele alınacak; önerilerin hangi kentlerde daha çok vurgulandığı, sadece bir kentte veya hepsinde dile getirildiği ayrıca belirtilecektir. Bu bölümün sonunda da eylem programına ilişkin kendi değerlendirmemize ve önerilerimize yer vereceğiz.

İlk olarak İstanbul'daki bulgularımız ile genel bir kıyaslama yaparsak, araştırma süresi boyunca, diğer kentlerde de eylem önerilerine ilişkin benzer eğilimlerin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bazı meslek sahipleri ve STK çalışanları ile, siyasi parti ve STK'larla ilişkileri olan kişiler dışında, çoğu kişinin eylem önerileri konusunda ciddi biçimde düşünmediği görülmüştür. Sorunun çok yakınında olup, onunla iç içe yaşayan ve hatta onun acısını çeken kişiler bile, ya öneri getirmek konusunda fazla istekli olmamış ya da çok genel bazı önerilerde bulunmakla yetinmişlerdir. Bunun bir nedeni konuya oldukça umutsuz yaklaşımları ve onu kolay değiştiremeyecek bir sorun olarak görmeleri olabilir. Bu sorun yaşamlarının bir parçası olmuştur. Öte yandan, yaptıkları öneriler de, eylem programlarında uygulanabilecek somut önerilerden çok genel bazı taleplerdir. Yine de, bu talepler çözemedikleri ve desteğe ihtiyaç duydukları sorunlara işaret etmektedir.

Batman ve Şanlıurfa'da "ne yapılabilir" sorusuna kişilerin verdiği yanıtlarda umutsuzluk eğiliminin daha belirgin olarak ortaya çıkması, hem sorunun değiştirilmesi çok zor bir kader olarak kabul edilmesine, hem de bu büyük problem karşısındaki güçsüzlük ve çaresizliğe işaret etmektedir. Bu eğilim, özellikle daha yaşlı ve eğitimsiz kadınların ve kent nispeten tutucu ve kapalı topluluklarında yaşayan okur-yazar olmayan genç kızların yaklaşımlarında belirgindir. Diğer taraftan, genç ve eğitilmiş kişiler, özellikle Şanlıurfa'daki genç üniversite öğrencileri oldukça iyimser bir tavırla toplumun çok değiştiğini bu tür sorunların yalnızca kırsal alanlarda devam ettiğini söylemekteydiler. Bu durumda, ilk grupta sorun gücün yetmediği, kimsenin bir şeyi değiştiremeyeceği bir konu olarak tanımlanırken, ikinci grupta ise sorun oldukça marjinal ve zaman içindeki değişimlerle kendiliğinden kaybolup gidecek bir şey olarak belirtilmiştir.

Her şeyden çok umutsuzluk içeren birinci eğilim, bir eylem programını olumsuz etkilemesi bakımından önem taşımaktadır. Kişilerin eylem programlarına ilgi duyabilmesi için her şeyden önce bazı şeylerin değişebileceğine ve kendilerinin de bu değişimin aktörü olabileceklerine inanmaları gerekir. Ancak, kişiler her şeyden önce bir topluluğun parçası olduklarına, ancak bu topluluğun sahip olduğu kurallara uyduklarında var olabileceklerine inandıkları zaman birey olarak hareket edemezler. Anne babaları, aileleri, aşiretleri, köyedeki komşuları her zaman kendilerinden daha önemlidir. Dolayısıyla, **herhangi bir eylem programının bu umutsuzluk duygularını ortadan kaldıracak ve kişileri, özellikle de kadınları, güçlendirerek birey olarak**

hareket edebilecek konuma getirecek faaliyetler içermesi çok önemlidir.

Sayıları az olsa da, çoğunlukla erkekler, özellikle de genç erkekler arasında, namus ile bağlantılı cinayetlere yol açan gelenekleri ve değerleri değiştirmenin neredeyse imkansız olduğunu söyleyen kişiler olmuştur. Bazıları şiddete karşı olduklarını, ancak törenin (ahlâk kurallarının) toplumun ve ailenin korunması, kızların namuslu yetişmesi için önemli ve gerekli olduğunu söylemişlerdir. Sonuç olarak, şiddetin ortadan kalkması için çaba harcanması gerektiğini, ancak bir yandan da ahlakla ilgili örf ve adetlerin korunmasının önemini vurgulamışlardır.

STK çalışmalarına dahil olan ve politika ile ilgilenen bazı kişiler ise, Kürt siyasi hareketinin kadınların siyasileşmesi ve özgürleşmesi yönünde önemli katkısı olduğunu söylemişlerdir. Bu durumun da kadınların toplumsal statüsü, kadın ve erkek ilişkileri ve namusa ilişkin konularda belli etkileri olması söz konusudur.

Bilinç yükseltme faaliyetleri, özellikle kızlar için temel eğitim, kadın sığınakları, acil telefon hatları ve tehdit altındaki kadınların başvurabileceği /sığınabileceği acil durum istasyonları gibi ihtiyaçlar araştırmanın yürütüldüğü tüm kentlerde sıklıkla dile getirilen öneriler olmuştur.

Cezaların artmasını öngören yasa değişiklikleri, bazı STK'lar ve meslek sahipleri tarafından namus cinayetlerini caydırma açısından etkili olabileceği düşüncesi ile olumlu bulunurken, mahallelerde yürüttüğümüz kişilerin bir kısmı tarafından farklı gerekçelerle etkili bir yöntem olarak görülmemiştir. Öte yanda, namus cinayetlerinin daha sık görüldüğü bölgelerde, özellikle de Şanlıurfa'da, meslek sahipleri arasında bile cezaların, öldürme yönündeki sosyal baskıyı ortadan kaldırmayacağı ve kişilerin onurlarını yaşam boyu kaybetmektense, uzun yıllar hapiste yatmayı tercih edebileceklerini söylemişlerdir. Ayrıca, bu kişilerin bazı durumlarda ağır cezalardan kurtulmak için bu cinayetlere intihar süsü verme yol ve araçlarını bulabildikleri de görüşülen kişilerin bazıları tarafından aktarılmıştır.

Öneriler

Kişilerin Önerileri

1. Ekonomik Yapı ve Gelişme ile İlgili

• Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki feodal ilişkilerin ortadan kaldırılması

- Devletin Türkiye'nin doğusuna daha fazla yatırım yapması
- İş imkanlarının artırılması ve işsizliğin azaltılması
- Aşiret ilişkilerinin ortadan kaldırılması
- Kadınlar için daha fazla iş imkanı yaratılması

2. Eğitim ve Öğretim ile İlgili

- Doğu Anadolu bölgesindeki yeni yetişen gençlere daha iyi öğrenim olanaklarının sağlanması
- Namus cinayetlerinin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde bilinçlendirme eğitimlerinin yapılması
- Ailelere yönelik farkındalık ve bilinçlendirme programlarının düzenlenmesi
- Formal eğitim ve yetişkin eğitimi programlarına erkek egemen bakış açısını değiştirmeye yönelik konuların dahil edilmesi
- Dini ve kültürel eğitim programlarının düzenlenmesi (**yalnızca Şanlıurfa' da önerildi**)
- Yetişkinlerin ve gençlerin bakış açılarını değiştirmeye yönelik farklı eğitim programlarının geliştirilmesi
- Eşler arası iletişimi geliştirmeye yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi (**yalnızca Adana' da önerildi**)

3. Yasal Değişikler ile İlgili

- Namus cinayetlerine verilen cezaların daha ağır olması, hatta ölüm cezasının verilmesi
- Namus cinayeti olaylarında cinayetin gerçekleşmesinde etkili olan tüm kişilere ceza verilmesi (**yalnızca Adana ve Şanlıurfa'da önerildi**)
- Sık sık genel af olmaması (**yalnızca Adana' da belirtildi**)
- Aile üyeleri için yıkıcı olması nedeniyle namusla ilgili suçlarda cezaların çok ağır olmaması (**yalnızca Şanlıurfa' da belirtildi**)
- Devlet yasalarının aşiret kurallarından önce gelmesi

4. Özellikle Toplumsal Cinsiyet, Kadın Hakları ve Kadının Statüsü ile İlgili

- Kızlar için eğitim imkanlarının artırılması
- Kadınların hakları konusunda eğitilerek kendilerine daha fazla güven duymalarının sağlanması
- Genç kızlarla mahalle düzeyinde sohbet toplantıları yapılarak bilinçlenmelerinin sağlanması
- Kadınların iş olanaklarının artırılması

5. Kuruluşların Gelişimi, aralarındaki İşbirliği ve Çalışma Biçimleri ile İlgili

- Siyasi partilerin (DEHAP'ın adı verilmiştir) ve STK'ların yalnızca sayısal olarak değil, maddi açıdan da güçlendirilmesi
- Kadın sığınma evleri ve acil durum telefon hatlarının kurulması
- Camilerde veya mahallelerde insanların biraraya gelip çeşitli konuları tartışabileceği "tartışma odaları"nın kurulması (yalnızca Şanlıurfa'da önerildi)
- Halkın bilinçlendirilmesinde ziraat mühendisleri, öğretmenler ve imamların birlikte çalışması (yalnızca Şanlıurfa'da önerildi)

6. Medya ile İlgili

- Dizilerin bu konuları ciddi bir biçimde ele alması ve programların daha eğitici olması
- Gençler üzerinde olumsuz etki yaratabilecek ve onları ahlaka aykırı davranışlara yönelecek programların yayınlanmaması

7. Diğer

- Ailelerin çocuklarını yetiştirirken daha dikkatli ve daha koruyucu olması
- Ailelerin çocuklarına iyi bir dini eğitim vermesi ve Allah korkusunu öğretmesi; çocukların geleneksel değerlere ve inançlara göre yetiştirilmesi (İstanbul ve Adana'da önerildi)
- Namus cinayetlerinin işlendiği aileler ile iletişim kurulması ve onlara psikolojik destek sağlanması (İstanbul ve Adana'da önerildi)
- Evlilik biçimlerinin değişmesi; görücü usulü gibi başkalarının karar verdiği evlilik biçimlerinin ortadan kalkması; birbirini seven gençlerin evlenmesine izin verilmesi
- Gençlere ve özellikle kızlara baskı uygulanmaması
- Cinsel ilişki konusundaki anlayışları değiştirecek 'cinsel bir devrim' olması (yalnızca Adana'da, tecavüz mağduru genç bir kadın tarafından önerildi)
- Devlet memurları ve yerel yöneticilerin kendilerini yerel halka kabul ettirmesi ve halk arasında güven oluşturması (Batman ve Şanlıurfa'da önerildi)
- 70 yaşını geçmiş yaşlıların ortadan kaldırılması (özellikle STK'lar ile ilişkileri olan Şanlıurfalı genç kızlar ve kadınlar tarafından yapılan bu öneri (!), bakış açılarının tümüyle değişebilmesi için bir kuşağın ortadan kalkmasına olan gereksinimi dile getiren sembolik bir ifade biçimi idi. Bu gereksinim bütün kentlerde birçok kişi tarafından değişik biçimlerde dile getirildi)

- Namus ile ilgili anlaşmazlıklarda, saygın ve güvenilir kişilerin aileler arasında arabuluculuk yapması (yalnızca Şanlıurfa'da önerildi)
- Namus cinayetleri konusuna olan ilgi ve bilginin, konunun kamuoyu önünde daha çok gündeme getirilerek artırılması (Adana'da önerildi)

Meslek Sahipleri ve STK'ların Önerileri

1. Ekonomik Yapı ve Kalkınma ile İlgili

- Doğu Anadolu bölgesine yönelik ekonomik kalkınma programlarının geliştirilmesi
- Aşiretleri sona erdirmek üzere önlemler alınması
- Feodal ilişkilerin değişmesi
- Kadınlar için daha fazla iş imkanları yaratılması
- Politikacıların aşiretlere ve feodal ilişkilere destek vermemesi (özellikle Şanlıurfa'da vurgulandı)
- Eğitim ve istihdam alanlarına daha fazla yatırım yapılması (Şanlıurfa'da vurgulandı)

2. Eğitim ve Öğretim ile İlgili

- Ergenlik dönemindeki gençlere yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi
- Okullarda cinsellik eğitiminin verilmesi (İstanbul ve Adana'da önerildi)
- Toplumsal bilinci yükseltmek için devletin STK'lar ile işbirliği içinde çalışması
- STK'ların bireylere ve polis, avukat, hakim, doktor, öğretmen gibi meslek sahiplerine yönelik çeşitli eğitim programları düzenlemesi; onlara toplumsal cinsiyet konularında bilgi vermenin yanı sıra namus cinayetleri ve mağdurları ile ilgili konularda da sorumluluklarını hatırlatması (tüm kentlerde çeşitli biçimlerde belirtildi)
- Özellikle 4320 sayılı yasanın (Ailenin Korunmasına Dair Kanun) içeriği ve uygulanmasıyla ilgili eğitim programlarının düzenlenmesi
- Hapisteki namus cinayeti mahkumu gençler için rehabilitasyon programlarının yapılması (yalnızca İstanbul'da önerildi)
- İmamların bu konuda daha aktif bir rol alabilmeleri için eğitim programlarının düzenlenmesi
- Şiddet kültürünü, genelde değiştirmeye yönelik eğitim programlarının yapılması (yalnızca İstanbul'da belirtildi)
- İnsan hakları veya kadın sorunlarıyla ilgili çalışan kuruluşların namus cinayetleri konusunu da eğitim programlarına dahil etmesi
- Tüm bireylere, özellikle de kadınlara, onları yasal hakları konusunda bilgilendiren eğitimlerin verilmesi

- Her yaş grubu için eğitim olanaklarının artırılması
- Öğrencilere 4. – 5. sınıftan itibaren haklarının öğretildiği daha kapsamlı bir temel eğitim verilmesi
- Formal eğitimdeki genel yaklaşımın değişip, daha eleştirel olması
- Öğretmenlerin öğrencilere ve özellikle de ergenlerle empati kuracak şekilde eğitilmesi
- Anne ve babalara, çocuklarını daha iyi anlayabilmelerini ve onların çeşitli sorunlarının farkına varabilmelerini sağlayacak eğitimlerin verilmesi (**Batman ve Şanlıurfa’da vurgulandı**)
- Formel eğitimde ve diğer eğitim programlarında özellikle erkeklerin bakış açılarını değiştirmeye yönelik yaklaşımlara yer verilmesi; psikolog ve sosyologlar tarafından aile içi şiddet konusunda aile üyelerine, özellikle de babalara eğitim verilmesi (**özellikle Batman’da vurgulandı**)
- Öğretmenler için toplumsal cinsiyet konularında özel eğitimler düzenlenmesi
- Okullarda, aile içi şiddet, insan hakları ve kadın hakları konularında eğitim programlarının düzenlenmesi (**Batman ve Şanlıurfa’da vurgulandı**)
- Eğitim programlarının yalnızca kadınları değil, erkekleri de değiştirmeyi hedeflemesi (**Batman ve Şanlıurfa’da vurgulandı**)
- Eğitim programlarında bölgeyi iyi tanıyan ve bölgede konuşulan dilleri (Kürtçe ve Arapça) bilen kişilerin çalışması

3. Yasal Değişiklikler ile İlgili

- Türk Ceza Kanunu’nun tüm namus cinayetlerini kapsayacak şekilde değiştirilmesi; gerektiğinde aile meselelerine müdahale edebilmeyi sağlayan yasal değişikliklerin de yapılması (**yalnızca İstanbul’da belirtildi**)
- Yasaların yerel değerler ve gelenekler üzerine kurulmaması (**yalnızca Adana’da belirtildi**)
- Cinsel saldırı ve tecavüze ağır cezalar verilmesi
- Namusla ilgili bu tür suçlardan hüküm giyenlere daha yüksek cezalar, hatta ölüm cezası verilmesi
- Daha ağır cezalar caydırıcı olabilmesi için, halkın bunlardan haberdar olmasının sağlanması (**yalnızca Şanlıurfa’da belirtildi**)

4. Özellikle Toplumsal Cinsiyet, Kadın Hakları ve Kadının Statüsü ile İlgili

- Siyasi partilerde kadınlara kota uygulanması (**yalnızca İstanbul’da belirtildi**)
- Okullardaki ders kitaplarının, toplumsal cinsiyet rolleri, kadın hareketinin tarihi ve ilgili konuları

kapsayacak şekilde değiştirilmesi

- Kızlar için eğitim olanaklarının artırılması, devletin ve diğer kuruluşların bu konudaki kampanyaları desteklemesi (**tüm kentlerde belirtildi**). Okul eğitimi ve diğer bilinçlendirme eğitimleri konusunda genç kızların durumu özellikle vurgulandı; bir köyden tek bir kızın bile eğitimini tamamlayıp meslek sahibi olmasının tüm kızların kaderini değiştirmek bakımından çok önemli olduğu belirtildi.
- Kadınların ekonomik özgürlüğü yönünde fırsatların yaratılması (**tüm kentlerde vurgulandı**)
- “Eğitim ve Öğretim” kategorisinde belirtilmiş olan eğitim programı önerilerinin gerçekleştirilmesi
- Kadınların kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayacak çeşitli programların düzenlenmesi (**Şanlıurfa’da vurgulandı**)

5. Kuruluşların Gelişimi, Aralarındaki İşbirliği ve Çalışma Biçimleri ile İlgili

- Kadın Merkezlerinin kurulması ve desteklenmesi (**dört kentte de belirtildi**)
- STK’ların bu konulardaki bilginin ve eğitim programlarının yaygınlaşması için SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) gibi ilgili devlet kuruluşları ile işbirliği içinde çalışması
- STK’ların kadına yönelik şiddet ve namus cinayeti gibi konulardaki çalışmalarında belediyeler, yerel yönetimler, Milli Eğitim Bakanlığı ve diğer kamu kuruluşları ile işbirliği yapması
- Yerel yönetimler ve belediyelerin kadınlar için danışmanlık birimleri kurması
- Şiddete maruz kalan kadınlar için acil telefon hatlarının kurulması
- STK’larla üniversitelerin bu konularda işbirliği yapması
- Çeşitli mahallelerde, belediyeler ve STK’lar tarafından aile merkezlerinin kurularak, danışmanlık yapılması ve aileler için yerel dilde eğitim programlarının düzenlenmesi (**Batman’da belirtildi**)
- Şiddet mağdurlarına psikolojik destek veren kuruluşların kurulması
- Namus cinayetleri ile ilgili konuların sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerinin de olması nedeniyle, çeşitli kuruluşların ve sosyolog, psikolog gibi meslek sahiplerinin ve dini liderlerin işbirliği içinde çalışması (**Batman’da belirtildi**)
- Hükümetlere baskı yapabilmek için STK’ların sayılarının ve etkinliklerinin artırılması
- Yerel yönetimlerin ve dini liderlerin bu konuda işbirliği içinde çalışması (**Batman’da belirtildi**)
- STK’ların bir araya gelerek, devletten, yerel yöne-

timden, muhtar, imam ve öğretmen gibi topluluk önderlerinden neler bekleediklerini belirlemesi

- STK'ların, halkın güvenini kazanmak için toplumda saygı duyulan yerel kişileri bünyesinde bulundurması ve çalışmalarına dahil edebilmesi (**Batman'da belirtildi**)

- Polis karakollarında ve adliye binalarında şiddet, namus cinayeti gibi konularda uzman görevlilerin bulundurulması (**Şanlıurfa'da önerildi**)

- Özellikle evden kaçan ve/veya tecavüze uğrayan kızlar için rehabilitasyon programlarının yapılması ve acil durum istasyonlarının kurulması (**Şanlıurfa'da polisler tarafından önerildi**)

- Üst düzey devlet yetkililerinin veya jandarmanın köylülerle ilişki kurarak, bu konuları tartışması (**yalnızca Şanlıurfa'da belirtildi**)

6. Medya ile İlgili

- Medyanın, toplumsal duyarlılığı ve konu hakkındaki bilgiyi arttırıcı programlar yapması

- Yerel medyanın daha etkin kullanılması

- TV programlarının sosyal sorunları yansıtması ve ayrıca yasa değişiklikleri gibi konularla ilgili bilgi vermesi; genelde bilgilendirici ve eğitici olması

- Medyanın kadınları güçlendirici bir rol oynaması

- Medyanın bu konularla ilgili daha sorumlu, tarafsız ve önyargısız bir konumda olması; konu ile ilgili özel TV programlarının yapılması (**tarafsızlık Şanlıurfa'da özellikle vurgulandı**)

- Kadın hakları ve kadın ile ilgili konularda TV dizileri ve belgesellerin yapılması

- Medyanın olayın nasıl olduğuna odaklanmak yerine, her bir olayın arkasındaki zihniyeti vurgulaması; olayı sunuş biçimiyle bu tür cinayetleri özendirmemesi; bu cinayetlerle ilgili mahkeme kararlarını da eleştirel bir biçimde sunması (**tümü Şanlıurfa'da vurgulandı**)

7. Diğer

- Çeşitli kuruluşlarda bağımsız denetim birimlerinin (ombudsman) kurulması (**yalnızca İstanbul'da belirtildi**)

- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın desteği ile imamlar ve toplum liderlerinin bilinçlendirme programlarında yer alması

- Ailelerin çocuklarını uygun şekilde yetiştirmesi

- İlerici ve sol partilerin bu konuda politikalar geliştirmesi (**yalnızca İstanbul'da belirtildi; Adana ve Batman'da bu konu sınırlı bir biçimde bazı siyasi partilerin güçlendirilmesi olarak ifade edildi**)

- Eşler arasında sağlıklı bir iletişim olması

- Konu ile ilgili bilimsel araştırmaların yapılması

- KAMER tarafından düzenlenen kampanya gibi konu ile ilgili kampanyaların sürdürülmesi

- Medya, yerel yönetim ve STK'ların konu ile ilgili sorumluluk taşıması (**Şanlıurfa'da vurgulandı**)

Bir Eylem Programı Üzerine Düşünceler: Olanaklar ve Sınırlılıklar

Yapılan görüşmeler gözden geçirildikten ve görüşmelerdeki öneriler bir araya getirildikten sonra, bir eylem programı oluşturmanın o kadar da kolay olmayacağı görüldü. Özellikle kentlerin hepsinde geçerli olabilecek kapsamlı bir programın oluşturulması daha da zordu. Ancak en azından namus cinayetleriyle nasıl baş edilebileceği, hangi önlemlerin öncelikle ele alınması gerektiği, bu konuyla ilgili olanak ve sınırlılıkların neler olduğunu tanımlayabilecek durumdayız.

Göz Önünde Bulundurulması Gereken Noktalar:

Umutsuzluğa yer yok: Namus suçları ile ilgili herhangi bir hareket programı her şeyden önce, özellikle Batman ve Şanlıurfa gibi namus ile ilgili cinayetlerin daha sık yaşandığı kentlerde, insanlardaki umutsuzluğun ve çaresizliğin yol açtığı kabullenmeyi ortadan kaldıracak etkinlikleri kapsamalıdır. Bu çaresizliğin STK üyeleri üzerinde de olumsuz bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. STK üyeleri bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için mahallelerdeki insanları anlamanın ve onlarla daha yakın çalışmanın yollarını bularak toplumun kendilerine daha fazla güvenmesini sağlayabilirler. Bu durum özellikle o kentlerin yerlisi olmayan STK üyeleri için daha çok geçerlidir.

Yerel basın ve yerel TV'ler, STK, STK çalışmalarının önemi, ne tür insanların STK'larda çalıştığı gibi konularda bilgi verebilirler. "İyi örnekleri", başarı öyküleri ve sorun alanlarını yansıtarak, STK'ların ve STK çalışanlarının neler yapmak için uğraştıklarını ve kendilerine nasıl yardımcı olabileceklerini anlatabilirler.

Her olay kendine özgüdür: Bu araştırma bize namusla ilgili olayların altında yatan nedenler çok benzer olsa da, birbirine bağlı birçok faktörün (4. bölümün sonunda özetlendiği gibi) olayın nasıl gelişeceği ve nasıl sonuçlanacağı konusunda belirleyici olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, meslek

sahipleri veya STK çalışanları olarak herhangi bir aşamada olaya müdahale edebilecek durumda isek, bu özelliklere çok dikkat etmeliyiz. Mağdurun ailesinin koşulları ve statüsünün, eğer varsa (töre cinayetleri bakımından önemli bir rol oynayan) aşiret bağlantılarının, olaya karışan kişilerin sosyal ve demografik özelliklerinin ve olayın toplumda ne kadar duyulduğunun bilinmesi çok önemlidir. **Mağdurun hayatını kurtarmak istiyorsak, sorunun her durumda uygulanabilecek toptancı bir çözümünün olmadığı bilinmelidir.** Mağdurların müracaat ettiği veya akrabaları tarafından getirildiği polis karakollarında, (varsa) belediyelerdeki rehberlik birimlerinde veya STK'larda, **bu tür olayları anlayabilecek deneyime sahip ve mağdur ya da yakınlarıyla ana dillerinde konuşabilecek uzmanlar bulunmalıdır.**

Mağdurun Ailesi ile İlişkiler: Mağdurlara destek olmaya çalışan STK üyeleri, meslek sahipleri veya toplum liderlerinin, mağdurların kendileriyle ilgili tüm kararları özgürce alabilecek konumda olmalarını bilmeleri gerekir. Kadın kendisi ile ilgili kişisel bir sorun yaşıyor olsa da, olay tüm aileyi ve bazen de tüm aşireti ilgilendirmektedir. Dolayısıyla, kişisel düzeyde bir çözüm yolu önermek her zaman yeterli olmayabilir. Bu durumda aile veya aileden bazı kişiler ile iletişime geçilmesi gereklidir, ancak belli bir gizlilik içinde alınan aile meclisi kararları olduğu durumlarda bu iletişimin sağlanması da oldukça zordur. O zaman da aile ile bağlantı kurulmasında saygın yerel yöneticiler, toplum liderleri veya o topluluk içinde genelde arabuluculuk yapan bazı kişiler yardımcı olabilirler. Bazı vakalarda aile ile ilişki kurulması risk taşıyabilir ve bundan kaçınılmalıdır; ancak birçok durumda 'doğru ilişkiler' bulunduğu aile ile ilişki yarar sağlayabilir. Bazı koşullarda, ailenin ve aile üyelerinin tamamen dışlanarak bir çözüm üretilmeye çalışılması mağdurun durumunu daha da zorlaştırabilir. Aile ile iletişim kurulması her olayda dikkatle ele alınması gereken kritik bir konudur.

Güven Oluşturma: Özellikle Güneydoğu Anadolu kentlerinde yaşayanların devlete güvenmediği ve işbirliğinden kaçındıkları görüşmelerde ifade edilmiştir. Yasalara ve yasal sistemin işleyişine karşı ilgisizliğin kısmen bu güvensizliğin sonucu olduğu söylenebilir. Yerel yöneticiler, belediye başkanları, yüksek düzeydeki bürokratlar, emniyet görevlileri, yerel halkla daha çok birlikte olmanın, onların sorunlarını dinlemenin ve ihtiyaçlarını çözümleyecek projelerde yer almanın yollarını bulmak zorundadırlar. STK'ların yerel yönetim, belediye ve ilgili

kamu kuruluşları ile birlikte çalışması önemlidir; ancak işbirliği şekli bölgenin koşullarına, devlet kuruluşlarına hakim olan davranış biçimlerine göre değişebilir. **STK'lar farklı ortaklıklara açık olmalı, ancak ortaklarına karar verirken ve ortaklık koşullarını belirlerken gerekli duyarlılığı göstermelidirler.**

Genç Kızların Güçlendirilmesi: Erkeklerin de tehdit edilip öldürülmesine rağmen, namusla ilgili konularda kadınlar, özellikle de genç kadınlar ve bekar kızlar önde gelen mağdurlardır. Bu nedenle, devletin, belediyelerin ve STK'ların kadınları ve özellikle de genç kızları (ailelerinin de onay ile) evden dışarı çıkaracak faaliyetler düzenlemeleri önemlidir. Bu yalnızca kadınların eğitimi ve sosyal katılımı açısından önemli değildir, aynı zamanda toplum genç kızları evin dışında, okulda, iş yerlerinde ve farklı faaliyetlerde görmeye de alışmalıdır. Namus mağdurlarından biri olan 17 yaşındaki genç bir kadın görüşme sırasında şöyle bir ifade kullanmıştı "Kızlar kuş gibidir, uçmak isteseler bile kanatları yoktur; kanatları kırık, uçamıyorlar". Evet, kızlara "kanat" verilmelidir.

Her yerde Hayat Boyu Eğitim: Kamu ya da özel kuruluşlar ve STK'lar eğitim faaliyetlerini genellikle hedefledikleri kitlenin gündelik yaşam örüntüleri dışında kalan faaliyetler olarak düzenlemektedirler. **Eğitim çalışmalarının yerleri, biçimleri ve içerikleri, tümüyle hedeflenen kitlenin yaşam koşullarını ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir.** Dolayısıyla, okullar (ilkokuldan başlayarak), askerlik hizmeti, kahvehaneler, camiler, ve eğer varsa mahallelerde toplumun ortak kullanımına açık ev ve odalar, komşu ziyaretleri bir şekilde eğitim yeri olarak kullanılabilir.

Eğitim programlarının hedef kitlesi olarak, bu güne kadar STK'lar çoğunlukla kadınları dikkate almış ve onların kendilerine saygı duyan bireyler haline gelmesini desteklemeye çalışmıştır. Ancak, Batman ve Şanlıurfa'da, erkeklerin, özellikle de genç erkeklerin zihniyetlerini değiştirme ihtiyacı ile ebeveynlere yönelik eğitim ihtiyacı vurgulanmıştır. Bu da göz önüne alınması gereken konulardan biridir.

Eylem Önerileri

Acil ihtiyaçlar: Acil durum telefon hatları ve istasyonları ile kadın sığınma evleri ihtiyacı, her dört kentte geniş bir STK grubu ve meslek sahipleri tarafından, namus cinayetlerini engellemeye yönelik bir önlem olarak değil, namus cinayetlerine yol

açabilecek olaylarda mağdurların hayatını kurtarmanın olanağı olarak dile getirilmiştir. Bölüm 4'te aktarılan bazı vakalar, polislerin, STK'ların veya mağdurların kendileri ve/veya akrabalarının dile getirdiği bazı yaşanmışlıklar, bu sorumluluğu alacak profesyonel kuruluşların bulunmadığı durumlarda, tehdit altındaki kadınları korumanın çok zor ve tehlikeli olduğunu göstermektedir. 18 yaşından küçük kızlar için tek seçenek çocuk yurtlarıdır, ancak bu yurtlar bu tür vakaları resmi olarak kabul etmediğinden ve genellikle bürokratik işlemler de çok uzun sürdüğünden risk artmaktadır. Acil durum istasyonları ve kadın sığınma evleri, yalnızca kadınlara belli bir süre için güvenli bir sığınak sağlamak değil, aynı zamanda onlara profesyonel destek vermek için de gereklidir.

Sığınma evlerinin kurulması, işletilmesi ve sürdürülebilmesi sorunu Türkiye'deki kadın hareketinin yeni bir sorunu değildir. Kadın STK'ları konuda yıllardır mücadele ediyorlar; bu konuda önerilerini ve taleplerini defalarca, çeşitli biçimlerde dile getirdiler ve getiriyorlar. Ancak, ihtiyaç hâlâ ortadadır, ve bir kez daha bu kentlerin yerel yönetimleri ve belediyelerinin konuya dikkatlerinin çekilmesi ve işbirliği olanaklarının tartışılması gerekmektedir.

Namus cinayetleri konusunda kapsamlı bir kampanya bu ihtiyaçları daha iyi ortaya koyabilir. Burada önemli olan topluma, sığınma evlerinin neden gerekli olduğunun ve toplumun bazı kesimlerince algılandığı gibi genelev olmadığının somut örnekler verilerek anlatılmasıdır. Medya, yerel radyo ve televizyonlarda farklı çalışma alanlarından, özellikle bölgede saygı gören kişilerle bu tür kuruluşların önemi konusunda programlar yaparak bilgilendirici bir rol oynayabilir.

Kapsamlı bir Eğitim Programı: Gençler, yetişkinler (kadın ve erkek), STK çalışanları, bu vakalar ile ilgili çalışan meslek sahipleri ve topluluk liderlerine yönelik eğitim programları ihtiyacı, hem meslek sahipleri ve STK'lar hem de farklı yaş gruplarından kişiler tarafından dile getirilmiştir. Eğitimler için insan hakları, yasal haklar, kadın hakları, şiddet konusunda bilinç ve farkındalık, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ilişkileri, iletişim becerilerini geliştirme, şiddet ve namus cinayetleri konusunda uzmanlaşma, özgüven geliştirme ve hakkını savunma gibi bir çok konu başlığı önerilmiştir.

Hedef gruplarının farklılığı ve konu başlıklarının çeşitliliği ihtiyaçların ve beklentilerin çeşitliliğini ve ayrıca STK'ların program ve hedeflerindeki

farklılıkları yansıtmaktadır. Yıllardır birçok STK ve kamu kuruluşları toplumun farklı kesimlerine yönelik eğitim programları düzenlemektedir. Birçoğu bu konuda deneyim sahibi olmasına rağmen, çok az sayıda kuruluş eğitim sonuçlarını değerlendirmiştir. Bu nedenle, deneyimlerin paylaşılması ve karşılıklı destek sağlanması açısından hâlâ yapılacak çok şey vardır. Yetişkin eğitimleri alanı, hâli hazırda bir çok çalışmanın yapılmış olduğu; daha deneyimli olanların, özellikle de bu tür programlar üzerinde çalışan STK'ların sayısının az olduğu kentlerdeki kişilerle deneyimlerini paylaşmak durumunda oldukları bir alandır.

Eğitim faaliyetlerinin artırılabilmesi için, her şeyden önce, daha önceki çalışmalardan yararlanarak kendi bölgelerindeki ihtiyaçlara ve sosyo-kültürel koşullara uygun eğitim programları hazırlayabilecek STK'lara gereksinim vardır. Bu tür programlar üzerinde çalışan STK'lar, bu konulara ilgi duyan öğretmenlerden ve çeşitli üniversitelerde bulunan kadın merkezlerinden teknik destek alabilirler. Örneğin, Adana'da böyle bir destek sağlanabilir.

Eğitimler çeşitli gruplara yönelik olacağı için, konu başlıkları ihtiyaçlar belirlendikten sonra tanımlanabilir ve her bir konu ve grup için farklı modüller hazırlanabilir. Bu tür programlarda kolaylaştırıcı (moderatör) olabilecek, interaktif eğitim teknikleri konusunda deneyimli eğitimcilerin yetiştirilmesi de önemlidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu eğitimler çoğunlukla, kişilerin yaşadığı mahallelerde ve kendi doğal ortamlarında enformel buluşmalar olarak düzenlenebilir.

Film ve slayt gösterileri gibi görsel malzemelerin ve dokümanların hazırlanması da eğitim faaliyetlerinin önemli bir kısmı olarak görülmelidir. STK'lar, üniversitelerin ilgili bölümleriyle çalışarak, en iyi belgesel film veya en iyi senaryo ödülleri veren yarışmalar düzenleyebilirler.

Eğitim programları üzerinde çalışan STK'lar bölgesel ve ulusal bazda düzenli toplantılar yaparak deneyimlerini paylaşabilir ve birbirlerinden öğrenebilirler. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü de, bu tür eğitim programlarıyla ilgili deneyimleri olduğu için bu toplantılara katılarak aktif bir rol oynayabilir.

Eğitim programları üzerinde çalışan STK'lar ve meslek sahipleri bu işin yaşam boyu sürecek bir faaliyet olduğunun bilincinde olmalıdırlar. Eğitimi veren kişi, genellikle her yeni eğitim çalışmasında

bir şeyler öğrenir ve eğitim programını da buna göre güncellemesi gerekir. Bir grup veya birey için çok yararlı olan eğitim faaliyetin, diğer bir grupta öyle olmayabilir ve programların ancak uzun dönemde etkisini görebiliriz.

Aile ve Aile Bireylerine yönelik Faaliyetler: Ara raporda, görüşülen kişilerin çoğunun, özellikle Türkiye'nin çeşitli kentlerinden İstanbul'a göç etmiş olanların taleplerini (makro düzeyde) devlete yönelttiği belirtilmiştir. Bu eğilim, diğer kentlerde de izlenmiştir. Kalkınmaya yönelik ekonomik ve sosyal önlemler ile, namus cinayetleri dahil tüm sorunların sona ereceğini düşünerek, iş yerleri, iş, sosyal güvenlik, eğitim kurumları sağlama sorumluluğu da devlete bırakılmıştır. Öte yandan, bunun dışındaki talepler aileye yöneltilmiştir. Aile ve özellikle anneler, çocukları yetiştirme ve aile üyelerinin tüm duygusal ve ahlâki sorunlarını çözme sorumluluğunu taşımaktadır ve aileler, güven duymadıkları sürece, özel sorunlarını yardım almak amacıyla başkalarıyla paylaşmak istememektedirler.

Öte yandan, araştırma süresince kadınların ve erkeklerin evli oldukları zaman birbirlerinden ayrı yaşamlar sürdürdüklerini, bu durumun da aile ile ilgili sorunların çözümünü güçleştirdiğini gözlemledik. Bu nedenle de çok zor olmakla birlikte, STK'ların ailelere yönelik çalışmalar yapması gereklidir. Araştırma sırasındaki gözlemlerimiz, yörede konuşulan dilleri de bilen yerel aktivistlerin, mahalle bazında doğrudan halkla çalışan STK'ların ailelerle birlikte olma ve onları anlama olanaklarının daha fazla olduğunu göstermiştir. Böyle durumlarda, aileleri eğitime ve diğer faaliyetlere katmak mümkün olabilmektedir. STK'lar genellikle genç kızlar ve kadınlara yönelik faaliyetler (okuma-yazma kursları, dikiş ve diğer beceri kursları vs.) düzenleyerek onlara evden dışarı çıkma şansı yaratmakta, ancak erkekler, özellikle de genç erkekler için benzer faaliyetleri bulunmamaktadır.

Şanlıurfa'da bazı kişilerin önerdiği 'sohbet odaları' farklı türdeki buluşmalar için bir sosyal mekan olarak kurulabilir. (Olumsuz yorumlara yol açılmaması için bu odalar halka açık ve herkesçe iyi bilinen yerlerde olmalıdır. Şanlıurfa'da bazı erkeklerin, erkek arkadaşları ile sosyal toplantılar için özel odalar kiraladıkları görüşmeler sırasında ifade edilmiştir. Ayrıca, kadınların, kocalarının kendilerinden genellikle sakladığı bu tür odalardan şikayetçi olduğu, buraların garsoniyer olarak kullanılmasından kaygı duydukları izlenimini edindik.

Ayrıca, mahallelerde sadece okul çocuklarının değil, değişik yaş grubundaki genç erkeklerin de çeşitli faaliyetlerde bulunabileceği sosyal merkezlerin kurulması da önem taşımaktadır. Özellikle Batman ve Şanlıurfa'da gençlerin boş zamanlarını geçirebilecekleri çok az yer vardır.

Aile üyeleri ile düzenlenen enformel toplantılar (bunların ebeveynler, erkek çocuklar ve kız çocuklar için farklı yerlerde düzenlenmesi gerekir), şu konuları kapsayabilir: Aile üyeleri arasındaki iletişimin önemi, erkeklerin ve kadınların farklılıkları ve hakları; toplumsal cinsiyet ilişkileri; tanıdıkları ve sevdikleri birisiyle evlenmelerinin önemi; erken evlilikler, akraba evlilikleri, birden çok kadınla evlilik gibi konularda sohbetler. Özellikle geniş, geleneksel aileler bu konular da duyarlılık taşıdığı için, STK üyeleri kendi görüşlerini empoze etmemeye dikkat etmeli, onların tartışmalarını ve konunun bazı yönlerini sorgulamalarını sağlamalıdır.

Aile üyeleriyle yapılan bu eğitimlerdeki bir diğer tartışma konusu, namus meselelerinde annelerin rolü ile ilgili olmalı ve eğitim esas olarak 'anneleri' hedef almalıdır. Bu çalışmada, namusla ilgili olaylar ve cinayetlerdeki annelerin rolüne ilişkin çelişkili öyküler dinledik. Bazıları bize aile meclisine kadınların alınmadığını ve söz hakları olmadığını söyledi. Diğerleri, güçlü bir aşirete mensup olan, veya ölmüş kocalarını temsil eden kadınların söz hakkı olduğunu belirtti. Yine bazıları, kadınların aile meclislerine giremediğini, ancak onların kararlarının da meclistekiler tarafından bilindiğini söyledi. Anlatılan öyküler arasında, aşiretinden ömür boyu uzaklaştırılma tehlikesi pahasına kızını koruyan bir tek anne vardı. Ayrıca mağdurun öldürülmesini engelleyen birinde büyükannenin ve diğerinde ablanın olduğu iki durum da yer almaktaydı.

Bu tür öykülerde annenin duruşuyla ilgili açıklamalar onun evdeki rolü ve konumuna bağlı olarak değerlendirildi, yani kadının temel rolü anneliktir ve anne olarak da çocuklarının ahlâki değerlerinin sorumlusu idi. Dolayısıyla, bazı durumlarda içleri kan ağlasa da anneler seslerini çıkarmıyor ve hatta bazen tüm aileye (ve topluma) karşı kendilerini suçlu olarak değerlendirdiklerinden, bunun hesabını verme durumunda hissediyor, kızlarını intihar etmeye bile yönlendirebiliyorlardı.

Dolayısıyla, annelerin konumunu anlamak ve onları bu tür durumlardaki konumlarını açıklamaya ve sorgulamaya cesaretlendirecek özel eğitimler

düzenlemek önemlidir. Bu eğitimlerin verileceği kadınların, mağdurların anneleri olup olmamaları önemli değildir, aile içinde özellikle de aşiret bağları olan ailelerde ataerkilliğin gücü ve namus anlayışı tüm annelerin benzer durumlarla karşılaşmasına yol açabilir.

Topluluk liderleri ve imamlar ile işbirliği: STK'lar topluluk liderleri ile iyi ilişkiler içinde olmalı, onları faaliyetleri ile ilgili bilgilendirmeli ve bazı durumlarda da onlardan destek almaya çalışmalıdır. Bu tür ilişkiler, yüz yüze ilişkilerin hala önemli olduğu ve insanların daha iyi tanıdıkları yerel liderlere güvendikleri koşullarda, özellikle de küçük kentlerde daha önemlidir. Öte yandan, özellikle Batman ve Şanlıurfa'daki gözlemlerimiz yerel liderler ile işbirliği yapmanın kritik bir konu olabileceğini, farklı etnik gruplar ya da aşiretler arasındaki güç ilişkileri konusunda yeterli bilgiye sahip olunmasının önemli olduğunu göstermiştir.

Ara raporda, İstanbul'da imamlarla yaptığımız görüşmelerden etkilenerek, imamların bu konudaki eğitim faaliyetlerine katılabilecekleri ve bunları özellikle çok kişinin katıldığı Cuma namazlarında cemaate aktarabileceklerini belirtmiştik. Bazı yörelerdeki STK çalışmaları için imamlar ile iyi ilişkilere sahip olmanın önemli olduğunu hâlâ düşünmekteyiz, fakat bu tüm imamların, özellikle namus meselelerinde çok etkili olabilecekleri anlamına gelmiyor. Araştırma sırasındaki gözlemlerimiz, bazı dinsel otoriteler ve şeyhlerin halk tarafından devlet memuru olarak görülen imamlara kıyasla daha fazla saygı duyulan ve sözü dinlenen kişiler olduğu yönündedir. Ayrıca, imamlar Cuma vaazlarını Müftülüğten gelen direktiflere uygun biçimde hazırladıklarından, müftülük ile kurulacak sistematik ilişkiler daha yararlı olabilir. Öte yandan, imamlar ile yaptığımız görüşmeler, onların geçmiş yaşam deneyimleri, eğitimleri ve namus meselesini ele alışları açısından aralarında önemli farklar olduğunu yansıtmıştır. Bürokrasinin daha üst seviyelerindeki dini otoriteler, namus cinayetlerini meşru olmadığını ileri süren vaazlar verebilir ve söylemlerinde din adına kadın haklarının korunmasının doğru olacağını belirtebilirler. Bu araştırma kapsamında görüşülen imamların tümü de, insanları öldürülmesinin hiçbir şekilde meşru görülmeceğini söylemişlerdir. Ancak, imamların çoğunun namus ve namuslu kadın anlayışı açısından, bu cinayetleri meşru bulan kişilerden farklı düşünmediği izlenmiştir. Dolayısıyla, imamlarla işbirliği yapılması bazı durumlarda seçici olmayı gerektiren hassas bir konudur.

Namus meselelerinde arabulucular, barışın sağlanmasında kritik bir rol oynayabilmektedir. Alanda çalıştığımız sırada, ilçe belediye başkanlarının aileler veya aşiretler arasında arabuluculuk yaptığı vakalar ile karşılaştık. Ayrıca görüşmelerde, her iki tarafın saygısını kazanmış yaşlı kişilerin, politikacıların ve dini liderlerin arabuluculuk yaptığı bilgisini edindik. Arabuluculuk yapan kişilerin okuma yazma bilmesinin ve eğitim durumunun hiç önemli olmadığı, ancak onların genellikle çok temiz bir geçmişe sahip ve çok namuslu kişiler olarak tanındıkları söylendi. Bu tür arabuluculuklar, ayrıca kan davalarında da birçok hayatı kurtarmaktadır. Milliyet'in 7 Ağustos 2005 tarihli Pazar ekinde, Diyarbakır'lı bir adamın otuz yıl içerisinde 300 olayda arabuluculuk yaptığı, barış sağladığı ve bunlardan 87 tanesinin de kız kaçırma olayı olduğu aktarılmaktaydı. Hatta söz konusu kişi bütün bu olayları bir deftere kaydetmişti. Bütün arabulucuların bir defteri olmasını beklemek mümkün değilse de, hangi şartlar altında barışı sağladıklarını öğrenmek için bu kişilere ulaşmanın bir yolunu bulmak yararlı olabilir. Özellikle Şanlıurfa'da, yerli halk arasında arabuluculuğun namus cinayetlerini önlemenin önemli bir yolu olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Sonuç olarak, arabuluculuk yapan kişiler ile iletişim kurmak, gerektiğinde aileler ile bağlantı sağlamanın yolunu da açabilir. Ancak, burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta, arabuluculuğun hangi pazarlıklarla yapılacağı ve bu pazarlıklarda kadınların bir mal gibi değerlendirilmesinin nasıl önüne geçilebileceğidir.

Kadınları ve Genç Kızları Güçlendirecek Faaliyetler: Yukarıda belirtilen eğitimler ve sosyal faaliyetlerin yanı sıra, en önemli faaliyetlerden biri de kızların okula gitmesini sağlamak ve kadınlara iş olanakları yaratmaktır. Ailelerinin baskısı nedeniyle eğitimlerine devam edemeyen genç kadınlar, çoğunlukla tek özgürlük yolunun eğitim olduğunu düşünüyorlar. Bu, 17 yaşındaki bir genç kızın sözlerinde şöyle ifade ediliyor:

"...ilerde ben kendi hayatımı kurucam. Ben kimsenin parasıyla değil, kendi alın terimle, kendi çabamla, kendim kazanıp kendim yiyeceğim. Ben o zaman istediğim konuda da mücadele verebilirim. Bizim Kürtler kızlarını okutmadıkça kızlar yine böyle ezilecek. Kadınlarımız sürekli ezilecek. Yok dayakmış, töre cinayetleriymiş, sevenleri birbirinden ayırmakmış sürecek." (Batman, kadın, 17 yaşında, ortaokul terk)

Kızların okula gönderilmesi ile ilgili tüm kampanyaların desteklenmesi ve 'iyi örnekler'in (okulları-

nı bitirmiş, çalışan ve ailelerine destek olan kızların başarı öyküleri) ailelere tanıtılması sağlanmalıdır. Ayrıca, eğitimlerinin belirli bir düzeyinde başarılı olan kızlar, yerel yöneticiler, belediyeler ve yerel STK'larının ortaklaşa çalışmaları ile desteklenmelidir.

Kadınlara yönelik gelir getirici faaliyetler ve iş olanaklarının artırılması da, kadınların kararlarını kendi başlarını almalarına ve zaman içinde birey olarak hareket etmelerine yardımcı olacaktır. Bu yalnızca STK'larının kısa dönemli projeleri ile sağlanamaz. Kamu yatırımları ve özel yatırımlar, istihdamı destekleyen politikalar, ayrıca kadınlara yönelik meslek edindirme kursları ve kendi küçük işletmelerini kurmayı destekleyecek mikro kredilerin temini gereklidir. Uzun dönemde ise, bunlar kadının aile içindeki rolünü ve statüsünü değiştirmesine katkıda bulunacaktır.

Medya, genç kızların ve kadınların eğitimi ve istihdamı konusunun yalnızca onlar için değil tüm aile için önemini vurgulayarak, bu alanda olumlu bir rol oynayabilir.

Medya olumlu bir rol oynayabilir: Yukarıda sıralanan faaliyetlerin her biri medya tarafından desteklenebilir, özellikle yerel gazete ve televizyonlar halka bu konularla ilgili başarı öyküleri, sınırlılıklar, sorunlar ve alternatif çözümleri konusunda daha fazla bilgi verebilir. Şanlıurfa'da bazı gazeteciler tarafından ifade edildiği gibi, bu alanda da dikkatli olmak gerekmektedir, çünkü önerilerin yerel normlar ve değerlere tümüyle ters düşecek tarzda yapılması sorunlara yol açabilir.

Özellikle Batman ve Şanlıurfa'da, bazı genç ve eğitimsiz kadınların hayat hakkındaki bilgilerinin çoğunu TV'den edindiği gözlenmiştir. Özellikle evden pek çıkmayan bekar genç kadınlar zamanlarının çoğunu televizyon izleyerek geçirmektedir.

Yerel ve ulusal gazetelerin ve TV kanallarının, namusla ilgili olayların tümünün cinayetle sonuçlanmadığını yansıtması da önem taşımaktadır. Namus cinayetlerinin daha yoğun olduğu bölgelerin sosyal ve kültürel koşullarını yansıtan belgeseller ve dizi filmler yapılabilir. Filmler, yaygın zihniyet yapılarının yanı sıra zaman içinde anlayışlardaki değişimler ile benzer konular ve sorunlar üzerinde alternatif düşünme biçimlerini yansıtabilmelidir.

Yasalar ve Yasa Değişiklikleri ile ilgili Bilgilerin Yaygınlaştırılması: Görüşme yaptığımız kişilerin

çoğunluğunun (özellikle Şanlıurfa'da), Ceza Kanunundaki değişikliklerin insanları suç işlemekten caydıramayacağını, çünkü toplumsal saygınlık ve aile namusunu korumanın hapse girmekten daha önemli olduğunu düşündüklerini izledik. Hatta bazıları, birçok vakanın mahkemeye bile yansımadığını, aile tarafından çözüldüğünü belirtti. Öte yandan, aralarında bu vakaları çok yakından izleyen meslek sahibi kişilerin de bulunduğu çok sayıda kişinin yasa değişiklikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını gördük. Bu, sadece Ceza Kanunu için değil, kadın hakları ve ailenin korunması ile ilgili diğer kanunlar için de geçerliydi. Dolayısıyla, öncelikle bu bilginin çeşitli yollarla toplumun değişik kesimlerine ulaştırılması gerekiyor. Medya, özellikle yerel medya bu faaliyette önemli bir rol oynayabilir.

Öte yandan, yasaların nasıl uygulandığı, sınırlılıkları ve başarı öyküleri hakkında bilgi sahibi olmak da, uzun dönemde yasayla ilgili ne tür düzenlemeler yapılabileceği konusunda yasanın güçlü ve zayıf yanlarını anlamak açısından önemlidir. Bu anlamda, namus cinayetleri ile ilgili olarak, bir STK'nın (veya bir kadın avukatlar girişiminin) vakaları izleyip sonuçları analiz etmesi, yeni yasanın töre cinayetleri ile ilgili uygulanış biçimi hakkında sistematik bir kayıt elde etmek bakımından çok yararlı olacaktır.

STK'ların Sayısı ve Etkinliklerinin Artırılması: Şiddet konusunda çalışan STK'ların sayısı artırılmalıdır. Bu alanda çalışan STK'ların daha görünür ve etkili hale gelmeleri için devlet ve yerel yönetimler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. STK'ları destekleyen uluslararası kuruluşlar, fonlarını her zaman iyi yapılanmış ve nispeten iyi tanıyan kuruluşlara yönlendirmemeli, kişileri motive etmek için yeni ve daha küçük projeleri de desteklemelidir. Diğer STK'ları destekleyen veya onlarla işbirliği yapan STK'lar ve diğer kuruluşlar çeşitli biçimlerde ödüllendirilmelidir.

Burada önemle vurgulanması gereken bir nokta da, STK'ların sayılarının artmasının, yerel halkın güvenini kazanmalarının, birbirleriyle uyum içinde çalışabilmeleri ve benzer konularda çalışan kamu kuruluşları ile daha iyi bir işbirliğine girmelerinin, bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınması kadar politik koşulların normalleşmesi ve istikrar kazanmasına da bağlı olduğudur. Bölgede, güvenlik güçleri ile PKK arasında uzun yıllardır süren çatışmanın ve radikal dinci Hizbullah grubunun terörünün yarattığı korku, şiddet ve güvensizlik

atmosferi, birçok konuda olumsuzluklara neden olduğu gibi sivil toplumun gelişiminde de olumsuz olmuştur.

Bu güvensizlik ortamı ve ekonomik - sosyal problemler, bölgenin kırsal alanlarından göç etmek durumunda kalmış çok sayıda kişiyi barındıran Batman'da daha da çarpıcıdır. Sağlıklı bir toplumun ve gönüllü kuruluşların gelişmesini engelleyen koşullar, bu kuruluşlara olan gereksinimi de büsbütün arttırmıştır. Sonuç olarak, özellikle Batman ve Şanlıurfa kentleri ile İstanbul ve Adana'da özellikle göçle gelen nüfusun yoğun olarak yaşadığı sosyo-ekonomik açıdan daha düşük statülü mahallelerde her alanda faaliyet gösterecek STK'lara acil ihtiyaç vardır.

Son olarak, bu araştırmanın verilerinin bize konuyla ilgili önemli ipuçları sağladığını, verilerin ve değerlendirmelerin gerek ulusal, gerekse uluslar arası düzeyde (özellikle Orta Doğu ülkeleri) bu konu ile ilgili çalışanlar, akademisyenler ve STK üyeleriyle paylaşarak daha da zenginleştirilebileceğini söyleyebiliriz. Değerlendirmelerimiz, konuyla bağlantılı olarak çeşitli alanlarda yeni araştırmalara gereksinim olduğunu ortaya koymuştur. Bunlara örnek olarak etnik ve dinsel kökenin kadının ailedeki rolüne etkisi, aşiretlerde ailenin ve aile geleneklerinin değişimi, erkeklik ve özellikle Türkiye'de genç erkek olmanın anlamı, Karadeniz ve İç Anadolu gibi Türkiye'nin diğer bölgelerinde namus cinayetleri, göçmen ailelerinde kadına ilişkin konular açısından farklı kuşakların karşılaştırılması gibi konular verilebilir. Üzerinde araştırma yapılması öncelik taşıyan konular, kadın konusunda çalışan akademisyenler ve STK'lar ile de tartışılmalıdır.

Özet ve Değerlendirme

Toplumda namusa ilişkin yaygın bakış açıları, hangi davranışların 'namusa aykırı davranış' olarak değerlendirileceği ve cezalandırılacağını belirlemektedir. Namus cinayetleri de böyle bir zemin üzerinde meşruiyet kazanmaktadır. Namus cinayetlerine meşruiyet kazandıran ve dolayısıyla da onların devam etmesine yol açan koşulları daha iyi kavrayabilmek için bu araştırma esas olarak iki eksene dayalı yürütülmüştür. Bunların ilki farklı namus algıları ve onları etkileyen faktörler, ikincisi de 'namusa aykırı davranış' olarak nitelenen olaylarda bu davranışta bulunan kişilerin başlarına (cinayet dahil) neler geldiğidir.

Araştırma, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun (UNFPA) 2004 yılında gerçekleştirdiği, son beş yıl içinde üç gazeteye yansıyan namus/töre cinayetleri taraması sonuçlarına göre, namus cinayetinin en fazla olduğu belirlenen kentler arasından seçilen dört kentte (İstanbul, Şanlıurfa, Adana ve Batman'da) yapılmıştır. Görüşme yapılan kişilere genelde kent merkezlerinde ulaşılmıştır. Niteliksel araştırma olarak planlanan projede, yukarıda sözünü ettiğimiz iki eksene yönelik bilgiler, sınırlı sayıda kişi ile derinlemesine görüşmeler ve doğal ortamlarında grup sohbetleri yapılarak elde edilmeye çalışılmış, görüşülecek kişiler rastlantısal örneklem kurallarına göre değil, amaca yönelik biçimde belirlenmiştir. Daha açık söylersek, bu araştırmanın sonuçlarından istatistiksel genellemelere gitmek mümkün değildir, zaten araştırmanın böyle bir hedefi de yoktur. Tercihini böyle yapmamızın nedeni, daha önce bu konuda yapılmış fazla çalışma olmaması, konunun hassasiyeti ve kesin kalıpları çizilemez soru kağıtları aracılığı ile tam da istediklerimi-

zi elde edemeyeceğimiz konusundaki kanaatimiz olmuştur. Amacımız, konuyu daha iyi anlamak, bu yöndeki eğilimler konusunda derinlemesine bilgi elde etmek, gözlem ve izlenimlerimizi derleyerek bazı sonuçlara ulaşmaktır. Hedeflediğimiz gruplar da her kentte, hem kentin yerlileri, hem de farklı bölgelerden göç ederek oraya gelmiş kişiler (cinsiyet ve yaş farklılıklarını da göz önünde bulundurarak), çeşitli mesleklerden kişiler (özellikle de konuya daha yakın olanlar), STK çalışanları ve mağdur ve mağdur yakınları olmuştur. Araştırma sırasında toplam 195 görüşme yapılmıştır ki, bunların 18'i grup görüşmeleridir ve çoğu kez ikiden fazla kişiyi içermektedir. Böylece, görüşülen kişi sayısı 250'ye yaklaşmıştır.

Yaygın Namus Algısı ve Büyük Gözaltı

Namus, kişilerin toplumsal cinsiyeti, yaşı, yaşamını geçirdiği yerleşim yeri, eğitimi, aşiret ve akrabalık ilişkileri gibi çeşitli faktörlerin etkisi altında algılanıp, yaşamlarının bir yerine oturtulmaktadır. Özellikle kırsal kökenli, aşiret ve akrabalık ilişkileri güçlü, kente göç etmiş olsalar bile çevreleri fazla değişmemiş, ait oldukları aile ve topluluğun yaşamlarında öncelikli bir yere sahip olduğu gözlenen kişilerde namusun, insanların uğruna öldürülebileceği çok büyük bir şey, yaşamın anlamı ve amacı olarak tanımlandığı görülmüştür.

Öte yandan, tüm kentlerde, kişiler arasındaki farklı algılamalara karşın, en güçlü eğilimin namusu kadın, kadın bedeni, cinselliği ve kadınların kontrol edilmesi biçiminde ele alış olduğu söylenebilir. Bu çerçevede namus, bir erkeğin karısı, yani

'helal'dir, kız kardeşidir, annesidir, ailedeki diğer kadınlar, hatta yakın çevredeki kadınlardır. Erkek, bunların hepsine göz kulak olmak durumundadır. Böyle bir anlayış, kadınları, sadece kendi babaları, ağabeyleri ve evli oldukları durumda eşlerinin değil, aynı zamanda yakın çevredeki erkeklerin de gözetimi altına sokmaktadır. Erkeklerin sorumluluk alanları genişlerken, kadınlar üzerindeki baskı da artmış olmaktadır. Hele, aşiret ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu koşullarda ya da toplumsal baskının daha fazla hissedildiği daha dar ve yüz yüze ilişkiler içinde yaşanan çevrelerde bu baskı daha da yoğunlaşmaktadır.

Namus algısının kadın bedeni üzerinden kavrandığı durumlarda namus, kadınların gündelik yaşam pratikleri, eğitim görme, çalışma, evlenme, bekaletin önemi, sadakat, istediği kişi ile evlenebilme, sevdiğine kaçma, boşanma gibi konular üzerinden yürütülen bir söylem içinde dile getirilmiştir. Bu konudaki değerlendirmelerin çoğunluğunda, kadınların erkeklere göre, orta yaş ve üzeri erkeklerin ise genç erkeklere göre görece daha hoşgörülü tavırlara sahip oldukları izlenmiştir. Ancak, bu yaklaşımlar, kadınların ve erkeklerin köy veya kent kökenli oluşları, eğitimleri ve ne türlü bir çevrede yaşadıklarına da bağlıdır. Örneğin, köy kökenli, yaşlı, okuma-yazması olmayan kadınlar ile kapalı bir çevrede yaşayan, eğitimsiz ve yoğun aile baskısı altındaki genç kızların bağnazlık açısından erkeklerden farklı olmadıkları da gözlemlenmiştir. Öte yandan, kentte yaşadıkları ve belli bir düzeyde eğitim aldıkları halde genç erkeklerin namusla ilgili ifadelerindeki sertliği, değerler açısından yaşadıkları bazı çelişkilere bağlayabiliriz. Aileleri tarafından kız kardeşlerini veya akraba kızlarını denetlemek üzere bazı değerler ve beklentilerle yetiştirilmiş olan gençler, bir taraftan da yaşadıkları kentte, evinin dışında bir yaşamı olan, okula giden, çalışan, erkeklerin gittiği sosyal mekanları kullanan, belli özgürlük alanına sahip genç kadınları da tanımakta, onlarla arkadaşlık etmektedirler. Artık evlerinin dışında bir rolleri ve kadın-erkek ilişkileri konusunda farklı görüşleri olan bu kadınları, öğrendikleri değerler çerçevesinde kendilerine itaat ettirmenin çok da kolay olmayacağı ortadadır. Kadınları kontrol edebilmek için gerekli sınırları nasıl çizeceklerini bilemediklerinden üniversite öğrencisi erkekler bile, kişilerin töreye dayalı olarak öldürülmesine karşı çıkmakla birlikte, aile disiplini ve terbiyesi açısından törelere tümüyle uyulması konusunda zaman zaman aşırı hassasiyet göstermektedirler.

Kadın bedeni üzerinden kurulan, kadınlardan daha pasif, erkeklerden daha aktif bir rolün beklendiği namus anlayışının, ulusal gelenekler ve İslami prensipler ile de bağlanarak, "Türk ve Müslüman ailesinin temel normları" biçiminde genelleştirilmesi, bu toplumun kültürünün önemli bir unsuru olarak vurgulanması ve her kentte pek çok kişi tarafından çeşitli biçimlerde bir şekilde tekrarlanması, bu yaklaşımın oldukça geniş bir kesim tarafından onaylanan, yaygın bir kavrayış olduğuna işaret etmektedir. Bu ele alış tarzı kadının ve erkeğin toplum içindeki rollerinin tümüyle farklı olmasını bir anlamda meşru kılarken, bunun bir uzantısı olarak kadınlara ve erkeklere evlenme, boşanma, aldatma-aldatılma konularında da farklı standartlar uygulanabilmektedir. Sonuçta, 'namusa aykırı olduğu' düşünülen bir davranış kadınlarda ve erkeklerde farklı uygulamalara ve sonuçlara yol açmakta, daha da kötüsü, 'namus' ve 'namusun korunması' adına işlenen cinayetlere de daha farklı bir gözle bakılıp, haklı görülmesine yol açmaktadır.

Namusu daha geniş anlamda ve özellikle de bireyin kendisine bağlı olarak tanımlayanlar ise namus algısının kadın bedeni üzerinden kurulması yaklaşımından kendilerini olabildiğince uzak tutmaya çalışmışlardır. Yüksek öğrenimi ve belli bir toplumsal konumu olan meslek sahipleri, büyük kentlerde doğmuş ve büyümüş kişiler ve STK çalışanları arasında daha çok dile getirilen bu yaklaşım biçimi, kişilerin toplumun her alanında yaptıkları işlerde ve insanlara karşı davranışlarında dürüst olmaları, kendi istedikleri gibi bir yaşamı sürdürürken çocuklarını, toplumu, ülkeyi ve daha genel olarak insani değerleri de gözetmeleri gibi konularla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu tür yaklaşımlara sahip olanlarda, kadın ve aile konusu, daha çok eşlerin birbirine bağlılığı, aileye ve çocuklara bağlılık gibi konular üzerinden tartışılmıştır.

Namusun kadına odaklandırılması ve onun bedeni üzerinden kurulmasına şiddetle karşı çıkan kişilere ise esas olarak bazı meslek sahipleri (özellikle de kadınlar), üniversite öğrencisi genç kadınlar, kadın örgütlerinde çalışan ya da bu tür kuruluşlarla ilişkisi olan bazı kadınlar arasında rastlanmıştır. Diğer eğilimlere kıyasla görece az sayıda kişi tarafından ifade edilmiş olsa da bu eğilim, namusun kadın bedeni üzerinden kurulması ve kadınların namusunun toplumun tüm erkeklerinin gözetimine verilmesinin özgürlükleri sınırlayıcı ve yıkıcı yönüne yaptığı vurgu nedeniyle bu çalışma açısından özellikle önemlidir.

Araştırma, namusun kadın bedeni üzerinden algılanmasının, daha geniş anlamda “Türk ve Müslüman ailenin temel normları” çerçevesinde de ifade edilerek, toplumda yaygınlaştırıldığını ve farklı ölçülerde de olsa sıklıkla kabul gören bir anlayış olarak ortaya çıktığını göstermiştir. Öyle ki, bu tür bir anlayış ile hiçbir ilişkileri olsun istemeyenler, bu konudaki rahatsızlıklarını dile getirenler bile bundan etkilenmekte ve davranışlarını toplumda böyle bir algının varlığını düşünerek ayarlamak durumunda kalabilmektedirler. Erkeklerin, özellikle de genç erkeklerin kendilerini belli ölçüde baskı altında hissetmelerine yol açan bu anlayışın, kadınların davranışlarının toplumca kontrolünü meşru kılan büyük bir göz altıya yol açtığını söyleyebiliriz. Namusa aykırı hareket ettiği düşünülen kadınlara (ve erkeklere) verilecek cezalara da meşru bir zemin böylece yaratılmaktadır.

Namus Cinayetleri Nasıl Algılanıyor?

Araştırma bulguları, toplumumuzda namusa dayalı cinayetlerin nasıl algılandığı, namus/töre cinayetlerinin farklılaştırılma biçimleri ve namus saiki ile işlenmiş cinayetlerin nedenleri konusunda da farklı görüşler olduğunu yansıtmıştır.

Namus cinayetlerinin algılanış biçimlerinde önemli bir eğilim kişilerin, namus saiki ile işlenmiş cinayetler ile aile meclislerinin toplanması ve karar almasıyla gerçekleşen cinayetleri birbirinden farklı görmeleridir. Buna göre, özellikle aile meclisi kararlarının geçerli olduğu töre cinayetleri, bireysel bir eylem olduğu düşünülen diğer namus cinayetlerinden ayrı olarak ele alınmaktadır. Hatta, İstanbul’da görüştüğümüz kişiler, töre nedeniyle işlenmiş cinayetleri, kendilerinden oldukça uzakta ve başka birilerinin sorunu olarak ifade etmişlerdir. Bu tür değerlendirmeler sadece İstanbul’un yerlileri arasında değil, İstanbul’a göç etmiş kişilerde de izlenmiştir. Törelere dayalı namus cinayetlerini başkalarının sorunu olarak bir anlamda ‘ötekileştirenlerin’ bunları özellikle Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Bölgesi, buradaki toplumsal yapının özellikleri, geri kalmışlık ve çeşitli yoksunluklar ile bağlantılı gördükleri, diğer namus cinayetlerini ise her yerde gerçekleşebilen, kaçınılmaz ve daha bireysel eylemler olarak değerlendirdikleri, hatta kendisini aldattığı için karısını kıskançlık sonucu öldüren bir erkeğin durumuna ‘herkesin başına gelebilecek bir şey’ olarak daha farklı bir anlayışla yaklaşanlar olduğu izlenmiştir. Bu durumda töre ve namus cinayetleri, nedenleri ve sonuçlarından çok, cinayetin işleniş biçimi temelinde birbirinden ayrılmış olmaktadır.

Öte yandan, bu tür olayların daha sık yaşanmış olduğu yerlerde, özellikle de bu olayların içinde yer almış ya da yakın tanığı olmuş kişiler, töreye dayalı namus cinayetleri ile diğerleri arasında pek bir farklılık koymadıkları gibi bu olaylara daha ‘içeriden’ bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Burada, üzerinde daha çok durulan olayların altında yatan namus anlayışı olmuştur ki, kendi yaşadıkları bölgelerde namus ile ilgili değerlerin belirlenmesinde törelerin önemli bir rol oynadığından hareketle ‘namus-töre fark etmez, zaten ikisi de aynı şey, namus’ gibi ifadeler kullanılmıştır. Öte yanda, bu tür olayların sıklıkla gerçekleştiği yerlerde yaşamakla birlikte, töre cinayetlerinin sadece kırsal alanda varlığını sürdürdüğünü (o da gitgide azalarak) söyleyen ve onları kendi yaşantılarının çok dışında algılayan, kent merkezinde yaşayan, genç, eğitimli bir kesimin (özellikle üniversiteli genç kadınlar) olduğu da görülmüştür.

Namus/töre cinayetleri arasında bazı farklılıklar olduğunun görülmesi, her bir olayı daha iyi anlayabilmek ve çözüm yollarını tartışabilmek açısından sosyolojik bir anlam taşımaktadır. Öte yandan, farklılığa yapılan vurgunun, aile meclisi kararlarının önemli olduğu, töreye dayalı namus cinayetleri ile aile meclisi kararlarının olmadığı namus cinayetlerinin tümüyle ayrı bir kefeye konulmasına ve dolayısıyla da birinin diğerine göre (özellikle de ceza yasaları açısından) hafifletici gerekçelerinin olduğunun düşünülmesine yol açabileceği de hassasiyet gösterilmesi gereken bir konudur. Altını çizmemiz gereken nokta, bunların hepsinin ‘namus’ gerekçesi ile işlenen cinayetler olduğu ve insan canının alınması boyutuna varırlmış şiddet olayları ile karşı karşıya olduğumuzdur. Sosyolojik açıdan aralarındaki farkı yadsımayan, ancak temel neden ve sonuç açısından benzerliğe vurgu yapan bir yaklaşım, namus/töre gerekçesiyle işlenen cinayetleri başkalarına ya da bazı bölgelere ait değil, hepimizin içinde yer aldığı topluma ait ve önlemleri üzerinde düşünmeyi bugünden yarına erteleyemeyeceğimiz şiddet olayları olarak algılamamızı kolaylaştırabilir.

Namus Cinayetlerinde Kaçınılmazlık Vurgusu

Namus cinayetlerine nasıl yaklaşıldığı konusu kişilerin zihinlerindeki namus/töre cinayeti farklılıklarına ve bu tür olayların ne denli içinde/yakınında yaşadıklarına bağlı olarak farklılıklar göstermekle birlikte genelde namus cinayetlerine karşı tavırlarda aşağıdaki eğilimler izlenmiştir:

- Namusa aykırı bir davranışta bulunmuş olan kişinin ölümü hak edeceği ve öldürmek durumunda kalanların da başka seçenekleri olmadığını söyleyerek, namus cinayetlerine açık destek verenler
- Namus cinayetlerine koşullu destek veren, yani cinayet işlemeyi kimsenin istemeyeceğini, ancak kanıtlanmış bir aldatma durumunda ve/veya toplumdan gelen baskıya dayanamayan kişilerin böyle bir eyleme girişebileceğini söyleyenler
- Kişilerin toplumsal baskı altında kaldıkları zaman, özellikle de yoksul, güçsüz ve eğitimsiz iseler bu onursuzluğu taşıyamayıp, kaçınılmaz olarak cinayeti işleyebileceğini söyleyenler
- Farklı gerekçelerle de olsa kişilerin namusa aykırı bir davranışta bulunduğu gerekçesiyle öldürüleceğini söyleyenler. Görüşlerini bu şekilde açıklayanların bir kısmı, namusa aykırı davranışın suç oluşturmayacağını, bunların cezalandırılmasının kadınlara karşı ağır bir şiddet uygulaması olduğunu söylerken, kimileri de ilkesel düzeyde ya da dini inançlarına dayanarak insan canının alınmayacağını belirtmişlerdir.

Genelde değerlendirme farklılıklarının, kişilerin namus ile ilgili anlayışlarına dayandığı, namusun kişilerin yaşamlarının tek amacı olduğunun belirtildiği ve/veya esas olarak kadın bedeni üzerinden kurulduğu durumlarda, namus cinayetinin de “anlayış gösterilebilir” “onay verilebilir” bir eylem haline geldiği izlenmiştir. Yapılan açıklamalarda, namus cinayetlerini (en azından insanların namus adına öldürülmesini) kesinlikle doğru bulmadığını söyleyen kişiler (ki bunlar arasında farklı mesleklerden kişiler, kadınlar, STK çalışanları, üniversite öğrencisi genç kızlar, din görevlileri vardır) dışında çok sayıda kişi, bu tür cinayetlere açık destek vermeseler bile olayın, o kişi için kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedirler. Kişinin ağır bir sosyal baskı altında olduğunu söyleyerek bir biçimde cinayeti işleyeni değil de, toplumu suçlayanlar arasında bu tür olayların yakın tanığı olmuş çeşitli mesleklerden kişilerin de (bazı avukat ve polisler dahil) yer aldığı görülmüştür.

Namus Cinayetlerinin Nedenleri

Namus cinayetlerine yol açan nedenler konusunda kişilerin çoğu kez birden fazla faktör üzerinde durmalarına rağmen, çoğunlukla belirtilmiş olan konuları birkaç kategoride toplamak mümkündür.

- Olayları ekonomik ve sosyal koşulların ve geri kalmışlığın yol açtığı yoksunluklara bağlayanlar: Bu tür görüşlere sahip olanların önemli bir kısmı namus cinayetlerini kendilerine daha uzak, belirli bölgelere (ya da kırsal alanlara) ve o bölgelerde yaşayan etnik gruplara ait bir sorun olarak görme eğilimindeki kişilerdir. Onlara göre, bu bölgelerin ekonomik ve sosyal koşullarının iyileşmesi ile bu tür olaylar da ortadan kalkacaktır.

- Olayların ataerkil ilişkilere dayandığını, erkeklerin kadınlar üzerinde denetim kurmasının bir sonucu olduğunu söyleyenler: Özellikle eğitilmiş ve meslek sahibi bazı kadınlar ve kadın STK'larında çalışanlarca dile getirilen bu görüşte, yasal sistemin de güçlü olandan yana davrandığı ifade edilmiştir.

- Olayları ailelerin çocuklarını yetiştirme biçimine bağlayanlar: Bu görüşü savunanlar arasında bazı meslek sahipleri çocuklara fazla baskı yapılarak, yanlış yönlendirildiklerini söylerken, diğerleri de (özellikle büyük kentlere göç etmiş ve çeşitli sorunlar yaşamış kişiler) çocukların iyi terbiye edilememesi, özellikle dini bir terbiye almamaları ve Allah korkusu verilmemesi gibi konulara değinmişlerdir.

- Olayları sosyal baskının insanları çaresiz hale getirmesine bağlayanlar: Bu görüşün, özellikle cinayetlerin daha sık yaşandığı yerlerde, aralarında meslek sahipleri de olmak üzere geniş bir kesim tarafından vurgulandığı izlenmiştir. Bu kişilere göre cinayetleri işleyen kişiler üzerinde ailenin ya da aşiret türü toplulukların baskısı o denli fazladır ki kişi, topluluğundan dışlanacağına hapse girmeyi yeğler. Ayrıca, bu nedenle hapse girmek ve orada görülen ayrıcalıklı muamele de kişilerin prestij kazanmasına neden olabilmektedir.

- Olayları kişisel faktörlere bağlayanlar: Bu görüşü savunanlar, bireylerin beklemedikleri ve doğru bulmadıkları bir davranış karşısındaki yaşadıkları şok ile girdikleri duygusal krizin onları böyle bir eyleme yöneltebileceğini söylemektedirler. Bu nokta, daha çok namus cinayetlerini bireysel eylemler olarak töre cinayetlerinden farklı gören kişilerce belirtilmiştir.

Bu nedenlerin yanı sıra, medyanın da bu konularda özellikle magazin programlarında yansıttığı olaylarla kışkırtıcı bir rol oynadığı da pek çok kişi tarafından dile getirilmiştir. Vurgulanan bir diğer nokta da mağdurlara yardımcı olacak, onları en azından geçici koruma altına alacak kuruluşların bulunmamasıdır. Bu yetersizliği belirtenler, çoğun-

lukla mağdurlara yardımcı olmaya çalışan kamu kuruluşları ve STK çalışanlarıdır. Bu açıklamalarda üzerinde durulan nokta, tehdit altındaki mağdurları koruyacak kurumların yeterli olmamasının da onların kaderini olumsuz yönde etkilediğidir.

Namus cinayetlerinin nedenleri olarak, ekonomik-sosyal koşullar ile toplumsal baskının üzerinde sıklıkla durulması, bir anlamda kişinin ya da kişilerin uyguladığı şiddetin göz ardı edilmesine, en azından hafife alınmasına ve onlara daha hoşgörülü yaklaşılmasına yol açabilir. Yukarıda kadınlar için sözünü ettiğimiz 'gözümlü durumu', toplumun beklentisine uygun biçimde onlara göz kulak olmadığı düşünülen erkeklerle de bu görevlerini, onlar üzerinde ağır bir baskı kurarak hatırlatmaktadır. Ancak, kişinin/ kişilerin davranışını, kaçınılmaz bir durum olarak göstermenin ve çevre baskısını aşırı derecede vurgulamanın bu cinayetlerin meşruiyet zeminini güçlendirebileceği de gözden kaçırılması gereken bir noktadır. Toplumun baskısının, özellikle de kişilerin büyük aile ya da aşiret bağları içinde yaşadıkları durumlarda ne denli güçlü olduğu, bu baskının hangi mekanizmalarla kurulduğu, hangi amaçlar için kullanıldığı ve hangi durumlarda kişilerin sosyal baskıya rağmen farklı kararlar alabildiğinin bilinmesi alınacak önlemlerin saptanması açısından önemlidir. Öte yandan, cinayeti işlemiş kişinin kişisel sorumluluğunu ve dolayısıyla suçunu neredeyse ortadan kaldıracı bir boyutta yorumlanmamalıdır.

Hepsi Cinayete Sonuçlanmıyor ama...

Bu araştırmada, mağdurların, tanıkların ya da bu tür olayları başkalarından duymuş olanların anlattığı 100'ün üzerinde öykünün değerlendirilmesi sonucunda "namusa aykırı davranış" olduğu düşünülen durumların belli bir bölümünün (ki bu araştırma sırasında aktarılmış olan olaylarda yaklaşık yarısının) cinayete sonuçlanırken diğerlerinde başka çözümler bulunduğu görülmüştür. Ancak, bulunan çözümlerin çoğunluğu ölümden kurtulmuş olsa da kadının (bazı durumlarda erkeğin de) çeşitli biçimlerde mağduriyetine yol açmaktadır. Sonuçta, cinayet kurbanı olanlar kadar, öldürülmeyenler de o toplulukta namusa aykırı olduğu kabul edilen bir davranışta bulunmanın cezasını ağır bir biçimde çekmektedirler. (Aile tarafından dışlanma veya reddedilme, yaşadığı yerden uzaklaştırıp, başka bir yerde yaşamaya mahkum edilme, sevmediği ve/veya uygun olmayan bir kişi ile evlendirilme, değiş-tokuş edilme, başkalarına ibret olsun diye, bir uzvunun örneğin burnunun kesilmesi gibi).

Hikayeler, esas olarak kadının evli olup, olmaması ve nasıl bir davranış içine girdiğinin bu tür olayların sonuçlarını etkilediğini, ancak her durumda olayın yaşandığı çevre ve ailenin koşullarının da işin akışını değiştirebileceğini göstermektedir. Buna göre de birbirine çok benzer gibi gözükten olayların farklı sonuçlara yol açabildiği izlenmiştir. Bu araştırmada, bize aktarılan olaylar, kadının medeni durumu ve namusa aykırı olduğu düşünülen olayın ne olduğuna göre belli kategorilere ayrılarak değerlendirilmiş, cinayet ile sonuçlanmayan olaylarda ne tür pazarlıklarla, hangi çözümlere ulaşılabildiğine dair bilgiler de edinilmiştir. Kişilerin aktardığı öyküler şunları göstermiştir:

- Evli bir kadının bir başka erkekle ilişki kurması/ ya da ilişkisi olduğunun düşünülmesi durumunda, kadın ve onunla ilişkiye giren erkek ölüm cezasını hak etmekte ve bu durumda hem kadının eşi, hem de ailesi ve ayrıca erkeğin ailesi bu cezayı yerine getirme sorumluluğunu taşımaktadır. Bu durumlarda olayın bir biçimde kanıtlanması önem taşımaktadır. Yine bu olaylarda, kadının ilişki kurduğu kişinin ailesi genelde olayın dışındadır ve oğulları öldürülse bile olayın üstünü örtmeyi tercih edebilirler. Kadının eşinin cinayeti işlemek istemediği veya bir şekilde ölümlü sonuçlanmayan vakalarda tüm ailenin toplum tarafından dışlanması söz konusu olmaktadır. Böyle durumlarda STK veya diğer kuruluşların aileye verdiği destek çok önemlidir. Bazı olaylarda ise önemli bir kanıt olmadığı ve/veya eşinin kadına bir şey yapmak istemediği koşullarda, kocanın akrabalarının ona bir biçimde zarar verdiği durumlar da söz konusu olmaktadır.

- Evli bir kadının bir başkası ile kaçtığı durumlarda da yine ölüm cezasının hak edildiği düşünülmektedir. Böyle durumlarda bazen, kadını kaçıran erkeğin ailesinin konumu, kadının arkasında duracak güce sahip olup olmamaları belli pazarlık kapılarını açabilmektedir. (Kadını kaçıran erkeğin ailesinden bekar kızların kadının ailesine verilmesi gibi)

- Kadının boşanmak istemesi ya da eşinin evini terk edip gitmesi gibi durumlar, ya da boşanmış bir kadının bir başka erkekle ilişki kurması (ki evli bir kadının ilişki kurmasından farklı değerlendirilmemektedir) ölüm cezası ile sonuçlanabilmektedir. Kadının cezalandırılması eşi tarafından yapılabileceği gibi onu gözetim altında tutmakla kendisini yükümlü gören oğlu, kayınbiraderi ve diğer akrabaları tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Boşanma durumunda kadınlar genellikle daha geniş

bir akraba topluluğunun, hatta akrabalık ilişkisi içinde olmadıkları bir çevrenin gözetimi altına girmektedirler.

- Bekar bir kızın bir erkekle ilişkisinin olduğu / olduğunun düşünüldüğü durumda bu olayın kadının ve erkeğin, ya da sadece kadının veya erkeğin öldürülmesi ile sonuçlanması söz konusudur. Ancak, bu olayların bir bölümünde, özellikle de kadının birisiyle (bu, sevdiği erkek olmayabilir) evlendirilmesinin mümkün olduğu koşullarda bir cinayete yol açılmadan çözüme ulaşılmaktadır. Böylesi durumlarda, özellikle kızın ailesinin kararı önemlidir; sonucu olumsuz yönde etkileyen önemli faktörlerden biri kızın hamile kalmış olması, diğeri de olayın çevrede yaygın biçimde duyulmuş olmasıdır. Cinayetin işlenmediği bazı durumlarda da genç kızların intihar ettiği, hatta bazen aileleri tarafından intihara yönlendirildiği aktarılmıştır. Yine böyle vakalarda, annenin ve kız kardeşlerin öldürülme olayına şiddetle karşı çıkmaları durumunda hepsinin birlikte aileden (aşiretten) dışlanması söz konusu olabilmektedir.

- Bekar bir kızın bir erkekle kaçma durumunda ise, sonucun ölüm olabileceği (kendisi ve birlikte kaçtığı erkek açısından) gibi çok çeşitli pazarlıkların da gündeme gelebileceği izlenmiştir. Bu tür olaylarda kızın kaçtığı erkeğin evli olup olmaması, ailesinin veya kendisinin sosyal –ekonomik konumu, kızın nişanlı olup olmaması, erkeğin ailesinin kızı isteyip istememesi gibi birçok faktör iç içe geçerek sonucu belirlemektedir. Oldukça karmaşık, genellikle de kadın açısından onur kırıcı, ona takas edilen bir mal muamelesinin yapıldığı bir pazarlık süreci yaşanmaktadır. Olayları anlatanların ifadelerinde sıklıkla 'aldık, verdik, kaldırdık, götürdük, getirdik' gibi sözcüklerin yer aldığı, pazarlığın niteliğinin dilin kullanımına da yansdığı bir süreçtir bu...Bu süreç içinde kaçan kıza karşılık, erkeğin ailesinden berdel yapılarak kızın ailesine gelin gelen kadınlar da bu değiş-tokuşun ister istemez parçaları haline gelmektedir. Olayın sonucunda kadının, öldürülmeden kurtulsa bile daha sonra intihara sürüklendiği, istemediği kişilerle evlendirildiği, yerleşim yerini terk etmeye zorlandığı, ailesi ve akrabaları tarafından dışlandığı çeşitli öykülerde izlenmiştir.

- Saldırıya uğrama ve tecavüz edilme durumunda ise eğer tecavüz edilen kişi bekar bir genç kız ise çoğu kez tecavüzcüsü ile evlendirilmesi bir çözüm olarak görülmekte, tecavüzcü bunu istemediği ya da koşulları uygun olmadığı zaman, hem tecavüzcünün, hem de kızın öldürülmesi söz konusu

olabilmektedir. Ayrıca, ailelerin ekonomik gücü de rol oynamakta, varlıklı bir aileden gelen erkeğin ailesi yoksul bir kızı istemediği gibi, oğullarının ceza görmemesi için kızın ailesi ile belli pazarlıklara da girişebilmektedir. Öte yandan, kızın hamile olduğu durumlarda öldürülmesi aile namusu açısından önemli görülmektedir. Genelde bu kategoride bazı koşullarda (özellikle kentte yaşayan ve STK'lar ile ilişkisi olan ailelerde) formel kurumlara başvurulduğu da izlenmiştir.(dava açmak, yardım istemek vs.) Öte yandan aileler, hangi koşulda olursa olsun, evli bir kadının uğradığı tecavüz olayında kadını da suçlu görme eğilimindedirler. Bu durumda ölüm tehdidi ile karşılan bazı kadınların kurumlardan yardım istedikleri de izlenmiştir.

Yukarıda ele aldığımız grupların özellikleri ile ilgili değerlendirmeler, her kategoride en az beş, en fazla 29 olay üzerinden yapılmıştır. Her kategoride, kadının ve erkeğin ailelerinin toplumsal nitelikleri (toplumsal- ekonomik konumu, etnik kökeni, dinmezhep özellikleri, aile, akrabalık ve varsa aşiret yapısı gibi) ve karşılıklı güç ilişkileri ile olayın çevrede yaygın bir biçimde duyulmasının, olayın sonucunu ve yapılan pazarlıkları önemli ölçüde etkilediği de izlenmiştir.

Anlatılan olaylarda kadınlar (özellikle kızların anneleri) aile meclislerinin karar aldığı durumlarda orada bulunmamakta, ancak kararı bir şekilde onaylamaktadırlar. Hatta, bu tür olaylarda anneler kendilerini içinde yaşadıkları topluluğa karşı hesap verme konumunda görmektedirler, çünkü kadının toplumdaki başlıca rolü evinin dirliği ve çocuklarının terbiyesi olarak kabul edilmektedir. Anlatılan öykülerde, kadınların bu konumunun onları, kızlarına verilecek cezaları desteklemeye, hatta bazen kızlarını intihara teşvik etmeye yönelttiği konusunda bazı bilgiler de edinilmiştir. Öte yandan, öyküler arasında sadece cezaları onaylayan veya destekleyen değil, az sayıda da olsa topluluğundan dışlanmayı göze alıp, karşı çıkma cesaretini göstermiş birkaç örneğe rastlanmış olmak kadınların belli koşullarda (özellikle de yaşlı ya da aile veya aşiret içinde güçlü bir konuma sahip olduklarında) farklı davranabileceklerinin işareti sayılabilir.

Bunun yanı sıra öykülerde yine az sayıda da olsa bu tür olaylarda eşlerini, akraba kızlarını topluluğun kararına karşın öldürmeyen ve bazı durumlarda kendileri mağdur olan, bulunduğu yeri terk eden, ailesinin (veya aşiretinin) dışladığı erkeklerle de rastlanmıştır. Bu tür olaylarda da yine, mağdur durumuna düşmüş kişiye ya da aileye destek olacak kurumların varlığı önem taşımaktadır.

Namus Cinayetlerine Karşı Neler Yapılabilir?

Bu çalışmada hem görüşme yapılan kişilerden, hem de STK'lardan çözüm önerileri ile ilgili görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Bunların genel bir değerlendirilmesi yapıldığında ilk göze çarpan unsur STK'lar, bazı meslek sahipleri ve siyasi partiler ya da STK'lar ile ilişkileri olan bazı kişiler dışında, namus/töre cinayetlerinin engellenmesi konusunda neler yapılabileceğini çok az sayıda kişinin düşünmüş oluşudur. Daha da önemlisi, bu tür şiddet olaylarının sıklıkla yaşandığı ortamlarda, olayların çok yakınında olanların, konuya oldukça karamsar yaklaşımları, değişim konusunda umut taşıyamamalarıdır. Hatta bu umutsuzluğun Şanlıurfa ve Batman'da STK çalışanlarını bile belli ölçülerde etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla, özellikle namus cinayetlerinin daha sık yaşandığı yerlerde bu olayların engellenebileceği yönündeki umutsuzluğun ortadan kaldırılması, herhangi bir eylem programının başarılı olması açısından önem taşımaktadır. Umutsuzluk ve çaresizlik atmosferini kırmak için çok sayıda kişinin ve kuruluşun bu konuda duyarlı olduklarını ve kendilerini sorunun sahibi olarak gördüklerini bir şekilde anlatmaları önem taşımaktadır. Kamu görevlileri, kamu kuruluşları, yerel yöneticiler, STK'lar ve medya, ayrı ayrı ve işbirliği içinde konuyla ilgili sorumluluklarını ortaya koyan faaliyetlere girişebilirler. Kendi bölgelerindeki bir namus cinayeti, ya da bir namus cinayeti mağdurunun risk altında yaşamak durumunda kalması, o bölgede yaşayan ve çalışan herkesi (en yetkili kamu görevlilerinden sıradan insanlara dek) rahatsız etmeye başladığında, kimse bu ayıbı taşımak istemediğinde çözüm yolları bulmak da daha kolay olacaktır.

Namus cinayetlerine yol açabilecek durumların engellenmesine yönelik çalışmalar iki grup veya aşama halinde düşünülebilir: Birincisi, kadının (ve erkeğin) bir cinayete kurban gitmesinin engellenmesine yönelik çalışmalar; ikincisi ise daha uzun dönemde, kişilerin ve kurumların çeşitli biçimlerde güçlendirilmesi ve dönüştürülmesine yönelik programlar.

Birinci aşama faaliyetleri arasında şimdiye dek kullanılmış arabuluculuk mekanizmalarının incelenip, bu mekanizmaların kadınların bir mal gibi değiş-tokuşu ve mağduriyetine yol açmadan uygulanabilme koşulları konusunda farklı görüşler geliştirilebilir. Aileler üzerinde saygınlığı olan toplum liderleri, din adamları ve bu konuda deneyimli olan kişiler ile görüşerek, STK'ların da bu tür

pazarlık süreçlerinde söz sahibi olması sağlanabilir. Gerek STK'ların, gerekse kadınlara (ve mağdur durumdaki diğer aile fertlerine) bu konuda destek verecek kamu kuruluşlarının etkisinin artması için bu alanda güçlenmeleri, tehdit altındaki kadınları koruyacak, onlara psikolojik destek verecek, kendi ayakları üzerinde durabilen bireyler haline getirecek olanaklara sahip olmaları gerekmektedir. Burada sözü edilebilecek olanaklar ise en başta, kadınlara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması konusunda yıllardır kadın kuruluşlarının üzerinde durduğu acil gereksinimler, yani bu durumdaki kadınlara yardımcı olabilecek 24 saat çalışan telefon hatları ve yeterli sayıda, donanımda ve uygun koşullarda kadın sığınaklarıdır. Bunların varlığı, namus cinayetine yol açan nedenleri ortadan kaldırmayacaktır ama yaşam tehdidi altındaki kadınların hayatının kurtulmasına yol açabilecektir. Araştırma sırasında tehdit altındaki kadınların acil bir durumda barınıp, psikolojik destek alabilecekleri istasyonlar ve daha uzun zaman kalabilecekleri sığınaklara olan gereksinim, STK'ların yanı sıra, kendilerine başvuran risk altındaki bazı kadınlara gerektiği gibi yardımcı olamadığını söyleyen bazı emniyet görevlileri tarafından da ifade edilmiştir. Bu tür kurumların ülke düzeyinde yaygınlaştırılıp, sürdürülebilirliği açısından devletin desteğine ve bu alanda devlet-STK işbirliğine gereksinim olduğu da açıktır.

İkinci aşama faaliyetleri içinde düşünülmesi gerekenler, namus cinayetlerinin uzun dönemde ortadan kalkmasına zemin hazırlayabilecek zihinsel-davranışsal değişikliklere yönelik eğitim programları ve sosyal-kültürel etkinlikler ile bu tür olayların mağdurlarına destek oluşturacak programlardır. Bu çerçevede, gençler ve yetişkinler, çeşitli mesleklerden kişiler (öğretmenler, hukukçu, imam, polis, psikolog, sosyal hizmet uzmanı gibi), kamu görevlileri, yerel yönetim çalışanları ve STK çalışanlarının toplumsal cinsiyet ilişkileri, kadın hakları, kızların erken ve zorla evlendirilmesi, akrabalık evlilikler, aile-içi iletişim, şiddet ve şiddetin sonuçları ve özellikle de namus ve namus cinayetleri gibi konularda özel olarak hazırlanmış eğitim programlarına katılımlarının sağlanması önem taşımaktadır. Her kesime veya meslek grubuna yönelik eğitim programının o grubun ihtiyaçlarına ve çalışma alanına uygun biçimde hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir.

STK'ların mahallelerde çalışmaya önem vermesi, mahallelerde ailenin tüm fertleri için faaliyetler içeren merkezlerin STK, kamu kuruluşları ve ye-

rel yönetimlerin işbirliği ile her yerleşim biriminde oranın olanakları ve ihtiyaçları düşünülerek oluşturulması, STK çalışanları arasında çalışma yapılan bölgede konuşulan dilleri bilen kişilerin olması, STK'ların halk arasında güven kazanmasını sağlayarak aile fertlerinin, akrabalık ilişkileri dışında bir dayanışma ağı içine girmesinin yolunu açacaktır. Kurulacak merkezlerde de ailenin tüm fertleri için çeşitli konularda bilgilendirme, eğitim ve danışma faaliyetlerinin yanı sıra, toplumsal ve kültürel etkinlikler ve beceri edinme kursları organize edilebilir. Genç kadınların yanı sıra genç erkekler için de çeşitli sosyal faaliyetlerin düzenlenmesi bu alanda genel olarak varolan bir boşluğu doldurduğu gibi gençlerin arkadaş olmayı öğrenecekleri, farklı ortamlarda karşılaşmalarının yolunu açabilir.

Bu arada, kadınları ve özellikle de genç kızları güçlendirmeye yönelik faaliyetler, onların kendi kararlarının kendilerinin vereceği bireyler olması yönünde büyük önem taşımaktadır. Çeşitli kuruluşlarca düzenlenen, kızların okula gitmesini ve bir meslek edinmesini destekleyen kampanyalar yerel yöneticiler ve STK'larca da desteklenmelidir. Eğitimi olma, meslek ve iş edinme konusunda kadınların güçlendirilmesi uzun dönemde onları, evleri dışında farklı işler de yapabilen bireyler olarak toplumda görünür kılacak, aile içindeki rollerinin ve toplumsal statülerinin değişmesinde rol oynayabilecektir.

Bu araştırma çerçevesinde görüştüğümüz kişilerin birçoğunun ceza yasasında yapılan değişikliklerin insanları bu tür cinayetlerden caydırabileceği konusuna olumsuz bakmalarına karşın, önemli bir bölümünün de (bazı meslek sahipleri dahil) yasa değişikliklerinden haberdar olmadığı görülmüştür. Bu durum sadece ceza yasasıyla değil, kadının ve ailenin korunmasını ilgilendiren yasa değişiklikleri ile ilgili olarak da böyledir. O nedenle yasalar ve yasalarda yapılan değişiklikler ve hatta yasanın uygulanması ile ilgili gelişmeler çeşitli biçimlerde halk arasında yaygınlaştırılmalı, bunu yapanlar da sadece STK'lar değil, aynı zamanda kamu kuruluşları ve medya olmalıdır.

Medyanın , özellikle de yerel medyanın tüm bu faaliyetleri kesen ve her alanda varolan gelişmelerden halkı haberdar eden, onlara gerek STK'lar, gerekse diğer kuruluşlar hakkında doğru bilgiler veren; şiddetin ve namus uğruna öldürmenin, insan hakları ile bağdaşmadığını toplum önderleri, din görevlileri, o toplumun sevilen ve sayılan insanları, bilim- sanat-spor dünyasından popüler kişiler

kanalıyla farklı boyutlarıyla yansıtmaya çalışan, şiddetle mücadele alanında, eğitim ve meslek edinme alanında, STK faaliyeti alanında iyi örnekleri tanıtan, bilgilendirici, eleştirel ve dönüştürücü bir rolü olmalıdır.

Ek I: Kentlere Göre Görüşme Sayıları

İSTANBUL (51 GÖRÜŞME)	
İSTANBUL KURUM GÖRÜŞMELERİ (11 Görüşme)	
1	AMARGİ
2	FİKİRTEPE AİLE DANIŞMA MERKEZİ
3	GÖÇ-DER
4	İSTANBUL BAROSU KADIN HAKLARI UYGULAMA MERKEZİ
5	LAMBDA İSTANBUL EŞCİNSEL SİVİL TOPLUM GİRİŞİMİ
6	İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
7	ÇAPA TIP FAKÜLTESİ İSTANBUL PSİKOSOSYAL TRAVMA MERKEZİ
8	MOR ÇATI KADIN SIĞINAĞI VAKFI
9	KADININ İNSAN HAKLARI- YENİ ÇÖZÜMLER VAKFI
10	GÖZ ALTINDA CİNSEL TACİZ VE TECAVÜZE KARŞI HUKUKİ YARDIM PROJESİ
11	HALKEVİ
İSTANBUL MESLEK SAHİBİ GÖRÜŞMELERİ (14 Görüşme)	
1	ADLİ TIP UZMANI, ERKEK
2	AVUKAT, KADIN
3	AVUKAT, ERKEK
4	GAZETECİ, KADIN
5	ÖĞRETMEN, ERKEK
6	POLİS, ERKEK
7	PSİKOLOG, KADIN
8	SOSYAL HİZMET UZMANI, KADIN
9	JANDARMA KARAKOLU GÖREVLİSİ, ERKEK
10	GAZETECİ, KADIN
11	İMAM, ERKEK
12	ESNAF, ERKEK
13	YEREL YÖNETİCİ, KADIN
14	İMAM, ERKEK

İSTANBUL KİŞİ GÖRÜŞMELERİ (26 Görüşme)	
1	KADIN, ORTA YAŞLI, EVLİ
2	KADIN, ORTA YAŞLI, EVLİ
3	ERKEK, YAŞI BELİRTİLMEMİŞ
4	KADIN GRUBU
5	ERKEK GRUBU
6	CİNSEL TERCİHİ DOLAYISIYLA AYRIMCILIĞA UĞRAMIŞ MAĞDUR, TRAVESTİ, 34 YAŞINDA, BEKAR
7	ERKEK, 28 YAŞINDA, BEKAR
8	ERKEK, 20 YAŞINDA, BEKAR
9	ERKEK, 64 YAŞINDA, EVLİ
10	ERKEK, 32 YAŞINDA, EVLİ
11	KADIN, 24 YAŞINDA, EVLİ
12	KADIN GRUBU
13	KADIN, 54 YAŞINDA, EVLİ
14	KADIN, 77 YAŞINDA, EVLİ
15	KADIN, 19 YAŞINDA, BEKAR
16	ERKEK, 58 YAŞINDA, EVLİ
17	ERKEK, 37 YAŞINDA, EVLİ
18	ERKEK, 48 YAŞINDA, EVLİ
19	KADIN, 63 YAŞINDA, EVLİ
20	ERKEK, 29 YAŞINDA, BEKAR
21	KADIN, 21 YAŞINDA, BEKAR
22	ERKEK, 33 YAŞINDA, EVLİ
23	KADIN, 46 YAŞINDA, EVLİ
24	KADIN GRUBU
25	ERKEK GRUBU
26	KADIN, MAĞDUR, 28 YAŞINDA, EVLİ

ADANA (42 GÖRÜŞME)	
ADANA KURUM GÖRÜŞMELERİ (9 Görüşme)	
1	AMARGİ
2	İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
3	ADANA KENT KADIN KONSEYİ
4	AKDAM
5	ADANA BAROSU ÇOCUK KOMİSYONU
6	KA-DER
7	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ KADIN ÇALIŞMALARI MERKEZİ
8	ADANA BAROSU KADIN HAKLARI KOMİSYONU
9	BELEDİYE
ADANA MESLEK SAHİBİ GÖRÜŞMELERİ (17 Görüşme)	
1	AVUKAT, ERKEK
2	ADLİ TIP UZMANI, ERKEK
3	GAZETECİ, KADIN
4	GAZETECİ, ERKEK
5	ESNAF, ERKEK
6	MÜEZZİN, KADIN
7	İMAM, ERKEK
8	MUHTAR, ERKEK
9	ÖĞRETMEN, ERKEK
10	POLİS, ERKEK
11	İMAM, ERKEK
12	MUHTAR, ERKEK
13	SAVCI, ERKEK
14	GAZETECİ, ERKEK
15	SOSYAL HİZMET UZMANI, KADIN
16	MUHTAR, ERKEK
17	ÖĞRETMEN, ERKEK

ADANA KİŞİ GÖRÜŞMELERİ (16 Görüşme)	
1	KADIN, 21 YAŞINDA, BEKAR
2	KADIN, 30 YAŞINDA, EVLİ
3	KADIN, 35 YAŞINDA, EVLİ
4	ERKEK, 37 YAŞINDA, EVLİ
5	KADIN, 55 YAŞINDA, EVLİ
6	ERKEK, 25 YAŞINDA, BEKAR
7	KADIN, 21 YAŞINDA, NİŞANLI
8	KADIN, 26 YAŞINDA, BEKAR
9	ERKEK GRUBU
10	KADIN, 45 YAŞINDA, EVLİ
11	ERKEK, 25 YAŞINDA, BEKAR
12	KADIN, 36 YAŞINDA, EVLİ
13	ERKEK, 70 YAŞINDA, EVLİ
14	ERKEK, 47 YAŞINDA, EVLİ
15	KADIN, 21 YAŞINDA, BEKAR
16	KADIN, 26 YAŞINDA, EVLİ

ŞANLIURFA (52 GÖRÜŞME)	
ŞANLIURFA KURUM GÖRÜŞMELERİ (9 Görüşme)	
1	ŞANLIURFA BAROSU
2	ŞANLIURFA BAROSU KADIN HAKLARI KOMİSYONU
3	İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
4	YAŞAM EVİ KADIN DAYANIŞMA MERKEZİ
5	MAZLUMDER
6	EĞİTİM-SEN KADIN KOMİSYONU
7	YAKUBİYE ÇATOM (ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZİ)
8	DEHAP KADIN KOMİSYONU
9	ÇAĞDAŞ YAŞAMI DESTEKLEME DERNEĞİ
ŞANLIURFA MESLEK SAHİBİ GÖRÜŞMELERİ (19 Görüşme)	
1	GAZETECİ, KADIN
2	AVUKAT, ERKEK
3	AVUKAT, KADIN
4	GAZETECİ, ERKEK
5	GAZETECİ, ERKEK
6	HAKİM, ERKEK
7	MUHTAR, ERKEK
8	ÖĞRETMEN, KADIN
9	MÜFTÜLÜKTE DİN GÖREVLİSİ, ERKEK
10	MUHTAR, ERKEK
11	CEM EVİ LİDERİ, ERKEK
12	ADLİ TIP UZMANI, ERKEK
13	SOSYAL HİZMET UZMANI, KADIN
14	POLİS, ERKEK
15	HAKİM, KADIN
16	İMAM, ERKEK
17	GAZETECİ, ERKEK
18	ESNAF, ERKEK
19	POLİS, ERKEK

ŞANLIURFA KİŞİ GÖRÜŞMELERİ (24 Görüşme)	
1	ERKEK, 55 YAŞINDA, EVLİ
2	GENÇ KIZ GRUBU
3	GENÇ ERKEK GRUBU
4	YAŞAM EVİ KADIN DAYANIŞMA MERKEZİ'NDE KADIN GRUP GÖRÜŞMESİ
5	KADIN, 20 YAŞINDA, BEKAR
6	ERKEK, 40 YAŞINDA, EVLİ
7	ERKEK, 32 YAŞINDA, EVLİ
8	KADIN, 36 YAŞINDA, EVLİ
9	KADIN, 14 YAŞINDA, NİŞANLI
10	KADIN, 38 YAŞINDA, EVLİ
11	ERKEK, 44 YAŞINDA, EVLİ
12	ERKEK, 45 YAŞINDA, EVLİ
13	KADIN, 70 YAŞINDA, DUL
14	KADIN, 28 YAŞINDA, EVLİ
15	KADIN, 16 YAŞINDA, BEKAR
16	ERKEK GRUBU
17	KADIN, 40 YAŞINDA, EVLİ
18	KADIN GRUBU
19	KADIN, 23 YAŞINDA, BEKAR
20	GRUP GÖRÜŞMESİ (KADIN- ERKEK)
21	GENÇ ERKEK GRUBU
22	ERKEK, 19 YAŞINDA, BEKAR
23	KADIN, 18 YAŞINDA, BEKAR
24	KADIN GRUBU

BATMAN (50 GÖRÜŞME)	
BATMAN KURUM GÖRÜŞMELERİ (9 Görüşme)	
1	İNSAN HAKLARI DERNEĞİ
2	EĞİTİM-SEN
3	SELİS KADIN DANIŞMANLIK MERKEZİ
4	GÖÇ-DER
5	KADIN DAYANIŞMA MERKEZİ, KAMER VAKFI
6	ÇATOM (ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZİ)
7	BAHAR KÜLTÜR MERKEZİ
8	DEHAP KADIN KOMİSYONU
9	MAZLUMDER
BATMAN MESLEK SAHİBİ GÖRÜŞMELERİ (21 Görüşme)	
1	CEZA İNFAZ MEMURU, ERKEK
2	AVUKAT, KADIN
3	SAVCI, ERKEK
4	PSİKOLOG, KADIN
5	HAKİM, ERKEK
6	PSİKOLOG, KADIN
7	ÖĞRETMEN, ERKEK
8	PSİKOLOG, ERKEK
9	MUHTAR, ERKEK
10	MUHTAR, ERKEK
11	ESNAF, ERKEK
12	ESNAF, ERKEK
13	MUHTAR, ERKEK
14	İMAM, ERKEK
15	ESNAF, KADIN
16	ESNAF, ERKEK
17	ESNAF, KADIN
18	MÜFTÜLÜKTE DİN GÖREVLİSİ, ERKEK
19	AVUKAT, ERKEK
20	POLİS, ERKEK
21	GAZETECİ, ERKEK

BATMAN KİŞİ GÖRÜŞMELERİ (20 Görüşme)	
1	ERKEK GRUBU
2	KADIN, 25 YAŞINDA, BEKAR
3	KADIN, 41 YAŞINDA, EVLİ
4	ERKEK, 23 YAŞINDA, BEKAR
5	KADIN, 24 YAŞINDA, BEKAR
6	KADIN, 17 YAŞINDA, BEKAR
7	KADIN GRUBU
8	KADIN, 60 YAŞINDA, EVLİ
9	ERKEK GRUBU
10	KADIN, 32 YAŞINDA, EVLİ
11	ERKEK, 35 YAŞINDA, BEKAR
12	KADIN, 30 YAŞINDA, EVLİ
13	ERKEK GRUBU
14	KADIN, 42 YAŞINDA, EVLİ
15	KADIN GRUBU
16	ERKEK, 18 YAŞINDA, BEKAR
17	KADIN, 19 YAŞINDA, BEKAR
18	KADIN, 25 YAŞINDA, BEKAR
19	KADIN, 18 YAŞINDA, BEKAR
20	ERKEK, 26 YAŞINDA, BEKAR

Ek II: Görüşmelerin Yapıldığı Mahaller Hakkında Bilgi

İSTANBUL

SARIGAZİ MERKEZ MAHALLESİ

52.000 nüfuslu Sarıgazi Mahallesi, Ümraniye ilçesine bağlıdır. İlçeye bağlı diğer mahalleler gibi Sarıgazi de, Tunceli, Sivas, Erzincan, Kastamonu, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Bingöl, Kars ve Siirt gibi pek çok ilden göç almaktadır. Sokak çocuklarının varlığı, Sarıgazi'nin en önemli sorunlarından biri.

NURTEPE MAHALLESİ

Mahallenin nüfusu 14,705. Burada yaşayanlar, ağırlıklı olarak Sivas, Erzurum, Erzincan, Ordu, Giresun, Kastamonu, Gümüşhane, Siirt, Muş ve Bitlis'ten gelmiş, Nurtepe Mahallesi Karadenizlilerin, Alevilerin ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir mahalle. Mahalle sakinlerinin çoğu, sanayide ve ulaşım sektöründe çalışıyor.

ADANA

OVA MAHALLESİ

Ova Mahallesi'nin nüfusu 25.000'e yakın. Muhtardan alınan bilgilere göre, mahalle sakinlerinin %90'ı Tunceli, Şırnak, Siirt, Van, Bitlis, Mardin ve Batman'dan göç etmiş. Bunların çoğu, ülke içinde

yerinden edilmiş kişiler. Mahallenin işsizlik oranı yaklaşık %70. Çalışan kişilerin yaptıkları işlerin başında seyyar satıcılık ve inşaat işçiliği geliyor. Ayrıca, kapkaç ve hırsızlık da yaygın.

KİREMİTHANE MAHALLESİ

Mahallenin nüfusu yaklaşık 11.000. Mahalleliler, çoğunlukla 1950'lerden sonra Elazığ, Bingöl ve Diyarbakır'dan göç etmiş. Göçle gelenler, ekonomik koşulları iyileştikçe Adana'nın diğer mahallelerine yerleşiyor ve yerlerine yeni yoksullar taşıyor. Mahallelilerin çoğu tarımla uğraşiyor, ama aralarında seyyar satıcılar, memurlar ve işçiler de var.

ŞANLIURFA

SIRRIN MAHALLESİ

Sırrın Mahallesi'nin nüfusu 10,000 civarındadır. Önceden bir Türkmen Alevi köyü olan Sırrın, Şanlıurfa'nın Siverek ve Hilvan ilçeleri kırsalından göç almış. Mahallenin yerlilerinin ana dili Türkçe ama Kürtler, Türkler ve Araplar burada bir arada yaşıyor. 20-25 yıl önce Sırrınlılar ağırlıklı olarak tarımla uğraşıp, kentin sebze ve meyve ihtiyacını karşılarken, günümüzde mahallede işsizlik yoğun. Gençler iş bulmakta zorlanıyor, bazıları döşemecilik, tamircilik gibi işlerle uğraşiyor. Akraba evlilik-

leri azalsa da hâlâ yaygın. Araplarda çokeşlilik de sıklıkla görülüyor. Muhtardan alınan bilgiye göre, Sırrın'da aşiret ilişkileri yok, ancak mahalleliler birbirine bağlı ve dayanışma içinde yaşıyorlar.

EYYÜBİYE MAHALLESİ

Eyyübiye Mahallesi'nin nüfusu yaklaşık 20.000. Eyyübiye mahallesi eski, ama çok yoksul bir mahalle, Şanlıurfa kırsalından göç almış. Kürtler ve Arapların bir arada yaşadığı Eyyübiye Mahallesi oldukça tutucu, mahallede herkes birbirini tanıyor ve aşiret ilişkileri kuvvetli. Mahalle sakinleri arasında, yazları köylerine gidip kışın geri gelenler de var.

BATMAN

İLÜH MAHALLESİ

İluh, Batman'ın en eski mahallesi ve 20.000 nüfusuyla kentin en kalabalık mahallelerinden biri. İluh Mahallesi sakinlerinin büyük bölümü, Batman'ın Gercüş, Kozluk ve Sason gibi ilçelerinden ve bağlı köylerden gelmiş. Ancak Batman kenti İluh Köyü çevresine kurulduğundan, mahallede Batman'ın yerlileri de yaşıyor. İşsizlik çok yoğun, iş sahiplerinin çoğu da esnaf veya inşaat işçisi. Muhtar'dan alınan bilgiye göre, mahallede yaşayanların tamamı Kürt ve mahalleliler arasında yardımlaşma yüksek düzeyde.

YAVUZ SELİM MAHALLESİ

Resmi istatistiklere göre mahallenin nüfusu 16.000, ancak nüfus hâlâ artmaktadır (25-30.000'i bulmuştur). Mahalleliler ağırlıklı olarak, yerinden edilmiş kişiler ve Batman'ın Gercüş ve Beşiri ilçelerinden, Siirt'in Kurtalan ve Botan ilçelerinden, Şırnak'ın Cizre ilçesi ve Hakkari'den gelmiş. Yavuz Selim Mahallesi, Batman'ın en yoksul mahallelerinden biri, mahalle sakinleri daha çok inşaat işçiliği, seyyar satıcılık, esnaflık, yazları tarım işçiliği ile uğraşıyor.

PETROLKENT MAHALLESİ

Petrolkent Mahallesi de, 14.500'lük nüfusuyla, Batman'ın kalabalık mahallelerinden biri. Petrolkent'te yaşayanlar, Diyarbakır Lice'den, Batman'ın Gercüş, Bismil, Kozluk ve Beşiri ilçelerinden, Siirt'in Kurtalan ilçesinden, Şırnak, Mardin ve ilçesi Midyat'tan göç etmiş. Bir çoğu ülke içinde yerinden edilmiş kişiler. İşsizlik yoğun, mahalleliler seyyar satıcılık, esnaflık ve işçilik yapıyor. Mahallede Kürtler ve az sayıda Çingene yaşıyor.

Ek III: Görüşülen Meslek Sahipleri Sayısı

MESLEK SAHİPLERİ GÖRÜŞME SAYISI	
AVUKAT	7
GAZETECİ	10
HAKİM	3
ÖĞRETMEN	5
MUHTAR	8
İMAM VE DİĞER DİN GÖREVLİLERİ	10
ADLİ TIP UZMANI	3
POLİS	6
SOSYAL HİZMET UZMANI	3
PSİKOLOG	4
ESNAF	8
SAVCI	2
YEREL YÖNETİCİ	1
CEZA İNFAZ MEMURU	1
TOPLAM	71

Ek IV: Görüşülen Sivil Toplum Kuruluşları Hakkında Bilgi

İSTANBUL

AMARGİ

2001 yılında İstanbul'da kurulan Amargi, daha sonra Adana ve Antakya'da da kurulmuş. Hiyerarşik bir örgütlenme yapısı olmayan Amargi, ötekileştirilmişin yanında olmak, ataerkilliğin, kapitalizmin etkilerinden kurtulmak amacıyla bir araya gelmiş feminist bir örgütlenme. Bu konularda atölyeler, araştırma grupları, seminer, söyleşi, makale tartışmaları yürütüyor ve kadın buluşmaları organize ediyor.

ÇAPA TIP FAKÜLTESİ İSTANBUL PSİKO-SOSYAL TRAVMA MERKEZİ

1994 yılından itibaren travma mağdurlarına psikoterapi veren merkez, kadına duyarlı bir yaklaşımla kendilerine başvuranlara ücretsiz destek sunuyor. Ülke içindeki kadın kuruluşlarıyla da ortak projelere destek sunan merkez, şu anda İstanbul Valiliği'nin kadına yönelik şiddet konusundaki projesine de danışmanlık hizmeti veriyor.

FİKİRTEPE AİLE DANIŞMA MERKEZİ

1995 yılından Kadıköy Belediyesi'nin desteğiyle kurulmuş olan aile danışma merkezi. Cumhuriyetin kuruluşu, Atatürk ilkeleri, İslam'da kadının konumu, medeni hukukta kadın hakları, aile içi iletişim, tüketici hakları konularında seminerler düzenleyip, çalışan kadınların çocuklara yönelik kreş hizmeti sunuyor. Gönüllü öğretmenlerin desteğiyle çocuklara ücretsiz ders olanağı da sağlanıyor.

GÖÇ-DER

1997 yılında göçe maruz kalmış kişilere yönelik destek vermeyi amaçlayarak kurulan Göç-Der,

özellikle iç göç ve zorunlu göç mağdurlarının uğradıkları mağduriyeti gidermek için çalışmalarını sürdürüyor. İstanbul dışında Adana, Mersin, Diyarbakır, Hakkari, Batman ve İzmir'de şubeleri bulunan Göç-Der zorunlu göç ve iç göç mağdurlarının sorunlarını kamuoyuna duyuran çalışmalarını yanı sıra hukuksal çalışmalarda da bulunuyor. İstanbul'da kadınlara yönelik bir sağlık projesi yürütüyor ve özellikle Türkçe bilmeyen kadınlar için Kürtçe bilen doktor, avukat ve hemşireler bulmayı amaçlıyor.

GÖZALTINDA CİNSEL TACİZ VE TECAVÜZE KARŞI HUKUKİ YARDIM PROJESİ

1997 yılında İstanbul'da çalışmalarına başlayan projenin Diyarbakır'da bir temsilcisi, Berlin'de de bir bürosu var. Gözaltındayken cinsel tacize uğrayan, tecavüz edilen kadınlara yardımcı olmak ve destek vermek amacıyla kurulmuş. Proje çalışanları, bu kadınlara hukuki ve psikolojik destek vererek, yaşadıkları, ama söylemekten çekindikleri olayları açıklamalarına, böylece olayın faillerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaya çalışıyorlar. Kamuoyunda bu konuda duyarlılık yaratmak ve hak arama bilincinin yerleşmesini sağlamak da projenin amaçları arasında.

HALKEVİ

Halkevleri 1932'de kuruldu. İstanbul Halkevleri, mahallelerde kadınlara ve gençlere yönelik okumaya, bağlama, gitar v.b. kursları açıyor, güncel konular hakkında seminer ve paneller düzenliyor; halkın yoksulluk, eğitimsizlik ve benzer konularla mücadele etmek için örgütlemesine çalışıyor.

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

İnsan Hakları Derneği 1986'da kuruldu. Derneğin amaçları; Türkiye'de insan hakları ihlallerini araştırmak, tanımlamak bireyleri, kamuoyunu ve yetkilileri bu konuda bilgilendirmek; insan hakları ile ilgili konularda bilimsel araştırmalar yapmak veya yaptırmak ve kamuoyunu bu konudaki gelişmelerden haberdar etmek; bu konuda halka açık tartışmalar, konferanslar, paneller, sempozyumlar, toplantı ve gösteriler, sergi ve yarışmalar düzenlemek; bilgilendirici yayınlar yapmak; ödüller vermek; tutuklular, hükümlüler ve göz altındaki kişilere, ırk, renk, cinsiyet, dil, din ve siyasi görüş ayrımı yapılmaksızın, insanlık onuruna uygun şekilde davranılmasını sağlamak için araştırma ve gözlemler yapmak ve halkı durumdan haberdar etmek. Dernek, cezaevlerinin durumu, işkence, Kürt sorunu, ekonomik ve sosyal haklar gibi sorunlarla uğraşır, insan hakları raporlarının yanı sıra, çeşitli bülten ve kitaplar yayınlar.

İSTANBUL BAROSU KADIN HAKLARI UYGULAMA MERKEZİ

İstanbul Barosu bünyesinde 1999 yılından itibaren çalışmalarını sürdüren merkez, kadınlara hukuksal olarak destek vermek amacıyla kurulmuş. Merkez, kadına yönelik şiddet konusunda seminer düzenleyip, sempozyum ve konferanslar organize ediyor.

KADININ İNSAN HAKLARI PROJESİ YENİ ÇÖZÜMLER VAKFI

Kadının İnsan Hakları Projesi – Yeni Çözümler Vakfı, 1993 yılında kurulan, kadın ve insan hakları konusunda faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu. Kadınların, yerel, ulusal ve uluslar arası alanda demokratik, eşitlikçi, barışçıl bir toplum düzeninin kurulması ve korunması sürecine özgür bireyler ve eşit yurttaşlar olarak katılımlarını desteklemeyi amaçlıyor. Bu amaçlara ulaşmak için, kadının insan haklarının önündeki engelleri kaldırmaya çalışıyor, ulusal ve uluslar arası alanda bu hakları savunup lobi faaliyetlerinde bulunuyor, kadının insan hakları konusunda eğitim programları üretiyor, eğitim için malzemeler yayınlıyor ve STK'lar arasında bağlantı kuruyorlar.

LAMBDA İSTANBUL EŞCİNSEL SİVİL TOPLUM GİRİŞİMİ

1993 yılından itibaren toplumun eşcinsellik konusundaki önyargılarını, kalıp yargılarını dönüştürmek ya da sorgulamasını sağlamak ve eşcinsel bireylerin dayanışmasına, açılma süreçlerinin ilerlemesine ve birbirleriyle dayanışmalarına yardımcı olmak için çalışıyor. Film gösterimi, söyleşi, se-

miner ve sohbetler düzenleyen girişim, TCK'deki değişim sürecinde aktif olarak yer alıp eşcinsellerin taleplerini yansıtmak amacıyla kadın kuruluşlarıyla ortak faaliyetlerde bulunuyor.

MOR ÇATI KADIN SİĞİNAĞI VAKFI

Aile içinde ve dışında şiddete uğrayan kadınlara hukuki ve psikolojik destek sağlamak, dayanışma ağı kurmak amacıyla 1990 yılından itibaren çalışmalarını sürdürüyor. 3 yıl hizmet vermiş olan Mor Çatı Kadın Sığınağı, 1998'de mali sorunlar nedeniyle kapandı. 5 yıldır Kadın Sığınakları Kurultayı'nın düzenleyicileri arasında yer alan Mor Çatı, Türkiye kadın hareketi içinde aktif rol oynuyor, seminerler düzenliyor ve başka kadın kuruluşlarıyla birlikte, kadınları özellikle ilgilendiren yasal süreçleri etkilemek için çalışmalarını sürdürüyor.

ADANA**AMARGİ**

Amargin Adana'da 2003 yılında kuruldu. Amargi'nin amacı ve çalışma alanları için İstanbul Amargi'ye bakınız.

ADANA KENT KADIN KONSEYİ

2002 yılında kurulan derneğin amacı kadınları toplumsal yaşamın içine çekebilmek. Konsey, 2004 yılında şiddete uğrayan kadınlar için bir danışma merkezi kurmuş. Adana Kadın Dayanışma Merkezi ve Sığınma evi Kurma Derneği gibi, bölgede faaliyet gösteren çok sayıda kadın derneği konsey bünyesinde yer alıyor.

ADANA BAROSU KADIN HAKLARI KOMİSYONU

Amacı ve çalışma alanları için İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi'ne bakınız.

ADANA BAROSU ÇOCUK HAKLARI KOMİSYONU

2004 yılında kuruldu. Komisyon, kendilerine intikal eden davalar ve Çocuk Esirgeme Kurumu aracılığıyla haberdar oldukları konularda yardım sağlıyor. Okullarda, çocuk haklarıyla ilgili seminerler vermeyi planlıyorlar.

AKDAM (ADANA KADIN SİĞİNMA EVİ VE DANIŞMA MERKEZİ KURMA DERNEĞİ)

1998 yılında kuruldu. Büyükşehir ve Kent Konseyinin desteği ile 2003 yılında danışma merkezi açtı. Şiddete maruz kalan kadınlara danışmanlık hizmeti veriliyor, kadın sığınma evi kurmaya yönelik çalışmaları devam ediyor.

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ KADIN ÇALIŞMALARI MERKEZİ

Üniversiteye bağlı olarak 1998 yılında kuruldu. Ekonomi birimi, sağlık birimi, sosyal birim gibi birimlerle faaliyet veriyor. Üniversite öğrencileri de yürütülen çalışmalara destek veriyorlar.

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

Adana İHD 1987 yılında kuruldu. İHD'nin amaç ve çalışma alanları için İstanbul İnsan Hakları Derneği'ne bakınız.

KADER

1997 yılında kuruldu. KADER'in amacı kadın olma bilincini aşılama, kadınlara kendi haklarını savunmayı öğretmek ve kadınları özellikle politika üretimi ve liderlik konularında aktif hale getirmek.

ŞANLIURFA

ŞANLIURFA BAROSU

Baronun amacı toplumsal bilinci yükseltmek, insanların yasal haklarını kullanabilmelerini sağlamak, yeni çıkan yasaları insanlara anlatarak, halkı konuyla ilgili halkı aydınlatmak.

ŞANLIURFA BAROSU KADIN HAKLARI KOMİSYONU

Kadın Hakları Komisyonu 1998 yılından beri çalışmalarına devam ediyor. Kadın Hakları ve Çocuk Hakları komisyonları 2000 yılında birbirinden ayrıldı. Komisyonun amacı, kadınlara hukuki destek vermek. Kadın sorunuyla ilgili seminerler düzenliyorlar ve şiddet mağduru kadınlar için yardım merkezleri var.

ÇAĞDAŞ YAŞAMI DESTEKLEME DERNEĞİ

Şanlıurfa şubesi, 1990'da İstanbul'da kurulan derneğin bir kolu olarak 2002 yılında açıldı. Dernek daha çok kız çocuklarının eğitimi alanında faaliyet gösteriyor; aileleri ikna ederek kızları okula kaydediyor, burslar veriyorlar. Buna ek olarak, dernek; menopoz, aile planlaması ve göğüs kanseri konularında kadınlara yönelik seminerler veriyor. Kadına yönelik şiddet ve namus cinayetleri konusunda herhangi bir çalışmaları yok.

DEHAP KADIN KOMİSYONU

DEHAP Kadın Komisyonu, kadınların siyasi ve toplumsal hayata katılımına destek vermek. Bölgedeki kadınların sorunlarıyla ilgileniyor, mahallelerde kadınlarla bu konuda toplantılar yapıyorlar.

EĞİTİM-SEN KADIN KOMİSYONU

Eğitimsen Şanlıurfa Şubesi Kadın Komisyonu 1996 yılında kuruldu. Komisyonun amacı kadınların eve kapatılmışlığının önüne geçmek, kadının emeğine sahip çıkmak ve kadınları sivil toplum içinde örgütlenmeye teşvik etmek.

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

Amacı ve çalışma alanları için İstanbul İnsan Hakları Derneği'ne bakınız.

MAZLUMDER

Mazlumder Şanlıurfa şubesi 1995 yılında kuruldu. Her insanın yaradılıştan gelen haklara sahip olduğu ve bu hakların korunması gerektiği felsefesiyle, ihlale uğrayan insan kim olursa olsun, ayırım yapmadan onun hakkını savunmayı amaçlıyor. Mazlumder'in çok bilinen sloganı; 'zulüm kimden gelirse gelsin zalime karşı ve kime yapılırsa yapılsın mazlumdan yana'.

YAKUBİYE ÇATOM (ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZİ)

Yakubiye Çatom, 1995'te GAP İdaresi'ne bağlı olarak kuruldu. Çatom'un amacı mahallede yaşayan kadınların sesini yükseltmek, onları ekonomik üretimin içine sokmak, eğitim düzeyini yükselterek kadını motive etmek, kendine güvenini artırmak, kadınlara sağlık hizmeti sunmak ve gelir getirici faaliyetlerde bulunmalarına yardım etmek. Merkez, bu amaçlarla, genel sağlık ve aile planlaması konusunda dersler veriyor, baro komisyonundan gelen avukatlar da burada hukuki danışmanlık yapıyor.

YAŞAM EVİ KADIN DAYANIŞMA MERKEZİ

Bölge kadınına yardım etmek amacıyla 2004'te Şanlıurfa'da kuruldu. Televizyon yayınları ve basın açıklamaları ile, kadına yönelik şiddet konusunda kamuoyu oluşturmak konusunda faaliyetleri var. Merkez ayrıca, kadınlar için bilinçlendirme amaçlı toplantıları düzenliyor; hukuki ve psikolojik danışmanlık hizmeti veriyor.

BATMAN

BAHAR KÜLTÜR MERKEZİ

Merkez, Batmanlıların kültürel ve sanatsal faaliyetler katılması için, 2000 yılında kuruldu.

ÇATOM (ÇOK AMAÇLI TOPLUM MERKEZİ)

Batman ÇATOM 1997 yılında kuruldu. Okuma-yazma, ilk yardım, el sanatları, biçki-dikiş gibi konularda kurslar düzenleyerek, kadının evin dışına çıkmasını ve üretime katılımını teşvik etme-

yi amaçlıyorlar. Kadınların iş hayatına katılımına yönelik projelerinin yanı sıra, aşı kampanyası gibi faaliyetler de yürütüyor, şiddet gören kadınlara psikolojik destek ve rehberlik hizmeti sunuyorlar.

DEHAP KADIN KOMİSYONU

Batman DEHAP Kadın Komisyonu 2000'de kuruldu. DEHAP Kadın Komisyonu'nun amacı ve çalışma alanları için DEHAP Şanlıurfa Kadın Komisyonu'na bakınız.

GÖÇ-DER

Batman Göç-Der Mart 2004'te özerk bir yapı olarak kuruldu. Yurt içindeki Göç-Der şubeleri, özerk yapılarını kaybetmeden, konfederasyon çatısı altında örgütlendiler. Göç-Der'in amacı ülke sınırları içinde ve ülke dışında gerçekleşen göç ve mülteci sorunlarıyla uğraşmak; başta istihdam konusunda olmak üzere, göç-zedelere yardımcı olmak. Yeni kurulan bir örgüt olarak, Batman Göç-Der'in çalışma alanı göç ve göçle ilgili konularla sınırlı.

EĞİTİM-SEN

Batman Eğitim-Sen 1995 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışanların sosyal, özlük, ekonomik ve demokratik haklarını korumak amacıyla kuruldu. Eğitimle ilgili sorunların yanı sıra toplumsal konularda da çalışmalar yapıyorlar.

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

1990 yılında kurulduktan sonra, çatışmalı dönemin etkisiyle kapatılan Batman İHD, 1997 yılında tekrar kuruldu ve o zamandan beri Ankara'daki merkeze bağlı olarak çalışmalarına devam ediyor. İnsanlara hak bilincini kazandırmak için çeşitli çalışmalar yürüten dernek, Batman Kadın Platformu'nun bir üyesi olarak, kadın sorunlarıyla ilgili aktif çalışıyor.

KADIN DAYANIŞMA MERKEZİ, KA-MER VAKFI

Diyarbakır Kamer'in desteğiyle 2000 yılından itibaren eğitim programlarına katılan Batmanlı kadınlar, 2002 yılında, Danışma merkezi ve restoran açarak faaliyete başlıyorlar. Restoran açarak işe başlamaları, Batman'da kadınlara iş olanağı sağlama amaçlarından kaynaklanıyor. Ardından Minik Eller Kreşi ve kadınların ürün satabileceği bir pazar açılıyor.

MAZLUMDER

Batman Mazlumder Şubesi 2004 yılında kuruldu. Batman Mazlumder'in amacı ve çalışma alanları için Şanlıurfa Mazlumder'e bakınız.

SELİS KADIN DANIŞMANLIK MERKEZİ, BATMAN BELEDİYESİ

Batman SELİS, Batman Belediyesi ve Diyarbakır SELİS'in ortaklığıyla Ocak 2005'te kuruldu. Kadınlar için eğitimden istihdama uzanan geniş bir yelpazede hizmet veriyor, ama şu an için özellikle psikolojik terapiye odaklanıyorlar.

Bibliyografi

Kitaplar

Berkay Fatmagül, “Kadınların İnsan Hakları: İnsan Hakları Hukukunda Yeni Bir Açılım”, İnsan Hakları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık 2000.

Berkay Fatmagül, “Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlık ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, Metis Yayınları, İstanbul 1996.

Bozkurt İbrahim, “Tarih Boyunca Aşiretçilik ve Şanlıurfa Aşiretleri” İmaj Ofset, Adana, 2003.

Gezik Erdal, “Şeref, Kimlik ve Cinayet, Namus Üzerine Bir Araştırma”, Kalan Yayınları, Ankara, 2003.

Giddens A, “Mahremiyetin Dönüşümü” Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

Goddard V, “Honor and Shame: The Control of Women's Sexuality and Group Identity in Naples” in Pat Kaplan (ed), The Cultural Construction of Sexuality, London and New York: Tavistock Pub, p.166-192.

Faraç Mehmet, “Töre Kıskaçında Kadın” Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998.

İlkkaracan Pınar (der), “Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik” İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Mojab Shahrzad and Abdo Nahla (ed), “ Violence in the Name of Honor”, Bilgi University Press, İstanbul, 2004.

Saruhan Şenal, “TCK Kadınlara Neler Getiriyor?” CKD Yayınları, Ankara, 2005.

Yalçın-Heckman Lale, ‘Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri” İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Dokümanlar / Raporlar

Cumhur Şahin, “Törelere Etkisiyle İşlenen Adam Öldürme Suçlarının Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi” Töre Cinayetleri- Panel Bildirileri, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1999, ss.35-43.

Kadının İnsan Hakları Projesi - Yeni Çözümler Vakfı, “Peki - n+5: Birleşmiş Milletlerde Kadının İnsan Hakları ve Türkiye'nin Taahhütleri” İstanbul, Stampa.

Kadının İnsan Hakları- Yeni Çözümler Vakfı, “TCK Kadın Çalışma Grubu, Kadın Bakış Açısından Türk Ceza Kanunu, TCK Yasa Tasarısı Değişiklik Talepleri” İstanbul, 2003.

Kalan İlknur, “Yasa Geleneğe Teslim Olamaz”, Kadınlar Dünyası, Sayı 15, s.12-14, 2000.

Kandiyoti Deniz, “Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar- Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümleri” Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

Kardam, Filiz, "Töre Cinayetleri Üzerine Bazı Düşünceler", Töre Cinayetleri- Panel Bildirileri, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1999, ss.87-96.

Khan Tahira, "Namus Cinayetleri: Tanımına ve İçeriğine Bir Bakış", Kadına Yönelik Cinsel Şiddete Karşılaştırmalı Hukukun Yaklaşımı, İstanbul, İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi Yayını, 2002, ss.122-130.

KAMER, "Keşke Dememek İçin, Namus Adına İşlenen Cinayetler 2004 Raporu" Bardan Matbaası, Diyarbakır, 2004.

KAMER, "Alışmayacağız: Namus Adına İşlenen Cinayetler 2003 Raporu" Yaylacık Matbaacılık, Diyarbakır, 2004.

Saruhan Şenal, "Namus Cinayetlerinde Avukatların Sorumluluğu", Töre Cinayetleri- Panel Bildirileri, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1999, ss.59-68.

Pervizat Leyla, "Honour Killings in Turkey", Monitor. Volume 15, No:1, January 2002, ss.18-20.

Soner Işık, "İntihar Gibi Görünen Cinayetler", Kadınlar Dünyası, Sayı:15, Aralık 2000, s.3.

TC Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları genel Müdürlüğü, "Batman'da Artma Eğilimi

Gösteren İntihar Olaylarının İncelenmesi Raporu, Ankara, 2000.

Makaleler

Case Study: "Honour Killings and Blood Feuds", www.gendercite.org

Pervizat Leyla, "Devlet Feodal ve Erkek mi?", www.turkhukuksitesi.com

Gölge Z.B, Yavuz M.F, Günay Y., "İlgili Mesleklerden Kişilerin Irza Geçme ile İlgili Tutum ve Davranışları" Nöropsikiyatrik Arşivi, 1999 (36) 3: 146-153.

Tecavüze Uğrayan Kadın Affedilmiyor, www.aydinlanma.com/kadinhaber

Yavuz Fatih M, "Cinsel Saldırı Olgusuna Profesyonel Yaklaşımda Mezuniyet Sonrası Eğitimin Etkisi" Adli Tıp Bülteni 2001, 6 (3): 111-118.

Yavuz Fatih M, Özasan A, Yavuz S, "Sexual Assault cases in Turkey" Adli Tıp Bülteni 1997, 13, 21-25.

Tasarım: Argos
Uygulama: Grafus
Film Çıkış: Filmsan
Baskı: Koza Yayın
Kasım 2005